

2023/3.

FERENCZI 150

TARTALOM

BEVEZETÉS (*Bókay Antal*)..... 4

TANULMÁNYOK

Nicolas Abraham: A *Katasztrófák* bemutatása (*ford. Bókay Antal*)..... 9

Jenny Willner: Az öröklődés problémája: Ferenczi organológiája és a bioanalízis politikája (*ford. Bókay Antal*) 16

Jakob Staberg: A Complicated Dialogue: Ferenczi (Re-)reading *Beyond the Pleasure Principle*.....30

Raluca Soreanu: Toward a Psychoanalysis of Organs: A Note on Ferenczi's Contribution to the Theory of Sexuality.....43

Agnieszka Sobolewska: Sándor Ferenczi's *Clinical Diary* Between Spoken and Written Word 54

Kathleen Kelley-Lainé: Sándor Ferenczi and the Shadowless Child ...68

Vincze Anna: Az anyai engedély. Ferenczi Sándor vallomásai alapján 75

Judit Szekacs-Weisz: Lost Children of Psychoanalysis:
Tibor Rajka 84

ARCHÍVUM

Ferenczi Sándor: A pszichoanalízis mai problémái (1926) (*ford. Bókay Antal*).....92

Friedrich Melinda: Ferenczi hírlapírói tevékenységéről..... 100

Ferenczi Sándor: Esti levél: Három liter vér
(*Pesti Hírlap*, 1902. aug. 9.) 107

Ferenczi Sándor: A zene ellen (*Az Ujság*, 1904. aug. 14.) 109

Ferenczi Sándor: Dialógus a fejlődésről (<i>Az Ujság</i> , 1904. szept. 7.) ..	111
Ferenczi Sándor: Nozofóbia. (<i>Az Ujság</i> , 1905. jún. 25.)	114
Ferenczi Sándor: Lelki betegségek gyógyításáról (<i>Ujság</i> , 1926. aug. 24.)	117
Ferenczi Sándor: A szívfájdalomról (<i>Pesti Napló</i> , 1927. dec. 25.)	119

RECENZIO

Balázs Eszter: „Kozmikus laboratóriumi kísérlet”: Ferenczi és a nagy háború a publikációk és más dokumentumok tükrében. <i>Ferenczi Sándor összes művei, 3. kötet. Háború, forradalmak, pszichoanalízis (1914–1919)</i> . Szerk. Borgos Anna és Pető Katalin ...	120
---	-----

NEKROLÓG

Paneth Gábor (1926–2023) (<i>Nyerges Katalin</i>)	130
---	-----

HIRDETÉS

<i>Lélekelemzés</i> , 2023/2.	132
------------------------------------	-----

ENGLISH SUMMARIES	134
--------------------------------	-----

E SZÁMUNK SZERZŐI	139
--------------------------------	-----

Imágó Budapest

ISSN 2062–5383

12. évfolyam, 3. szám, 2023

FERENCZI 150

Főszerkesztő:

Borgos Anna

A szerkesztőség tagjai:

Bókay Antal, Erős Ferenc, Gyimesi Júlia, Kovai Melinda, Kovács Anna,
Kőváry Zoltán, Lénárd Kata, Papp-Zipernovszky Orsolya

Szerkesztőbizottság:

Ajkay Klára, Békés Vera, Csabai Márta, Erdélyi Ildikó,
Hárs György Péter, Székács Judit, Vajda Júlia

Jelen számot szerkesztette:

Bókay Antal

Az Imágó Budapest szerkesztőség e-mail címe:

imago@imagoegyesulet.hu

A kiadó Imágó Egyesület URL címe: <http://www.imagoegyesulet.hu>

A folyóirat URL címe: <http://imagobudapest.hu>

Facebook: <https://www.facebook.com/ImagoBudapest>

© Imágó Egyesület, 2023

Bevezetés

Élet- és halálöszönbe keretezve 150 éve született és kilencven éve halt meg Ferenczi Sándor, a klasszikus pszichoanalitikus mozgalom Freud után késégtelenül legnagyobb alakja, a magyar pszichoanalitikus mozgalom megteremtője, nagyszerű írások szerzője, a nemzetközi pszichoanalitikus mozgalom vezető szervezője. Meghatározó szerepe lett abban, hogy a magyar kultúra meghatározó iránya anyanyelveként fogadta be a pszichoanalízist. A történet visszája felől nézve azonban Ferenczi a különös, keserűen tragikus zseni nálunk sajnos túl gyakran előforduló típusába tartozott. Halála – és a végleges távozással létrejövő átfogóbb perspektíva – sem volt elegendő igazi megértéséhez, megfelelő értékeléséhez. Annak ellenére, hogy művei olvasásakor mindenki sejt, érez valami abszolút fontosat, felfedezni-, kifejtetni-valót, talán még ma sem értjük őt igazán. Az a típus volt, akit kezdetben elismernek, sőt ünnepelnek, majd amikor megközelíti a lényegét, kimondja azt, amit korábban csak halványan sejtett, lassan eltűnnek körülötte a hívek, és ő magára marad. A szeretet pszichoanalitikusa élete csúcspontján nem kapta meg kortársaitól, elsősorban mesterétől, korábbi atyai barátjától, Freudtól a szeretetet és megértést. Késégtelen, hogy elindult egy ún. „Ferenczi reneszánsz”¹, fontos kötetek, konferenciák² szerveződnek szellemi hagyatéka körül, elindult műveinek magyar és angol nyelvű kritikai kiadása³, de a megérteni való talányos hagyatéka még mindig nyomasztóan nagy.

Az *Imágó Budapest* folyóirat (elődünkkel, a nevében is vallomást tevő *Thalassával* együtt) ezt a Ferenczi-hagyatékat immár több mint harminc éve olvassa, értelmezi, gondolja újra, és e – kétnyelvű – számunkat is ennek a hagyománynak szenteltük.

¹ A Ferenczi-reneszánszról lásd Erős Ferenc: Miért Ferenczi? In: *Uő: Kultuszok a pszichoanalízis történetében. Egy Ferenczi-monográfia vázlatja*. Budapest: Józsefvég, 2004, 35-54.

http://imagobudapest.hu/images/lapszamok/2020_1_In_memoriam_eros-ferenc/IB_2020_1sz_09-Miert%20Ferenczi.pdf

² Legutóbb, 2023 júniusában a Ferenczi150 konferencia Budapesten, a Ferenczi Sándor Egyesület, a Magyar Pszichoanalitikus Egyesület és a Free Association Lisbon szervezésében. <https://ferenczi150budapest.org/>

³ A magyar kiadás eddig megjelent három kötete: *Ferenczi Sándor összes művei, 1. kötet. Ferenczi a pszichoanalízis felé. Preanalitikus írások (1897–1908)*. Szerk. és sajtó alá r. Mészáros Judit. Budapest: Oriold és Társai, 2022., *Ferenczi Sándor összes művei, 2. kötet. Ferenczi, a katalizátor (1909–1913)*. Szerk. és sajtó alá r. Bókay Antal és Harmatta János. Budapest: Oriold és Társai, 2022. *Ferenczi Sándor összes művei, 3. kötet. Háború, forradalmak, pszichoanalízis (1914–1919)*. Szerk. és sajtó alá r. Borgos Anna és Pető Katalin. Budapest: Oriold és Társai, 2023.

Ferenczi a Monarchia szülöttje, zsidó család sarja; apja, Fränkel Bernát, a miskolci könyvesbolt és könyvkiadó tulajdonosa volt.⁴ Első mestere Schächter Miksa, a *Gyógyászat* című orvosi hetilap szerkesztője. Ferenczi az ő lapjában kezd publikálni 1899-ben, szinte mindenről. Az ekkoriban születő pszichoanalízisről még nem tud, mégis van véletlenszerű cikkeinek valamiféle iránya, egyre több olyan témája (a szerelem, a spiritizmus, az öntudat és a hipnózis), amelyek homályos módon, de a pszichoanalízis felé mutatnak. E korai időszakból származnak a számunkban (az eredeti napilap-megjelenés után) most először közölt 1904-1905-ös Ferenczi-írások. Az *Ujság* című napilapban megjelent rövid publikációk – a történések ellenirányából olvasva – különös módon sejtetik, közelítik a jóval későbbi pszichoanalitikus gondolatokat. A „Nosophobia” című cikk a „betegségiszony”-ról (azaz a Ferenczi által személyesen is jól ismert hipochondriáról, mai szóval betegségrongálásról) szól. Olyan, a későbbi pszichoanalízisben is visszaköszönő mondatok vannak benne, mint hogy „Hatalmas ösztön az emberben a létfenntartás ösztöne” vagy hogy „a betegségiszonyt részben a gyermek- és ifjúkori elkényeztetés neveli naggyá”. A „Dialógus a fejlődésről” a darwinizmus és lamackizmus gondolatait forgatja egy „antik” vitatkozó dialógus formájú történetben. A két szerző jelentős szereppel vissza is tér Ferenczi húsz évvel később megjelenő főművében, a *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében* című könyvben. Ami érdekes, hogy ebben a korai szövegben már többször megjelenik a „katasztrófák” kifejezés,⁵ amely a német eredetiből készült magyar fordítás karakteres, címadó szava lesz. Ferenczi sokoldalú tájékozódását és a lélektani szemlélet már igen korai széleskörű alkalmazását mutatja „A zene ellen”, a pszichoanalízis népszerűsítését a „Lelki betegségek gyógyításáról”, a pszichoszomatikus szemlélet közvetítését „A szívfájdalomról” című írás. A drámai, Ferenczi empátiájáról tanúskodó „Esti levél: Három liter vér” 1902-ből ugyan még nem kapcsolódik a pszichoanalízishez, de jelen tudásunk szerint ez Ferenczi első hírlapi megjelenése. Az *Ujság* cikkeiről, Ferenczi sajtóbeli működéséről Friedrich Melinda ad kitűnő összefoglalót „Ferenczi hírlapírói tevékenységéről” című írásában.

Ferenczi orvoskollégája, Stein Fülöp adja kezébe Freud alapkönyvét, az *Álomfejtést*, de először nem hat rá a mű, szellemesnek tartja, de félreteszi. Csak Breuer és Freud 1895-ös *Tanulmányok a hisztériáról* című könyvének elolvasása után fedezi fel lényegét.⁶ 1900-ban írt „Öntudat, fejlődés” című cikkében említi, hogy „még mindig nem jött meg a pszichológia Darwinja és Haeckelje, még mindig nincs megalkotva a lélek ontogenezise és filogenezise”⁷. 1907-ben úgy érzi, megtalálta ezt az embert: a Budapesten átutazó Carl Gustav Jung és Stein Fülöp közvetítésével kerül kapcsolatba Freuddal; 1908 elején találkoznak először személyesen. 1908. április 27-én pedig, amikor először gyűlt össze a létszámban még kicsi, de szellemében óriási nemzetközi pszichoanalitikus csoport, már ő is résztvevő. A nyolc előadó: Freud, Stekel, Adler és Sadger Bécsből, Ernest Jones Londonból, Jung Zürichből és Morton

⁴ Ferenczi életrajzához lásd: Erős Ferenc: Ferenczi Sándor és kora. In: Uő. (szerk.): *Ferenczi Sándor*. Budapest: Új Mandátum, 2000.

⁵ A katasztrófák szerepét az evolúcióban Georges Cuvier (1769–1832) francia zoológus elmélete hangsúlyozta, ezzel szemben állt Darwin fokozatos kihalás-elmélete. Ferenczi nem említi Cuvier nevét, sem ebben a cikkben, sem a húsz évvel későbbi *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében* kötetben (a szerk.).

⁶ Lásd Hollós István: Emlékezés Ferenczi Sándorra. *Gyógyászat*, 1934. május 20., 74(20): 305-309. Itt: 306.

⁷ *Ferenczi Sándor összes művei*, 1. köt. 79.

Prince Bostonból. Este pedig a salzburgi Hotel Bristolban a vita mellett még két előadás hangzott el két magyar orvos, „Herr Dr. Stein” (Stein Fülöp) és „Herr Dr. Ferenczi” részéről.

Ferenczi néhány hónap alatt a nemzetközi pszichoanalitikus mozgalom egyik vezető személyiségévé vált. A második, 1910-es nürnbergi pszichoanalitikus találkozón Freud megbízásából ő adja elő a nemzetközi pszichoanalitikus egyesület létrehozásának tervét. Természetesen tagja lesz a „Titkos Bizottság”-nak, a nemzetközi pszichoanalízis irányító testületének is, amely meghatározza a diszciplína fejlődését. 1913-ban pedig vezetésével megalakul a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület, és ezzel szervezettebb formában is elindul nálunk a pszichoanalitikus szakmai élet, melynek Ferenczi még két évtizedig motorja lesz.

Mostani számunk két angol nyelven közölt és egy magyarra fordított tanulmánya egy kis nemzetközi Ferenczi-kutatócsoport három tagjától származik. Raluca Soreanu, Jakob Staberg és Jenny Willner nemrég jelentetett meg egy tanulmánykötetet *Ferenczi Dialogues: On Trauma and Catastrophe* címmel⁸. Raluca Soreanu írása első harmadában az előbb jelzett korai Ferenczi munkákhoz tér vissza, egészen pontosan a „Szexuális átmeneti fokozatokról” című 1906-os cikkhez⁹. A második részben egy későbbi elméleti konstrukcióra, az „amfimixis” gondolatára összpontosít, amely a szexualitás felülvizsgált elméletének egy másik fontos továbbfejlesztését jelentette, és kiemelten a *Katasztrófák* tematikájába tartozik. A harmadik részben az amfimixis eszméjének néhány következményét fogalmazza meg a szervek pszichoanalízise és a „szervi együttműködés” és a „szervi individualitás” új szókészlete szempontjából.

Ugyancsak a nevezetes főmű, a *Katasztrófák* körül gondolkodik Jenny Willner tanulmánya, mely a bioanalitikus olvasást, Ferenczi nagy kalandját, a valóságérzék probléma kiterjesztését értelmezi. Willner lamarckizmus és darwinizmus kapcsolatát és különbségét vizsgálja, amit az előbb említett 1904-es rövid Ferenczi írás is felvetett. Ferenczi persze ekkor, 1923 végére már messze bonyolultabb és kifejezetten pszichoanalitikus konstrukciót és történetet teremt, kísérletet tesz a szexualitás, azaz az erotikus valóságérzék filogenetikus és ontogenetikus megértésére.

Jakob Staberg „Egy bonyolult dialógus: Ferenczi (újra)olvassa *A halálöszön és az életöszönöket*” című tanulmányában átfogó metapszichológiai perspektívában tárgyalja Ferenczi traumafogalmát. Értelmezése szerint Ferenczi és Freud szoros kölcsönös egymást olvasás állapotában dolgozott, és ebben a kölcsönösségben a *Halálöszön* könyv néhány alapfogalma, bizonyos pszichotikus fragmentumok, elsősorban a trauma (illetve Ferenczi 1924-es szavával: a katasztrófa) alapvető jelentőségű. A trauma nemcsak terápiás értelemben lett fontos, hanem a modernitás kultúra-karakterének is meghatározó jellemzőjeként fogható fel. Freud a bioanalízis témájáig jut el, ez az, amit Ferenczi a *Katasztrófák* szövegében központi új fogalomként kezel.

Ennek az időszaknak, a katasztrófák, a *Thalassa* idejének ma már klasszikus interpretációja olvasható Nicolas Abraham 1962-es bevezetőjében, amit az akkor

---

⁸ Raluca Soreanu – Jakob Staberg – Jenny Willner: *Ferenczi Dialogues: On Trauma and Catastrophe*. Leuven: Leuven University Press, 2023.

⁹ Lásd: *Ferenczi Sándor összes művei*, 1. kötet, 33-343.

francia fordításban megjelenő *Katasztrófák* elé írt. Abraham jelzi: „A könyv, amelyet a francia olvasó a kezében tart, a század egyik leglenyűgözőbb és legfelszabadítóbb könyve. Nem kevesebbet tesz, mint hogy a pszichoanalitikus megközelítést olyan egyetemes vizsgálati módszerként indítja el, amely kiegészítheti a természettudományokat, a biológiát, a paleontológiát, az orvostudományt, vagy – ha elég messzire megyünk a meglátásaiban – akár a kémiát és a fizikát is.” Abraham jelentős értelmezési eredménye a szimbolikusság és valóságérzék összekapcsolásának átgondolása. Talán éppen itt található az az ekkor még Freud teljes támogatását élvező elgondolás, amely a kizárólag intrapszichés, ösztönkollúziókra építő freudi koncepcióhoz a nemi ösztön kívülre kapaszkodását és az ebből következő kapcsolati elvet teszi hozzá.

A *Katasztrófák* valóban első csúcspontja Ferenczi szakmai munkásságának. A háború utáni sors-válság után ekkor mindenütt elfogadják, Freud barátsága és együttműködése meghatározó. 1926-27 fordulóján meghívásra az Egyesült Államokba utazik, nyolc hónapon át tart előadást, vezet analitikus terápiákat, szervezi az amerikai analitikusokat. Ennek az időszaknak produktuma egy átfogó témájú előadás, „A pszichoanalízis mai problémái”, amely itt olvasható először magyar nyelven.

A magyar származású párizsi analitikus, Kathleen Kelley-Lainé „Ferenczi Sándor és az árnyék nélküli gyermek” című tanulmányában az árnyék metaforáját használja, hogy feltárja a traumatizált gyermek pszichéjét, aki elvesztette a létezés állandóságát, és nem tud felnőni. Ferenczi Sándor látomásos munkásságát hívja segítségül, hogy feltárja a gyermekkori trauma mély és mindenütt jelenlévő jelentéseit. A gondolatmenetet egy rövid klinikai vignetta illusztrálja egy „árnyék nélküli gyermek” pácienssel.

Különös, érdekes motívuma, sorsalakulási módja jelenik meg Ferenczi „életművének”, szó szerint élete megalkotásának Vincze Anna „Az anyai engedély. Ferenczi Sándor vallomásai alapján” című írásában. Ferenczi szerelmi életében meghatározó volt Pálos (Altschul) Gizella, későbbi felesége. Kapcsolatukban, mely több ok miatt nehezen vált házassággá, furcsa, konstruktív-destruktív esemény volt az, hogy Ferenczi beleszeretett Gizella lányába, Elmába, és egy ideig akár feleségül is vette volna, természetesen Gizella engedélyével. Ferenczi itt mintha saját sorsát, anyjával való konfliktusos viszonyát ismételte és reparálta volna pontosan úgy, ahogy egy analitikus terápiába kerülő páciens tenné. Freud e történetben meghatározó szerepet játszott. Ferenczi története a szerző saját terápiás praxisában is visszaköszött, hasonló sorsú férfitáciensek személyében.

Ferenczi-történetünk időbeli végpontjáról szól Agnieszka Sobolewska „Ferenczi Sándor *Klinikai naplója* a kimondott és az írott szó között” című izgalmas tanulmánya, a nevezetes Napló átfogó értelmezése. Amellett érvel, hogy a *Klinikai napló* (amelynek nagy részét Ferenczi diktálta) szóbeli dimenziója lehetővé teszi az életírás műfajaira vonatkozó kutatások kiterjesztését a pszichoanalitikus irodalomra. Ferenczi naplóját olyan írott-szóbeli formaként értelmezi, amely a kimondott szó médiumának köszönhetően lehetővé tette számára, hogy kiterjessze a páciens és az analitikus találkozásának helyzetét.

Székács-Weisz Judit írása már nem Ferencziről, hanem egy Ferenczi időszakban induló később analitikussá váló terapeutáról szól. Hőse Rajka Tibor, Ferenczi ifjabb kortársa, Nietzsche lelkes híve, aki stekeliánus kollégák nyomán került közel a pszichoanalízishez, és jelentős szerepet játszott az analitikus hagyomány fenntartásában a háború utáni időszakban is.

Számunkban olvasható még Balázs Eszter történelmi perspektívából írt alapos recenziója a Ferenczi-összkiadás 3. kötetéről, valamint Nyerges Katalin nekrológja a 97 éves korában elhunyt pszichiáter-pszichoanalitikus doyenről, Paneth Gáborról.

E számunk írásai, Ferenczi eredeti szövegei és a róla szóló tanulmányok kísérletet tesznek egy nagyszerű szakmai pálya – igaz, töredékes – végigkövetésére. Ferenczi kétségtelenül azon kevés magyar tudós, terapeuta orvos, mozgalmászervező egyike volt, aki minden területen megérdemelt nemzetközi rangot vívott ki magának. Az életmű értékeléséhez, megértéséhez, (újra)olvasásához nyújthat segítséget ez a szám, és ez az olvasás és értelmezés reményeink szerint folytatódni fog.

Bókay Antal

Nicolas Abraham

A Katasztrófák bemutatása*

A könyv

A könyv, amelyet a francia olvasó a kezében tart, a század egyik leglenyűgözőbb és legfelszabadítóbb könyve. Nem kevesebbet tesz, mint hogy a pszichoanalitikus megközelítést olyan egyetemes vizsgálati módszerként indítja el, amely kiegészítheti a természettudományokat, a biológiát, a paleontológiát, az orvostudományt, vagy – ha elég messzire megyünk a meglátásaiban – akár a kémiát és a fizikát is. Nehezen hisszük, hogy egy ilyen megközelítés eredményes vagy akár lehetséges is lehetne. Részleteiben meg kell hát vizsgálnunk Ferenczi javaslatát könyvének tárgya, a genitális szexualitás sajátos biológiai problémájára vonatkozóan. Elsőre zavarba ejtő olvasmány, de ha kitartunk, egy furcsa és csábító univerzumba jutunk.

Minden egyes oldalon váratlan bizonyítékok bukkannak fel, amelyek más szerzőkre reagálnak, egyszerre megerősítenek felismeréseket és új jelentéseket nyitnak meg. A végén meggyőzve, régóta vallott hiedelmeinket felfüggesztve, készen állunk arra, hogy a szerzővel együtt izgalmas merülésbe kezdjünk önmagunk legmélyebb rétegeibe. Ferenczi szembesít minket azzal, ami testünkbe, gesztusainkba és mítoszainkba van beleírva, úgy, hogy a biológia, a természettudomány, az embriológia és a fiziológia olyan jelentésekkel elevenedik meg, amelyek fajunk legtávolabbi történetéhez kötnek minket. Néha joggal gyanakszunk; vajon valami metafizikai csábítás hálója vesz körül bennünket? Ferenczi biztosít bennünket arról, hogy nem erről van szó, és hogy az általa feltárt jelentések mindenekelőtt verbális táplálékot jelentenek, amely arra hivatott, hogy éltesse az egység iránti igényünket. Arra szolgálnak, hogy tudományosan működjenek, hogy hipotéziseket javasoljanak, kutatási terveket építsenek fel és új tényeket fedezzenek fel. Ami ráadásul meglep

---

* Nicolas Abraham bevezetője Ferenczi *Katasztrófák a nemi élet működésének fejlődésében* című könyvének francia fordításához készült. Eredeti megjelenése: Présentation de »Thalassa«. In: Sándor Ferenczi: *Thalassa. Psychanalyse des origines de la vie sexuelle*. Trans. Elisabeth Grin. Paris: Petite Bibliothèque Payot, 1962, 5-17. Későbbi megjelenése: In: Nicolas Abraham – Maria Torok: *L'écorce et le noyau*. Paris: Flammarion, 1987, 15-24. A magyar változat a francia eredetivel való összevetéssel, az angol fordítás alapján készült: Nicolas Abraham: *Introducing Thalassa*. Trans. Tom Goodwin. *Angelaki, Journal of the Theoretical Humanities*, 2020, 25(6): 137-142.

bennünket, az az, hogy a „első dolgok” hiteles tudománya akarva-akaratlanul is költészet.

Freud tanítványa

„A genitalitás-elmélet kísérlete”¹, ahogy a *Katasztrófák* első címe szól, a freudi ortodoxiához való szigorú ragaszkodást mutatja. Ferenczi Sándor, a Budapesti Királyi Törvényszék pszichiáter szakértője, Freud hűséges barátja, társa és tanítványa volt. 1908-ban kapcsolódott a pszichoanalízis megalapítójához, és bámulatos gyorsasággal sajátította el tanítását, sorra publikálta klinikai és elméleti tanulmányait. Mentorával együtt alapította meg a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesületet (IPA), és 1933-ban bekövetkezett haláláig a pszichoanalitikus ügynek szentelte lelkesedését és alkotó szellemét. Magára Freudra is nagy hatást gyakorolt, eredeti hozzájárulásai pedig továbbra is éltetik a Freud utáni pszichoanalitikus gondolkodást.

Ferenczi az elsők között volt, akit meggyőzött a pszichoanalitikus kutatás elsőbbsége azon más pszichológiai és orvosi megközelítésekkel szemben, amelyek kudarcai a hisztéria rejtélyéhez kötődtek. Csak Freud jutott valódi felismerésekhez ebben a kérdésben, a pszichoanalitikus gondolkodás diszkreditálta ezeket a gondolkodásmódokat. Szükségét érezte azonban annak, hogy visszafogott maradjon, tudta, hogy a kritika óvatos leküzdéséhez szerénységre és diszkrécióra van szükség. Ferenczit azonban lendületes hite túl gyakran elragadta:

„Az egészséges és beteg ideg- és lelki élet tudományának fejlődése már hosszú idő óta pangott, mikor azt *Freud* pszichoanalitikus módszere új életre pezsdítette. Az agyboncolástan kutatói csodálatos, ha utánzásra nem is méltó türelemmel metszegették és festegették régóta az agyvelők ezreit, anélkül, hogy említésre érdemes új tények megállapításához jutottak volna; a kísérleti pszichológusok jobb ügyszökhöz illő buzgalommal mérték a reakcióidőt ezredrészmásodpercekben, s azután nem tudtak mit kezdeni az értelmetlenül összegyűjtött adathalmazzal; a naiv és fanatikus »materialista« természetbölcselek, ahelyett, hogy a lelkieknek nevezett tényekkel egyáltalán foglalkoztak volna, megelégedtek azzal, hogy tagadják a lélek létezését, mert egyelőre nem lehet a lelki folyamatokat élettani alapra fektetni; a metafizikus spekulálók pedig – meg nem látva az ösztönöknek minden életfolyamatnál szembeszökő elsőségét – logikai alapon próbálták megérteni a szenvedélyektől hányatott lelki világot; a »klinikus« idegorvos szellemi tevékenysége évente egynéhány agytumor geometrikus lokalizálásában és brómpreparátumok rendelésében, a pszichiátria pedig tünetcsoportok deskriptív variálásában és kombinálásában merült ki. És jellemző az emberi természet renyheségére, hogy sokan ma is gépies egyhangúsággal folytatják ezt az unalmas és terméketlen tevékenységet és automatikusan elzárkóznak a haladás elől, ma, amikor minden munkabíró kézre szükség volna, hogy a Freudtól kezünkbe adott új és

---

¹ Sándor Ferenczi: *Versuch einer Genitaltheorie*. Internationale Psychoanalytische Bibliothek XV. Wien: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924.

forradalmat jelentő eszmék segítségével újra felszánthassuk a pszichológia és pszichopatológia egész területét.”²

Ferenczi lelkesedése a pszichoanalitikus tanok iránt kevés határt ismert. Míg az analízis kezdeményezője óvatos volt elképzeléseinek merészségét illetően, addig utódjának nem voltak ilyen fenntartásai. Freud orvosi képzettségéből „tudományos felettes-ént” örökölt, és ebben a kontextusban kívánta magát elfogadtatni. Nem arról van-e szó például, hogy közvetlenül a *Katasztrófák* megjelenése előtt Freud a biológiában keresett bizonyítékokat téziseihez?³ Ebben a különleges érvelésben a traumatikus élmények megismétlésének kényszerét (az álmokban, a traumás neurózisban és a gyermek játékában) egy, az eredeti elképzelésétől idegen, biológiából kölcsönzött elv – „az élő anyag rugalmassága” – bevezetésével magyarázza. Mindezt annak ellenére, hogy ezt a kulcsproblémát már 1900-ban, az *Álomfejtésben*⁴ teljes mértékben kidolgozta. Ott a pszichoanalízis egy eredeti elméletre épült, amely a neurotikus tünetekből és az álomszimbolizmusból eredt, amelyeket egy-egy elfojtott vágy és egy elnyomó erő között közvetítő kompromisszumos alakzatnak tekintett. A szimbolizáció folyamatát az örömelv (és annak származéka, a valóságelv) irányítja, kielégülésre és a feszültségek csökkentésére törekszik. Ez volt az a központi tétel, amelynek revíziójára nem volt szükség. Egy konfliktus feloldása, legyen az bármilyen rossz, megkönnyebbülést hoz, még ha ez csak részleges is. Szimbolikus megoldásként az ismétlési kényszer messze nem „túl” van az örömelven – ahogyan a későbbi Freud mondaná –, hanem inkább megfelel ennek az elvnek. Ez Ferenczi tézise is, amely ebben a központi kérdésben közelebb áll a freudi ortodoxiához, mint maga Freud. Még konkrétabban: a szimbolikus ismétlődésen keresztüli öröm elkerülhetetlen, ugyanúgy, ahogyan a rituális ünnepek is a feszültség valamilyen élvezetes feloldásának állítanak emléket.

A tanítvány hivatása a mester gondolatának kiterjesztése úgy, hogy közben meg is őrzi azt. Freud akarata ellenére Ferenczi igyekezett megtartani Freud gondolkodásának legalapvetőbb és legeredetibb aspektusát; a szimbólum elméletét és annak az örömelvvel való elválaszthatatlan kapcsolatát. A végső határáig feszítve Ferenczi megtette az első lépéseket a pszichoanalízisről mint az egyetemes tudomány megteremtéséről szóló álm megvalósítása felé. Megkísérelte a biológia és a pszichoanalízis integrálását, úgy, ahogyan Freud soha nem merte.

Egyedülálló vállalkozás: az eredet pszichoanalízise

Lehet-e biológiai tényeket pszichoanalizálni? Ahhoz, hogy erre választ adhassunk, fel kell függesztenünk a filozófiai előítéleteket, legyen szó akár a naiv dualizmusról, amely a „organizmust” és a „pszichét” külön valóságnak és nem két megközelítési módnak tekinti, akár a materializmus és a spiritualitás zsákutcának tekintett,

---

² Abraham itt Ferenczi egy fontos és radikális megjegyzését idézi; francia nyelven adja meg a magyarul olvasott szövegrész bibliográfiai adatát. A szöveg eredeti forrása: Ferenczi Sándor: Előszó. In: *Ideges tünetek keletkezése és eltűnése és egyéb értekezések a pszichoanalízis köréből*. Budapest: Dick Manó, 1914, iii-iv. (A ford.)

³ Sigmund Freud: *A halálösztön és az életösztönök*. Ford. Kovács Vilma, Budapest: Világirodalom, 1923.

⁴ Sigmund Freud: *Álomfejtés*. Ford. Hollós István. Budapest: Helikon, 1986.

befejezetlen monizmusáról⁵. Ehelyett vissza kell állítanunk az élőlény teljes valóságának megértését. Ha ez megvalósul, az olyan jelenségek, mint a „hisztériás materializáció”, amelyek „a pszichéből az organikusba való titokzatos ugrást” idézik elő, többé nem botránkoztatják meg az értelmet. Ferenczi ünnepelet tanulmányaiban elmélyítette e jelenségek vizsgálatát. Számára a konverziós hisztéria és általában a manifeszt érzelmek „expresszív” jelenségei visszavezethetők arra, hogy szimbolikus (vagy fantasztikus) módon használják őket valamilyen elfojtott, testünk filogenetikai lehetőségeibe beírt vágy kielégítésére⁶. Vegyük például a pirulás esetét egy érzelmileg terhelt helyzetben. Az arc véreinek ez a felszínes kitágulása a serdülő elfojtott vágyát szimbolizálhatja a pénisz iránt. Ha eltekintünk az egyik területről a másikra való áthelyeződés kérdéséről, akkor is pontosan tudnunk kell, hogy ez a vágy hogyan ölti időszakos pirulás formáját. Feltételezhetjük, hogy a vérnek a testfelületre történő beáramlása már eleve egyfajta a priori jelentőséggel bír, különösen azért, mert hatékonyan csillapítja az intenzív cserék révén lokalizált izgalmat. A létező vágy tehát belekapaszkodik a már rendelkezésére álló jelölő eszközökbe. Ami a tudatos gondolkodás számára tiltott, az a test nyelvén keresztül varázslatosan megvalósul a pírban. Az erek kitágulnak, mintha egy tárgyat akarnának befogadni, és ez az organikus figyelem maga lesz az elfojtott vágy szimbóluma. Így használjuk a testünket a szimbolizációra, ahogyan a művész is használja az anyagait a művészet létrehozásához. Minden esetben arról van szó, hogy az elfojtott vágyakat mintegy varázsütésre „materializáljuk”. És ez azért lehetséges, mert testünk eleve úgy működik, mint egy nyelv. A szimbolizálással egyszerűen hangot adunk a jelentés szerves egységeinek eredeti értelmének.

Innentől kezdve megtehetjük a döntő lépést eredeti célunk felé, hogy a pszichoanalitikus elméletet kiterjesszük a biológiára. Ha testünk kezdettől fogva beszél, akkor az alapvető jelentések még alapvetőbb szimbolizációkból származnak, amelyek a filogenezisre és fajunk történelmi traumáira és nélkülözéseire mutatnak. A szervek és a testi funkciók nyelvei tehát olyan szimbolikus szervezetek lehetnének, amelyek egyre archaikusabb nyelvekre utalnak. Ha ezt mondjuk, teljesen logikusnak tűnik, hogy a szervezetet a faj történelme során felhalmozott hieroglifikus szövegnek tekintjük, amelyet a megfelelő vizsgálati formák képesek lennének megfejteni.⁷ A biológiai tények ilyen váratlan szemléletmódja radikálisan eltérő, de igazolható hipotézisek tartományát nyitja meg. Így születik meg egy új tudomány: az eredet pszichoanalízise, avagy a *bioanalízis*.

---

⁵ Ferenczi Sándor: Az introjekció fogalmi meghatározása. In: *Ferenczi Sándor összes művei, 2. kötet. Ferenczi, a katalizátor (1908–1913)*. Szerk. Harmatta János és Bókay Antal. Budapest: Oriold és Társai, 2022, 337-339.

⁶ Ferenczi Sándor: *A hisztéria és a pathoneurózisok. Pszichoanalitikai értekezések*. Budapest: Dick Manó, 1919.

⁷ Ezek a nézetek nem feltétlenül jelentik a lamarcki típusú evolucionizmust, amely a szerzett tulajdonságok öröklődésén alapul, bár Ferenczi kétségtelenül ezt preferálta, mert ez közelebb állt a pszichoanalitikus gondolkodásmódhoz, mint a darwinizmus különböző formái.

Az eredet pszichoanalízisének fejlődése

Egy új tudomány születik? Gyorsan mondtuk ki. Ez talán csak remény, utópisztikus álom. Egy új tudományterület nem így jön létre. A konstrukció felépítéséhez bevált eszközökre van szükség. Mi a helyzet a pszichoanalitikus módszerrel? De hát az a beszédet és a szabad asszociációt használja. Hogyan tudunk szóra bírni egy szervet, egy állatot vagy egy paleontológiai maradványt? A válasz attól függ, hogy a bioanalízis tudományága mennyire kivitelezhető.

Térjünk vissza egy pillanatra a pszichoanalízishez. Hogyan történik ez? A szabad asszociációk (manifeszt tartalmak) egymásutánja mögött az analitikus azt az affektív attitűdöt keresi, amely e sorozatot irányítja. Ez úgyszólván a megértés törvénye. Az analitikus szituációban semmi más nem motiválhatja ezeket az attitűdöket, mint a múltbeli élmények felelevenítése. Az analitikus ülésből előbukkanó affektív attitűdök hordozzák az egyén története során keletkezett vágyakat, félelmeket, kudarcokat és konfliktusokat (látens tartalmakat). Természetesen, ha a látens tartalom egyszer már felismerődött, az csupán egy mélyebb látens tartalom manifeszt tartalmává válik, és így tovább. Mintha az egyén érzelmi története egymás utáni lépésekkel visszafelé újrafogalmazható lenne. Tudjuk, hogy Freud hogyan állította elő a gyermek érzelmi szakaszainak (a genitális, fallikus, anális, orális, sőt a prenatális) ontogenetikai modelljét felnőtt páciensei bőséges anyagából, amelyekben ezek fennmaradtak. A „gyermek” továbbélése az analitikus munka egyik alapfeltevése. Az egyén ezen a modellen keresztül jut el önmaga megértéséhez; a gyermekekre a felnövés során ható életkörülmények eredményeként.

Eddig Freudot követtük, de Ferenczi számára mindig arról van szó, hogy tovább kell menni; a faj gyermekkorába, a mi filogenetikus gyermekkorunkba. Ehhez Haeckel biogenetikai törvényét idézi fel, amely szerint, ahogyan az analitikus ülés megismétli az egyén történetének szekvenciáját (amelyből rekonstruálhatjuk a megfelelő ontogenetikai pillanatot), úgy „az ontogenezis rekapitulálja a filogenezist”. A pszichoanalitikus ülés megfelelő reflexiójának tehát képesnek kell lennie arra, hogy elvezessen bennünket az élőlények történetének legtávolabbi előzményeihez. Szükséges azonban tisztázni, hogy az ismétlődés mindig szimbolikus, egyszerre hasonló és különböző az eredeti előforduláshoz képest. Az irányadó kérdés tehát kettős: mi az az ősi trauma, amelyet az ontogenezis szimbolikus megismétel, és mi az, ami ebben a szimbolikus ismétlődésben elfojtódik?

Bizonyára jó úton járunk, ha irányadó kérdésünk nem tartalmazna egy szerencsétlen csapdát; azt, hogy az „ontogenezis” kifejezés jelentésének radikális megváltozásának vagyunk tanúi. Míg Freudnál ez a kifejezés az érzelmi fejlődés *belülről* történő modellezésére utal, addig a Ferenczi féle perspektíva ennek a fejlődésnek az anatómiai és fiziológiai aspektusait *kívülről* is figyelembe veszi. Ez az ellenvetés álságos – állítja a *Katasztrófák* szerzője –, hiszen a pszichikus és az organikus nem két valóság, hanem egyetlen, szimbólumokból és jelentésekből álló valóság. Az életnek van egy lényegi diszkurzusa, amit a díványon analizálnunk kell. Hozzátehetjük azt is, hogy a pszichoanalitikus módszer a belső és a külső közötti folyamatos oda-vissza mozgásban halad, és hogy nincs elvi különbség az analízis

verbális cselekvése, az akadállyal szembesülő papucsállatka erőfeszítései, a szövetek kémiai támadásra adott gyulladási reakciója, sőt a szívizom normális működése között.

Valójában mindezek az életjelenségek akkor nyerik el teljes értelmüket, amikor kiegészülnek ezzel a genetikai dimenzióval, belülről és kívülről egyaránt megfigyelve. Ez nem teszi érvénytelenné az objektív kutatást, amelyet az eredet pszichoanalízisének szerves részeként tartanak számon. Ennek eredménye lesz az, amit a szabad asszociációs anyag helyébe kell tenni. *A tényeket a klasszikus tudományok módján megfigyelni, pszichoanalitikusan értelmezni, és az előállított hipotéziseken keresztül visszafordulni a tényekhez, ezek a bioanalízis feltáró lépései.*

Biztonságosan megérkeztünk? Kikötöttünk új tudományunk csábító partjain? Egy zátony még előttünk áll: az antropomorfizmus. Néhány leleményes lélek ott ragad. Bárki láthatja őket amint megfeneklenek, amint a hangyák elfojtásáról vagy a mézelő méhek anális erotikájáról beszélnek. Ferenczi bioanalízise a hibák ellenére ritkán esik bele ezekbe a közhelyekbe, bár igaz, hogy ugyanezzel a veszéllyel szemben halad előre: a belső érzék és a világba vetített átfogóbb jelentés összekeverésével. Hasonlóképpen mindig találkozni fog azokkal, akik túl pedánsak, félénkek vagy elégedetlenek ahhoz, hogy tovább foglalkozzanak vele. Mégis úgy tűnik, hogy bizonyos problémák fennmaradása, mint például a külső és a belső, az objektív és a szubjektív, a belső és a külső értelem közötti viszony egyértelmű definiálásának lehetetlensége távolról sem akadály, hanem valódi lényege a bioanalitikus kutatásnak. Azt követelni, hogy ezt a problémát előre megoldjuk, olyan, mint a mesebeli vakond, aki kijelenti: „Csak akkor megyek ki a külvilágba, ha tisztán látom azt”.

A valóság szimbolikus lényege

Ferenczi biológiai látásmódja, ezt az olvasónak is el kell ismernie, mély és kimondhatatlan rezonanciákat ébreszt bennünk. Akik tagadják a *Katasztrófák* tudományos érvényességét, még azok is felismerhetnek költészetében és mitológiájában egy meditációra alkalmas tárgyat. Ez a rendkívüli kozmogónikus eposz (miért ne tekintsük annak?), amely a pszichoanalízisből ered, kreatív gondolatmenetet követ, hogy felszabadító és terápiás hatást fejtsen ki, hasonlóan a korábbi korok folklórához és vallási mitológiáihoz. Ez azért van így, mert kiderül, hogy a tudományos és a költői igazságnak alapvetően ugyanaz a lényege. A *Katasztrófák* olvasásának öröme és életerejé abban rejlik, ahogyan leleplezi annak a hermetikus válaszfalnak a fokozatos összeomlását, amely énkben megtiltja a „racionális” és „irracionális” aspektusok közötti érintkezést.

Ferenczi teljesítménye abban áll, hogy érezteti velünk, hogy nem egyszerűen atomok gyűjteménye vagyunk, amelyek a véletlenek sorozata révén egyesültek néhány milliárd év elteltével, hogy megalakítsák az élők és utódaik ugyancsak esetleges uralmát, a *Homo sapienst*. Megszabadít minket attól is, hogy valamilyen transzcendens hatalomhoz folyamodjunk állapotunk és sorsunk magyarázatáért. Az atomjainktól a sejtjeinken át az elképzelt végünkig, Ferenczi számára abszolút szimbólumokból

vagyunk szöve. Ezek a szimbólumok magukban hordozzák történelmüket, létrejöttük értelmét. Természetesen szingulárisak, de egyben kétarcúak is: megmutatják azt, amik egykor voltak, és amik egykor voltak, egyedül az fedi fel valóságukat. Az emberi létről szóló beszámoló egyben betekintést nyújt a lét szerkezetébe és a világegyetem szimbolikus összefüggéseibe is. Az eredet pszichoanalízise tehát egyszerre filozófia és kutatási eszköz. Túl a mechanisztikus leírásokon vagy a végső igazságra való misztikus felhívásokon, az, amit *Katasztrófák* nyomán pszichoanalitikus pánszimbolizmusnak nevezhetnénk, az okságot és az érzéket, a testet és a lelket, a jelenségeket és a transzfenoméneket egy radikálisan új megértés formájába kapcsolja össze. Már most is van legalább egy terület, ahol a pszichoanalízisnek ez az egységesítő látásmódja meghozza gyümölcsét: a pszichoszomatikus orvoslás. Ez a tudományág mindent Ferenczinek és tanítványainak köszönhet.⁸ A bioanalízis itt a kísérletezés és a terápiás cselekvés termékeny terepére talált. Az új látásmód azonban túlmutat egyetlen diszciplína keretein, Ferenczi még a biokémiában is lát mozgásteret. Talán nincs is olyan messze az a nap, amikor egy leleményes mikrofizikus az atomi és intraatomi jelenségek elméletét pánszimbolikus megfontolások alapján építi fel. Egyelőre a filozófusnak kell elmélkednie a végső kérdéseken, amelyeket Ferenczi gondolata felvet: hogyan lehetséges a szimbólum eszméje? Milyen az eredeti szimbólum szerkezete? Elképzelhető-e a szimbolikus halmazok topológiája és fiziológiája? Mi a jelenségek transzfenomenális értelme? És így tovább...

Itt az ideje, hogy a bevezető szerzője visszavonuljon, és hagyja, hogy az olvasó kövesse saját inspirációját. A felfedezés öröme kísérje minden lépését.

N. A.

Párizs, 1962. október

Bókay Antal fordítása

---

⁸ Lásd Franz Alexander: *La médecine psycho-somatique*. Paris: Petite Bibliothèque Payot, 1970.

Jenny Willner

Az öröklődés problémája: Ferenczi organológiája és a bioanalízis politikája*

Az öröklődésről lehetetlen semlegesen beszélni. Az evolúciós leszármazástörténetről alkotott eltérő tudományos és politikai nézetek hálója képezte azt a háttérrel, amely előtt a bioanalitikus projekt a maga különlegességében kialakult.¹ Ferenczi Sándor (1873-1933) *Versuch einer Genitaltheorie* (1924)¹ című művében a traumás neurózis és a pszichózis klinikai profilját alkalmazta „modellként” az emberi nemiség evolúciós történetének újraírásához (Ferenczi, 1924/1997). Ennek során Jean Baptiste-Lamarckra (1744-1829) és két, a 20. század fordulóján és azt követően népszerű német íróra Ernst Haeckelre és Wilhelm Bölschére hivatkozott. Nem egyszerűen fontos hatásokként utalt rájuk, hanem át is alakította az e szerzők által kidolgozott elgondolásokat. Ferenczi módosításainak rejtett politikai vonatkozásai voltak.

Tanulmányom azt a bioanalitikus olvasási stratégiát vizsgálja, amelyet Ferenczi a genitalitás-elméletében alkalmazott, és azt az ebből következő perspektívát, mely mindkettőre, magára a szerves életre és arra vonatkozott, amit a biológiai tudományok igyekeznek megtanítani ezekről nekünk. Ferenczi munkája nemcsak a szárazföldi élet vízi eredetére tekint vissza, hanem egy olyan korszak evolucionista lelkesedésére is, amely Ferenczi idején már a végpontjára ért; egy olyan korszakra, amelyben a darwinizmus és a lamarckizmus még nem látszott ellentmondásosnak, összhangban volt Ernst Haeckel (1834-1919) zoológus és népszerű tudományos író monista világképével, akinek biogenetikai törvénye központi szerepet játszott mind Ferenczi, mind Freud filogenetikai spekulációiban. A populáris biológiának ezt a pszichoanalitikus elméletben megjelenő örökségét mára már kínos aura övezi; Ernest Jones, Freud jóváhagyott életrajzírója nehezen viselte Freud lamarckizmusát. A következőkben azt a hipotézist fogalmazom meg, hogy maga Ferenczi bioanalízise, annak ellenére, hogy referenciaként használja Haeckelt, mégis némi ellenérzéssel viseltetik a Haeckel-féle „biogenetikai törvény” iránt. Ugyanígy ambivalens a

---

* Eredeti megjelenés: Jenny Willner: The Problem of Heredity: Ferenczi's Organology and the Politics of Bioanalysis. *Psychoanalysis and History*, 2022, 24(2): 205-218.

¹ Első magyar kiadása: Ferenczi Sándor: *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében – pszichoanalitikai tanulmány*. Ford. Kovács Vilma. Budapest: Pantheon Kiadás, 1929. (A ford.)

viszonya a Haeckel munkásságát követő és arra építő reformer és publicista Wilhelm Bölsche (1861-1939) „erotikus monizmusához” (Kelly, 2011, 36.). Közben Ferenczi pozitívan ír a „nagy mester Haeckel”-ről (Ferenczi, 1924/1997, 66), és Bölschéről mint „Haeckel apostoláról” (i.m., 68), egyúttal elhatárolja magát attól az öröklődésről szóló diskurzustól, amely túlságosan is összhangban volt Haeckel és Bölsche tagságával a Német Faji Higiéniai Társaságban.

Valóban közismert, hogy Ferenczi genitalitás-elmélete ellentétben áll a biodeterminista tanokkal, például August Weismann csíraplazma elméletével, amely az 1890-es évek bevett biológiájában kiszorította a lamarckizmust. Ferenczi és Freud „lamarckizmusa” – ők maguk időnként „Lamarck-projektként” emlegették befejezetlen bioanalitikai terveiket – összefüggésbe hozható azzal a politikailag progresszív potenciállal, amely a lamarcki koncepcióban rejlik, miszerint a szerzett tulajdonságok a következő generációra is átörökíthetők (Slavet, 2009). Az öröklődés determinisztikus elméleteivel ellentétben, amelyek csak a genetikai maganyagot veszik figyelembe, a lamarcki megközelítések lehetővé teszik, hogy a környezet megváltoztassa a mutálható egyedeket. Ennek fényében érthető, hogy Ferenczi az amfimis Weismann-féle fogalmát alkotója szándékával ellentétben újrahasznosítja: míg Weismann a fogalmat kizárólag a genetikai anyag sejtmagban történő összeolvadására használta, addig Ferenczi egyfajta szervek közötti átviteli kapcsolatként értelmezte. Más szóval, Weismann fogalmának Ferenczi általi kisajátítása révén a *szóma* jelentőségre tesz szert.

Mint látni fogjuk, Ferenczi nemcsak Weismannt, hanem Lamarckot is alapvetően a szerzővel ellenkezően értelmezi. A *Katasztrófák*at egy olyan történelmi háttér előtt kell olvasni, amelyben az eugenikus eszmék egyre inkább társadalmi elfogadottságot nyertek a politikai spektrum jobb és bal oldalán is, és a neolamarckiánusok és neodarwinisták körében egyaránt.² Hogy a Ferenczi bioanalízise által kidolgozott szituációk a valóságot írják-e le, az mellékes; a vita itt nem arról szól, hogy a szerves életet előretolja vagy visszahúzza valami, hogy az irány előre, hátra, felfelé, lefelé az óceánba vagy éppen a szervetlen felé tart-e. Ferenczi teljesítménye inkább abban rejlik, hogy radikálisan elidegeníti a tökéletesség és a degeneráció, a normalitás és a patológia eszméit.³

Nehéz örökség

Ferenczi 1914-15 telén írta a *Katasztrófák* első vázlatát, ekkor egy huszárezred főorvosaként Pápa helyőrségi városban állomásozott, és szabadidejében Freud *Három értekezés a szexualitás elméletéről* című művének magyarra fordításán dolgozott (Ferenczi, 1924/1997, 9).⁴ Az erődben rendelkezésére álló katonakönyvtár a különböző zoológiai könyvek mellett Lamarck, Oken és Darwin írásait, valamint a 19. század végének és a 20. század elejének legkelendőbb természettudományos

---

² Ezekről az ambivalenciákról lásd Rheinberger & Müller-Wille, 2009, 135-136.; Pick, 1993, 101.

³ Ez joggal értendő patoanalízisként, amely a patológia antropológiai relevanciájából indul ki; lásd Van Haute & Geyskens, 2012, 27.

⁴ A pápai helyszínről lásd Berz, 2012, 20.

szezőinek, Haeckelnek és Bölschének a műveit kínálta (Ferenczi, 1924/1997, 10). Nem meglepő, hogy ezek a könyvek egy vidéki katonai könyvtárban is megtalálhatók voltak. A Haeckel-féle evolúciós monizmus még a 20. században is óriási népszerűségnek örvendett, és jelentősen hozzájárult a társadalmi szféra biologizálásához (Hagner & Sarasin, 2008, 52.). Bölsche háromkötetes bestsellere, a *Szerelmi élet a természetben* [Das Liebesleben in der Natur] (Bölsche, 1898-1903)⁵, amely a *Katasztrófák* legfontosabb forrásai közé tartozik, 1927-re elérte a 80000 példányos németországi példányszámot (Berentsen, 1986, 175.). Egyetlen irodalmi szalon vagy munkáskönyvtár sem volt teljesnek tekinthető egy hiánytalan sorozat nélkül.

Az akadémiai biológusok körében azonban Haeckel megközelítését már régen elavultnak tartották. Ferenczi ezért is fenntartással mutatja be a genitalitás elméletét, jelzi, hogy az nem a biológiai tudományok legújabb eredményein alapul (Ferenczi, 1924/1997, 10). 1923-ban, az 1924-ben megjelenésre váró, véglegesen elkészült szöveg előszavát írva, forrásainak kiválasztását az 1914-ben rendelkezésére álló katonai könyvtár gyér kínálatának tulajdonítja. A fenntartás pozitívan átfogalmazható: a Pápán fellelhető konstelláció – ahol egy katonai könyvtárban Freud szexualitáselmélete találkozik a népi darwinizmussal – tíz évvel később is figyelmet érdemelt. Egy végéhez közeledő korszak feszültségei mutatkoznak meg azon szövegek sorában, amelyekről bizton feltételezhetjük, hogy ott voltak Ferenczi íróasztalán.

Az 1860-as években Darwin műveinek Haeckel általi átértelmezése áttörést jelentett az evolúcióelméletben a német nyelvterületen. E sikerhez döntő volt, hogy Haeckel a darwini leszármazási elméletet a természetfilozófiával, a természetes szelekció elvét pedig a rekapituláció romantikus-idealista elméletével (azzal az elképzeléssel, hogy „az ontogenezis a filogenezist rekapitulálja”) ötvözte (Kleeberg, 2005, 140.). Haeckel szerint a filogenezis (egy faj evolúciós fejlődése) és az ontogenezis (az egyes szervezetek fejlődése) közötti feltételezett oksági kapcsolat lett az élet megértésének mintája – Haeckel szavai szerint az életet a „fejlődés és a tökéletesedés törvénye” irányítja (Haeckel, 1870, 274.). *Anthropogenie* (1868) című művében Haeckel kijelenti, hogy ez a biogenetikai törvény a kiindulópont az emberi lények evolúciójának megértéséhez. A primitív vízi élőlények iránti egész életre szóló szenvedélyét már a *Die Radiolarien* („A radioláriák”, 1862) című művében jelezte. Kedvenc egysejtűinek esztétikusan tetszetős csontvázszerkezetében felfedezni vélte a teljességre való hajlamot. Ez teljes mértékben a lamarckiánus módszernek felelt meg. Így bontakozott ki a túlélésért folytatott harc darwini koncepciója a német nyelvű recepcióban, amelyet Haeckel egyházellenes pátozzsal fogalmazott meg, és amely összeolvadt a korai bismarcki korszak *Kulturkampf* retorikájával.

Amióta Frank Sulloway megjelentette *Freud, a lélek biológusa* című könyvét, közhellyé vált, hogy a Haeckel által megfogalmazott biogenetikai törvény meghatározó volt a pszichoszexuális szakaszok ismétlés-struktúrája szempontjából Freud *Három értekezésében* – abban a szövegben, amelyet Ferenczi a *Katasztrófák*

---

⁵ Az idézett könyv magyarul is megjelent népszerű olvasmány volt: Wilhelm Bölsche: *Szerelem az élők világában: A szerelem fejlődéstörténete és földi vándorútja*. Ford. Kremmer Dezső. Budapest: Athenaeum, 1912. (A ford.)

kitalálása idején fordított magyarra. Az az elképzelés, hogy a biológia elavult felfogása „hipotetikus-deduktív hatást” (Sulloway, 1987) gyakorolt a pszichoanalitikus elmélet kialakulására, azonban csak egy része a történetnek. Továbbra is fontos, hogy ezt a kapcsolatot konkrétan jellemezzük: a Haeckel által megalkotott filogenezisre való hivatkozás ellenére a bioanalízis elmélete – Ferenczinél és Freudnál egyaránt – feltűnően következetes abban, ahogyan elválik attól a sajátos világnézettől, amelybe Haeckel rekapitulációs elmélete belegabalyodott.⁶

Visszatérve a katonakönyvtárba, miközben Ferenczi a *Katasztrófákat* tervezte, 1915 elején jelent meg Bölsche könyve, a *Stirb und Werde!* (Halj meg és létezz), amelynek csúcspontja a „számunkra látható igazi, fokozatos mutációról” szóló elmélkedés, „a fény felé való folyamatos menetelésünk legszentebb biztosítéka” (Bölsche, 1915, 87.). Ugyanebben az időben Haeckel egy kiadványa a legújabb háborús tudósításokat építette be evolúciótörténetébe, amely az egysejtű organizmusoktól indult, és Németország eugenikai alapon történő háborús győzelmének szükségességével zárult (Haeckel, 1915). Ferenczinek aligha kerülhetett el a figyelmét, hogy az egész életében szociális reformer Bölsche, Haeckel nyomdokain haladva, már 1900-ban kifejezetten a „faji higiénia” intézkedései mellett érvelt: Bölsche felszólította a tudományt, hogy „a tudósok körültekintő bölcsességével” avatkozzon be a természetes szelekció irányításába, „az egyre egészségesebb, erősebb, boldogabb nemzedékek felnevelése érdekében” (Bölsche, 1898-1903, 3. kötet, 332-333.). Végző soron a „fajt” kellett „előbbre vinni” (i.m., 40.). Bölsche felfogása a szociálisról, akárcsak Haeckelé, a biológiai töretlen kiterjesztése, amely már „prefigurálódott a tiszavirágok”, életében megfigyelhető a „párási készletben”. „Egy társadalmi ideál ez, ahogy gőzölög, vérzik, beépül mindennapi valóságunk szinte borzalmas fényébe” (Bölsche, 1898-1903, 1. kötet, 34.).

Amikor Bölsche elbeszélője a *Szerelem az élők világában* olvasóját a nedves mélységekbe viszi, ahol a nemzés kezdődött és az élet keletkezett, Ferenczi műve követi őt. A stílári és szerkezeti különbségek azonban döntőek. Bölsche megmássza a fejlődés létráját, a primitív élet felfelé irányuló, egyre ambiciózusabb mozgását figyeli meg. A fejlődéstörténet visszatekintő látásmódját „reflexív visszaemlékezésként” írja le, „az ember erőinek összegyűjtése egy soha nem látott, még magasabb fejlődési lökés felé” (Bölsche, 1898-1903, 1. kötet, 333.) történik. Harminc évvel később (15 évvel Ferenczi pápai vázolata után) Bölsche azt írja majd, hogy mindannak megváltását, amit munkásságában szorgalmazott, a nemzetiszocialista ideológiában látja (Bölsche, 1934, 4., idézi Hagner & Sarasin, 2008, 61.).

Nincs azonban olyan egyenes vonal, amely Bölsche *Szerelem az élők világában* című háromkötetes művéből a nemzetiszocializmusig vezetne. A századfordulón Bölsche még afféle szocialista volt; a Berlin melletti Friedrichshagenben működő körét a müncheni *Simplicissimus* című satirikus folyóirat oldalain „bolsevik paradicsomként” gúnyolták (Sarasin, 2011, 447.). Szexpozitív hozzáállásának megvoltak a maga felszabadító vonatkozásai, legalábbis a vilmosi korszak uralkodó szexuális erkölcsiségéhez képest (lásd Azzouni, 2009, 21-22.). Mégsem lehet figyelmen kívül hagyni bestsellerének eugenetikai attitűdjeit, különösen, ha Ferenczi

---

⁶ Freudról e tekintetben lásd Willner, 2020.

és Freud szemszögéből olvassuk. Egy sor olyan, a korszakra jellemző vonást mutat, amellyel szemben a pszichoanalízis már a kezdetektől fogva igyekezett elhatárolni magát.

A módszertanról: szükségük van-e a szerveknek elméletre?

A Haeckel által eredetileg bemutatott monista világbkép a teljesség iránti vágyat fejezi ki, amely a tudományok modernkori diverzifikációjára adott védekező reakcióként értelmezhető (Thomé, 2002). Adorno kifejezetten rámutat a 19. század végi monizmusra, amikor a *Weltanschauung*ot (világnézetet, ideológiát, életfilozófiát) úgy jellemzi, mint annak az infantilis vágnak a megvalósulását, mely szerint a világ egésze és annak megismerése egyetlen szubjektív aktus révén megragadható (Adorno, 1973, 92.). Ez leírja azt a morfológiát, amelyet Haeckel (Goethére és Darwinra egyaránt hivatkozva) képviselt: a mikroszkóp alatt megfigyelt kinyilatkoztatás ígérét hordozza magában; azon az elképzelésen alapul, hogy mindannak a struktúrája, ami él, vizuális belátással (*Anschauung*) leolvasható.

Amikor ezzel szemben Ferenczi a bioanalízist olyan tudományként fogja fel, amely „mely pszichoanalitikus ismereteket és munkamódot rendszeresen visz át természettudományokra” (Ferenczi, 1924/1997, 112.), mindenekelőtt azt feltételezi, hogy ezek a struktúrák értelmezést igényelnek. A bioanalízis nem támaszkodhat pusztán a megfigyelésre. Ferenczi keretrendszerében központi szerepet játszik a túldetermináltság pszichoanalitikus fogalma, amely a természettudományoknak szánt súlyos ajándékká válik: Ferenczi szerint azt kell feltételezni, hogy minden fiziológiai folyamat túldeterminált (Ferenczi, 1924/1997). Ennek a fiziológiába való beavatkozásnak messzemenő ismeretelméleti következményei vannak.⁷ Ezek ellentétben állnak a pozitívizmussal, de a spekulatív-intuitív transzgressziós fantáziákkal is, amelyek Bölsche munkáit jellemzik. Ferenczi alaposan elhatárolódik a léleknek mint a biológiai szubsztrátum megszakítatlan kiterjesztésének monista felfogásától, de olyan módon, aminek kevés köze van a karteziánus dualitáshoz. Ez nyilvánvalóvá válik Ferenczi egyik későbbi, „Freud hatása az orvostudományra” („Freuds Einfluss auf die Medizin”, Ferenczi, 1933/2004, 2. kötet, 290-302.) című előadásában. Ebben Ferenczi hangsúlyozta, hogy a pszichoanalitikus módszer igyekszik elkerülni mind a test-lélek dualizmus naiv végétét, mind a materialista monizmus tévedését, amely „a pszichikum és a fizikum” „elhamarkodott egységbe” helyezésével jár. Ezt, állapítja meg, „sem most, sem a közeljövőben, sőt talán soha nem is lehet teljesen megvalósítani” (294.). A pszichoanalízis stratégiai dualizmusa elfogadja e következtetés módszertani következményeit: a szerves anyagról nem létezik semleges és átlátható nyelv.

A nyelv és az értelmezői megközelítés elsőbbségét követelő túldetermináltság koncepciója mellett a bioanalitikus megközelítés döntő újítása a perspektíva programszerű megfordításában rejlik. Ferenczi írásaiban ez a nyelvi feldolgozás folyamataként tárul fel, egészen a legapróbb megfogalmazásokig. „De minél

---

⁷ Ferenczi episztemológiájának hiteles áttekintését lásd Soreanu, 2019, 95-106.

magasabb a fejlettség foka” – kezdi, hogy aztán ugyanabban a mondatban megfordítsa a perspektívát –, „azaz feltevésünk szerint: minél szövevényesebb történelmi múltra tekinthet vissz a faj” (Ferenczi, 1924/1997, 74.). Ha ez leírja a módszert, akkor Ferenczi tézise a talasszális regresszióról az empirikus megfigyelés elől eltűnő dolgokról szóló szükségszerű spekulációk szintjén működik.

Változatos különbségeiken túl létezik egy bioanalitikus narratíva, amely egyesíti Ferenczit és Freudot. Ez a befejezettség uralkodó narratívájával szemben ellen-narratívaként szolgál, amely egy traumatikus törés által kiváltott, visszafelé irányuló impulzus hipotézise körül forog. Az ellenmegszállás logikájának megfelelően a visszafelé mutató impulzus mégis progresszió formájában fejeződik ki. *A halálösztön és az életösztönök* című művében Freud megjegyzi: „A neurotikus fóbia képződésének folyamata, mely nem egyéb, mint valamely ösztönkielégülés elől való menekülés, mintaképet adja e látszólagos »tökéletesedési ösztön« keletkezésének” (Freud, 1920/1923, 37-38). Ferenczi *Katasztrófákja* hasonlóképpen állítja, hogy „ugyanaz az erő, mely regresszióra ösztönöz, progresszív irányúvá válik, az alkalmazkodás és a komplikáció értelmében, ha egy cenzúrainstancia a direkt kiélésben akadályozza” (Ferenczi, 1924/1997, 121.). Az általa hipotetikus feltételezett talasszális regresszió hátrafelé mutat, és ez az irány mondatról mondatra meghatározza Ferenczi saját álláspontját. Eltekint az Arisztotelészig visszanyúló evolúciós létra képétől, és ezzel együtt az életben rejlő, önmagát tökéletesíteni akaró tendencia velejáró fogalmától is, annak minden politikai virulenciájával együtt.

Ferenczi szerint az életformák mindig csak „külső inger, nélkülözés vagy katasztrófa” miatt kényszerültek változásra (Ferenczi, 1924/1997, 119.). Könnyű figyelmen kívül hagyni a lamarcki környezeti paradigmától való eltérést: Lamarck is abból indul ki, hogy a negatív körülmények a változás mozgatórugói. Míg Lamarck organizmusai minden egyes krízisből megerősödve kerülnek ki, addig a bioanalízis, éppen ellenkezőleg, úgy működik, hogy radikálisan destabilizálja azt az elképzelést, hogy ez a megerősödés elválasztható a kóros változástól. Azok az ingerek, amelyekkel Ferenczi foglalkozik, kapcsolódnak későbbi, gyakran polemikusan megfogalmazott téziséhez, miszerint a neurotikus zavaroknak „az első lökést mindig traumás, sokszerűen ható *reális rázkódtatás adja meg, összeütközés a környező világgal*” (Ferenczi, 1930/1982, 403., kiemelés az eredetiben).

Ferenczi tézise a szövetek és szöveti elemek túldetermináltságáról nem csupán ismeretelméleti álláspont. A bioanalitikus narratíván belül a vizsgálat tárgyának tüneti státuszát is megalapozza. Amikor Ferenczi kijelenti, hogy a „nemi aktus egyes mozzanatait” úgy fogja értelmezni, mintha azok „neurotikus tünetek” lennének (Ferenczi, 1924/1997, 44.), a tünetként való jellemzésük tartalmi, politikai körülményekből fakad. A következőkben ezért „organológiáját” a hisztéria pszichoanalitikus felfogásához viszonyítva vizsgálom, és felteszem a kérdést, hogy pontosan mi tesz relevánssá egy ilyen olvasatot.

Hősies szervek, hisztérikus szervek

Ferenczi megjegyezte, hogy „Mikor például Lamarck a szervek használatát vagy nemhasználatát okolja a fejlődésünkért, nem veszi észre, hogy elkerülte a tulajdonképpeni problémát” (Ferenczi, 1924/1997, 122-123.). Lamarck azt állítja, hogy a szervek egy folyadék miatt fejlődnek, amely egy testrészebe áramlik, amikor azt ingerlik vagy aktiválják. Ferenczi nem elégszik meg ezzel a magyarázattal. Azzal az analógiával érvel, hogy egy gép használata nem teszi erősebbé a gépet, és ehelyett azt feltételezi, hogy a változást egy visszafelé irányuló vágy visszafordítása hajtja, amelyet viszont egy korábbi zavar váltott ki. „Csak a hisztéria és patoneurózisok körében tett megfigyeléseim mutatták meg, hogy hogyan létesül túlerős ellenmegszállás⁸ a megzavart testrészen” (Ferenczi, 1924/1997, 123.). A motívumok, vágyak és szükségletek központi szerepet játszanak a lamarckizmusban. Amikor Ferenczi lamarckizmusa látszólag azzal a kérdéssel tetőzik, hogy „mi indította a kételtűeket és a csúszómászókat arra, hogy péniszt teremtsenek maguknak” (Ferenczi, 1924/1997, 75.), hangsúlyozni kell, hogy a „vágy pszichikai erejét” kifejezetten a pszichoanalitikus „hisztéria megfigyeléséből” (396.) vezeti le. A Ferenczi érdeklődésére számot tartó kívánságok/vágyak (Wunsch) aligha egyeztethetők össze a *besoin* (szükséglet) lamarcki fogalmával. Csak torzított formában, testi tünetként jutnak kifejezésre. Míg Lamarcknak a szervek fejlődéséről alkotott nézete a pénisz ingerléséből eredő erekció folyamatával analogizálható (Schuller, 2018, 224.), Ferenczi ehelyett a szervek referenciális, reprezentációs és expresszív tulajdonságaira összpontosít, amelyeket a hisztéria traumaelméletének fényében értelmez. Az eltolás mechanizmusával a szervek olyan katasztrófákról közvetítenek információkat, amelyek elkerülnek az empirikus megfigyelést.

Ferenczi organológiája sokkal sűrűbben tartalmaz utalásokat a hisztéria eltérő pszichoanalitikus elméleteire, mint elsőre tűnhet.⁹ Ez összefügg azzal, hogy Freud és Ferenczi filogenetikai spekulációi nem kis mértékben olyan, a nyilvánosságtól elzárt gondolkodást jeleznek, amely egy kínzó és megoldatlan kérdést követett: hogyan lehet a traumamodellt az ösztön-moddellel integrálni? (Grubrich-Simitis, 2007, 649.) Ez párhuzamba állítható a Ferenczi traumatizált betegekkel végzett munkájában meglévő következetes tendenciával. Egyrészt genitális elmélete visszautal a hisztéria korai traumaelméletére. Másrészt, a katasztrófák hangsúlyozása mellett is támaszkodik Freud „Egy hisztéria-analízis töredéke (Dóra)” (1905) című művére, amelyben Freud a vágyteljesítés elméletét fogalmazza meg a hisztériával diagnosztizált páciens, Dóra esetének segítségével. Ebben az elbeszélésben a szomatikus folyamatok az elfojtott vágyak kifejezésének eszközeként állnak rendelkezésre. A tünet „cselekvést – egy szexuális tartalmú fantázia megvalósulását” jelöli, és alapvetően túldeterminált, bár

---

⁸ Az ellenmegszállás kulcsszó. Ez a befogadás aktusa.

⁹ Ferenczi saját hisztériáról szóló munkái, amelyek részben még a pszichoanalízis felvétele előtti gyakorlatából származnak, megerősítik, hogy az irányzat korán elindult. A hisztéria profilja központi szerepet játszott a háborús traumáról tartott két előadásában, amelyeket 1916-ban és 1918-ban tartott. A témával kapcsolatos munkássága az 1919-es évben több publikációban csúcspontot ér el. A *Thalassa* számára különösen fontos a „A hisztériás materializáció jelenségei” című tanulmány. (Legújabb kiadása: *Ferenczi Sándor összes művei, 3. kötet. Háború, forradalmak, pszichoanalízis 1914–1919*. Szerk. és s. a. r. Borgos Anna, Pető Katalin. Budapest: Oriold és Társai, 2023, 352-362. – A ford.)

„nem szükséges, hogy a tünet különböző jelentései egymással összefüggésben legyenek” (Freud, 1905/1993, 55).

Freud a hisztériás tünet szerkezetét a Dóra által elszenvedett ideges köhögés legalább hat meghatározásának segítségével dolgozza ki. Köhögése (1) az apjával való együttérzést imitálja, ugyanakkor (2) önvádat fejez ki, és (3) a Herr K.-val való kapcsolatát, valamint (4) a Herr K. távolléte miatti sajnálkozását ábrázolja; (5) köhögése továbbá azt a kívánságot fejezi ki, hogy jobb nő legyen a férfi számára, miközben (6) a saját apjával való szexuális együttlétet is ábrázolja, azonosulva annak szeretőjével, Frau K.-val. Nos, Ferenczi művében természetesen nincs szó köhögő péniszről, bár az ejakulációs zavarok leírásakor „genitális dadogásról” (Ferenczi, 1924/1997, 22.) beszél. Ferenczi azonban analógiát von a férfi nemi szerv gátlástalan, egészséges működése és a hisztériás tünet között, amikor a torzítás különböző formáit tárgyalja: a sűrítést, az eltolást és az ellentétébe fordítást.

Ferenczi számára egy szerv: tünet, a tünet pedig (ahogyan Freud már megfogalmazta) „egy régi hordó, amelyet új borral töltenek meg” (Freud, 1905/1993, 55.). Amikor Ferenczi a hímtag meghatározottságait igyekszik dekódolni, a Freud által a köhögő hisztériusra alkalmazott mintát követi: a pénisz (1) „szimbóluma az ősbibb fúróeszköznek, a fognak” (Ferenczi, 1924/1997, 38.), és a makk megjelenése (2) a születést szimbolizálja. A közösülés során a pénisz fizikailag (3) az anális megmaradási vágyat valósítja meg, konfliktusban a (4) húgycső adási akaratával, míg az erekció és az ejakuláció (5) „az egész szerv elejtésének szándékával kezdődik” (i.m., 46). A pénisz mindenekelőtt úgy jelenik meg, mint (6) „a szárazra dobott hal”, amely „ábrázolja annak az állatelnöknek a küzdelmeit is, amely a nagy beszáradás katasztrófát végigélte” (i.m., 71). Ha Ferenczi ezen a ponton a „hal péniszjelentését” a „pénisz haljelentésével” helyettesíti, az a szándékának programszerűségét mutatja. A pénisz mint a szervek mesteri jelölője, a kísérteties paradigmája, hisztérikus színházat visz színre, tudatán kívül van, státusza mesterséges, minden mást jelöl, mint önmagát. Ferenczi ezt a szenvedéseitől megrendült szervet az én hasonmásaként írja le, mint a „konténert”, amelyben a szexuális izgalom halmozódik, vagy mint a „végrehajtó vezető”, amely az egész szervezet nevében intézi a szexuális feszültség elidegenítésének ügyeit.

Míg Lamarck felfogása minden szerv fejlődéséről strukturálisan hasonlít az ingerlés által kiváltott erekcióhoz, Ferenczi mellett érvel, hogy „a hisztériás-patoneurotikus reakció mód csak egy példája volna azoknak az energiaeltolásoknak, melyek minden alkalmazkodási és fejlődési teljesítményben közreműködnek” (Ferenczi, 1924/1997, 123). Mindezt mindenekelőtt – nem véletlenül ír genitalitás-elméletet – a péniszre vonatkoztatja. Egyetértőleg idézi Bölsche felkiáltását az emberi férfi nemi szerv történetiségéről: „Bizony, ebben a tagban múlt rejlik. Ez egy meluzinai tag”, vagyis az ember és a hal hibridje. „Itt az ember lenéz a halra, amelytől a távoli bíbor napokban leszármazott” (Bölsche, 1898-1903, 2. kötet, 265.).¹⁰ Bölsche következő mondata azonban összeegyeztethetetlen a bioanalízissel, és Ferenczi kihagyja: „Végigkíséri az egész utat, egészen az emberiség koronájáig” (Bölsche, 1898-1903, 2. kötet, 265.).

---

¹⁰ Vö. Ferenczi, 1924/1997, 68-69.

Míg Ferenczi genitális elméletében a pénisz hátrafelé mutat, addig Bölschénél az ember előtti ősök „szerelmi szerve” (Bölsche, 1898-1903, 1. kötet, viii.) mindig a jövőbe néz, a krokodiltól előre (viii.). Bölsche egy heringiskolában képzei el a férfiember magömlés pillanatának prefigurációját. A haltejet úgy antropomorfizálja, mint „a férfi ondófoládék sűrű felhőjét, amely olyan hatalmas, hogy az óceán elhomályosul, hogy az érzékeny mozgó halak egész ezüst szigete fürdik benne, úszik benne” (19.). A nemzés „görcseitől” és „vad kiadásaitól” verve az óceán „felduzzad és erjed” (20.). Bölschénél az állatias vemhesség olyan hosszú folytonosságot teremt, amelynek a szubjektív érzés számára hozzáférhetőnek kell lennie, noha átnyúlik az „idő éonjain” (6.). A biogenetikai alaptörvény affektív és orgiasztikus egységet épít ki minden nem emberi állatfajjal. Mivel embrióként minden emberi lény halként rekapitulálta az anyja méhében való létezését, mindannyian képessé válunk arra, hogy legalábbis elvben empátiát tanúsítsunk egy halorgiával szemben. Bölsche három kötetben keresztül – „te is”, „emlékezz, emlékezz” (1. kötet, 60., 7-től) – az állatias és természetes potencia közvetlen részvételi lehetőségének ígéretével csábítja az olvasót. Ugyanakkor az őseink párzási vonalával való bensőséges kapcsolatunk megidézése nem kerülheti el azt a benyomást, hogy kétségbeesett kísérletet tesz arra, hogy az elidegenedés és a degeneráció korába egyfajta virilitást idézzon.

Bölsche potenciafantáziái egy egész diskurzus libidinózus és ideológiai dimenzióit teszik nyilvánvalóvá: az evolúció, a növekedés, az öröklődés, a szaporodás, és a biologikus kiterjesztésben a tudományos, technológiai és kulturális fejlődés diskurzusát. Bölsche a „szerelem világhatalmát” (Bölsche, 1898-1903, 1. kötet, 73.) a fejlődés, biológiai haladás motorjává teszi, Haeckellel együtt elképzelve annak közvetlen kiterjesztését a tudományra és a technológiára. A „ritmusmotropizmus” (3. kötet, 26.), amely minden életformát a párzási mozgások harmóniájában tart, gőzgépként nyomul előre.

És akkor a bioanalízis a vészmegszakításhoz nyúl. Ez már az írásmódból is kitűnik. Bölsche animált mormogásától eltérve Ferenczi olyan mondatokban írja le a koituszt, amelyekben azon tűnődik, hogy vajon mi lehet az „oly figyelemreméltó egyformasággal periodikusan ismétlődő folyamatnak az *értelméről* is” (Ferenczi, 1924/1997, 55, kiemelés az eredetiben). Ráadásul a fejlődési folyamat középpontjába a hisztériát helyezi, érdemben szakítva a progresszív optimizmussal, amely Bölsche szövegének alapvető vonása, és amelyet Ferenczi első pillantásra egyértelműen ünnepelni látszik. A bioanalitikus beavatkozás mélyebb megértéséhez meg kell vizsgálnunk a 20. század elejének az elidegenedéssel, a deracionalizációval és a degenerációval való megszállott foglalatosságát. A *Katasztrófák* megírásának idején széleskörű egyetértés volt abban, hogy a zsidók különösen érzékenyek a neuraszténiára, a neurózisokra és természetesen a hisztériára. Ezt részben életkörülményeiknek, részben pedig a modernitás beteges gonoszságaira való örökletes fogékonyságuknak tulajdonították.¹¹ Sander Gilman végezte a legtöbb munkát annak bemutatásában, hogy a pszichiátriai diskurzusban a (férfi) hisztéria

---

¹¹ Gilman, 1993, 235. Gilman két írást emel ki, amelyek különösen nagy hatással voltak a hisztéria és a zsidóság közötti kapcsolat megteremtésére: Emil Kraepelin *Zur Entartungsfrage* (1908) című művét és Dr. Marezki 1918-ban Berlinben megjelent „Statistik über die Gesundheitsverhältnisse der Juden” („Statisztika a zsidók egészségi állapotáról”) című tanulmányát.

klinikai profilja nagyon szorosan összefügg a zsidósággal (Gilman, 1993, 93-119.). A hisztéria és a judaizmus összekapcsolása a francia öröklődésről szóló gondolkodáson belül döntő szerepet játszott abban, hogy Freud elhatárolódott Charcot-tól (Roith, 2008, 149-168.). Ferenczi az evolúcióról szóló narratíváját erre az általánosan értelmezett, mindenfajta fejlődést veszélyeztető elemre építi, amelyet olyan degenerációnak tekint, amely természetes úton kihalásra predesztinál egy vonalat, vagy eugenikus biopolitikai beavatkozásokat igényel, hogy minimalizálni, sőt megszüntetni lehessen.

Igaz az a gondolat, hogy a 20. század elejének társadalmilag progresszív mozgalmi a lamarckizmushoz gyakran társították az asszimiláción keresztül történő biológiai javulás reményét (Slavet, 2009). Úgy vélték, hogy a társadalmi viszonyok javításával a csoporthátrányok és az elnyomás öröklődővé vált transzgenerációs hatásai visszafordíthatók. Ez a stratégia azonban nem játszik szerepet a bioanalízisben, amely a lehető legtávolabb áll az optimalizálás bármiféle biopolitikai logikájától.¹² A bioanalízis más stratégiát alkalmaz. Ferenczi a genitális elméletével azt, amit az antiszemita norma a zsidóságnak tulajdonított, valójában magának a szerves élet szerkezeti törvényének nyilvánítja. A hisztérikus konverzió dinamikája a szerves fejlődés kísérteties okává válik.

Ferenczi genitális elmélete első pillantásra óceánokat és méhen belüli életet idéz, akárcsak Bölsche *Szerelem*-életműve. Pontosabban szemlélve azonban a bioanalízis kizárja az érintetlen eredet gondolatát, akár a tökéletesség, akár a degeneráció felé vezető kiindulópontként. Ez az, ami Ferenczi szemléletét nemcsak Haeckeltől és Bölschétől, hanem a kortársai, Felix Deutsch és Franz Alexander körében fellelhető pszichoszomatikus felfogástól is elválasztja (Wilson, 2015, 57.). A megszállástól megszabadult testiség gondolata, ahogyan azt a tisztítókúráktól remélhetnénk, szintén nem játszik szerepet Ferenczi neokatarzis-konceptiójában (Ferenczi, Wilson, 2015, 57.). A szennyeztelen eredet gondolatának egyáltalán nincs helye Ferenczi elméletében, legfeljebb mint neurotikus fantáziának.¹³ Ferenczi azonban nagyon komolyan vette a fantáziákat.

A bioanalízis politikája

A betegek kezelése Ferenczinél párhuzamban áll a szervekről való gondolkodásával. Ami leginkább megkülönböztette őt Freudtól, az a poszttraumás túlélés formái iránti rendkívüli érdeklődése volt. Nem sokkal halála előtt, 1932-es *Klinikai naplójában*¹⁴ a hasítás és a töredékek pszichés életének metapszichológiáját vázolta fel, felhasználva mind az anatómiai analógiákat, mind a betegek hallucinációit (Soreanu, 2018). A napló összevetése a mintegy 18 évvel korábban megfogalmazott genitalitás elmélettel

---

¹² A neolamarckizmus problematikájáról lásd Schuller, 2018, 32-34.

¹³ „A »születési trauma« az én analízisemben neurotikus fantáziára redukálódik” – írta Ferenczi 1925-ben Jonesnak, a Ranktól való távolságot hangsúlyozva. (Ferenczi – Jones – Groddeck, 2010, 98.)

¹⁴ A *Klinikai napló* először 1988-ban jelent meg németül *Sympathie keine Heilung: das klinische Tagebuch von 1932* címmel. Szerk. Judith Dupont. Berlin: Fischer. Angolul: *The Clinical Diary of Sándor Ferenczi*. Szerk. J. Dupont. Cambridge MA: Harvard University Press, 1995.

új perspektívát ad az utóbbinak. A *Katasztrófák* mintha a megdöbbenés állapotában íródott volna, hogy az élet egyáltalán folytatódhatott, hogy a halál nem mindig rövid időn belül jött el. Ferenczi feltűnő érzékenységet mutat a poszttraumás túlélés formái iránt; ez az érzékenység mindarra kiterjed, amit általában fejlődésnek és haladásnak szokás nevezni. Ferenczi mégis azt az örömet ünnepli, amely a kín ellenére és amiatt mégiscsak felmerül.

Ferenczi bioanalízisében az öröklődésről alkotott felfogás messze túlmutat a biológián. „Amit öröklődésnek nevezünk, az talán csak áthárítása a traumák kínos elintézése nagyobbik részének az utódokra” (Ferenczi, 1924/1997, 93, kiemelés az eredetiben). Nicolas Abraham *Katasztrófák*¹⁵ iránti lelkesedése kétségtelenül annak köszönhető, hogy Ferenczi bioanalízise legalábbis jelentős előképét adja a transzgenerációs trauma későbbi pszichoanalitikus elméleteinek. Középpontjában a generációkon átívelő, megszakított átörökítés formái állnak. A bioanalitikus beavatkozás az öröklődésről szóló diskurzusokba egyfelől a Freud *Totem és tabu* című művében meghatározott mintát követi, amelyben a „Patkányember” a civilizációs folyamat mintaeseteként szolgál. Másrészt a transzgenerációs átörökítés elméletét vetíti előre, amely az evolúciós-biológiai öröklődés egész fogalmát elidegeníti, hasonlóan ahhoz, ahogyan Freud a *Mózes és az egyistenhit*ben (1939) a hagyomány, a szokás és a kulturális öröklődés fogalmait kezeli. Freud, aki ragaszkodott mind a zsidósághoz, mind a dohányzási szokásához, ragaszkodott a lamarckizmusához is, azonban nem a vívmányok és képességek átörökítésébe vetett hitként, hanem a traumatikusan kellemetlen tapasztalatok utódokra való áthelyezése értelmében.

Az, hogy Ferenczi genitalitás elmélete a hímtag funkcióját a hisztéria klinikai profilja szerint értelmezi, összhangban van azzal az alapvető tendenciájával, hogy mindazt, amit hagyományosan fejlődési szempontból „magasnak” gondolunk, poszttraumás neoformációk termékeként értelmezzék. Analóg nyomokat találunk két későbbi szóösszetételében, a „traumatikus progresszióban” és a „progresszív menekülésben” (Ferenczi, 1932/1996). Ferenczi az intelligenciát is a traumatikus koraérettség jelenségeként modellezi, amely a menekülés módjából és az ellenmegszállás logikájából fakad, az érzelmi szféra egyidejű regressziójával az embrionális, ember előtti és teremtményszerű minőségekbe: a szubjektum „egy alig intelligens, rémült állat szintjére redukálódik” (89.). Amikor azonban a *Klinikai naplóban* Ferenczi végül magát a férfiasságot is traumatikus tünetként írja le (251.), megközelítése eltér a *Katasztrófák* genitális elméletétől. A komikum helyébe a trauma pszichés következményeire irányuló élesebb figyelem lép. Az 1932-ben írt *Napló* a gyász könyve.

Bókay Antal fordítása

---

¹⁵ Ferenczi Abrahamra gyakorolt hatásáról lásd Goodwin, 2020.

Felhasznált irodalom

- Adorno, T.W.** (1973). *Philosophische Terminologie, vol. I.* Ed. R. zur Lippe. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Azzouni, S.** (2009). Wilhelm Bölsches 'Das Liebesleben in der Natur' und die Anfänge der Sexualwissenschaft. *Jahrbuch Literatur und Medizin*, 3: 13-38.
- Berentsen, A.** (1986). *Vom Urnebel zum Zukunftsstaat. Zum Problem der Popularisierung der Naturwissenschaften in der deutschen Literatur (1880–1910).* Berlin: Oberhofer.
- Berz, P.** (2012). Die Einzeller und die Lust. Bölsche, Freud, Ferenczi. In: C. Kirchoff & G. Scharbert (eds.), *Freuds Referenzen* (15-33). Berlin: Kadmos.
- Bölsche, W.** (1898/1900/1903). *Das Liebesleben in der Natur, vols 1/2/3.* Leipzig: Diederichs.
- Bölsche, W.** (1915). *Der Mensch der Zukunft.* Stuttgart: Franckh'sche Verlagshandlung.
- Bölsche, W.** (1934). *Was muß der neue deutsche Mensch von Naturwissenschaft und Religion fordern?* Berlin: Buchholz & Weißwange.
- Ferenczi S.** (1924). *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében – pszichoanalitikai tanulmány.* Ford. Kovács Frigyesné. Budapest: Filum, 1997.
- Ferenczi, S.** (1924). Versuch einer Genitaltheorie. In: S. Ferenczi: *Schriften zur Psychoanalyse, vol. 2* (317-400). Gießen: Psychosozial-Verlag, 2004.
- Ferenczi, S.** (1924). *Thalassa: A Theory of Genitality.* Trans. H. A. Bunker. London: Routledge, 2018.
- Ferenczi S.** (1930). A relaxáció elve és a neokatarzis. Ford. Kertész Tivadarné. In: Ferenczi S.: *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében* (385-409). Szerk. Linczényi Adorján. Budapest: Magvető, 1982.
- Ferenczi, S.** (1932). *Ohne Sympathie keine Heilung: das klinische Tagebuch von 1932.* Ed. J. Dupont. Berlin: Fischer, 1988.
- Ferenczi S.** (1932). *Klinikai napló.* Ford. Vég Katalin. Budapest: Akadémiai, 1996.
- Ferenczi, S.** (1933). Freuds Einfluss auf die Medizin. In: S. Ferenczi: *Schriften zur Psychoanalyse, vol. 2* (290-302). Gießen: Psychosozial-Verlag, 2004.
- Ferenczi Sándor levelezése Ernest Jonesszal és Georg Groddeckkal.** Szerk. Erős Ferenc, Kovács Anna. Ford. Bottka Petrik. Budapest: Thalassa Alapítvány, Imágó Egyesület, 2010.
- Freud, S.** (1905). Egy hisztéria-analízis töredéke. Ford. Lőrincz Zsuzsa. In: S. Freud: *A Patkányember. Klinikai esettanulmányok I.* (17-110). Budapest: Cserépfalvi, 1993.
- Freud, S.** (1920). *Túl az örömelven. (A halálöszön és az életöszönök).* Ford. Kovács Vilma. Budapest: Világirodalom Könyvkiadó, 1923.

- Gilman, S. L.** (1993). *Freud, Race, and Gender*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Goodwin, T.** (2020). Translating the psychoanalysis of origins: Reflections on Nicolas Abraham's 'Introducing Thalassa' and Sándor Ferenczi's theoretical legacy. *Angelaki. Journal of the Theoretical Humanities*, 25(6): 122-136.
- Grubrich-Simitis, I.** (2007). Trauma oder Trieb – Trieb und Trauma: Wiederbetrachtet. *Psyche. Zeitschrift für Psychoanalyse und ihre Anwendungen*, 61(7): 637-656.
- Haeckel, H.** (1870). *Natürliche Schöpfungsgeschichte*. Berlin: Georg Reimer.
- Haeckel, H.** (1915). *Ewigkeit. Weltkriegsgedanken über Leben und Tod, Religion und Entwicklungslehre*. Berlin: Georg Reimer.
- Hagner, M. – Sarasin, P.** (2008). Wilhelm Bölsche und der 'Geist'. Populärer Darwinismus in Deutschland 1887–1934. Nach Feierabend. *Zürcher Jahrbuch für Wissensgeschichte*, 4: 47-68.
- Kelly, A.** (2011). *The Descent of Darwin: The Popularization of Darwinism in Germany 1860–1914*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Kleeberg, B.** (2005). *Theophysis. Ernst Haeckels Philosophie des Naturganzen*. Cologne, Weimar & Vienna: Böhlau.
- Pick, D.** (1993) *Faces of Degeneration: A European Disorder 1848–1918*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rheinberger, H.-J. – Müller-Wille, S.** (2009). *Vererbung. Geschichte und Kultur eines biologischen Konzepts*. Frankfurt am Main: Fischer.
- Roith, E.** (2008). Hysteria, heredity, and anti-Semitism. Freud's quiet rebellion. *Psychoanalysis and History*, 10(2): 149-168.
- Sarasin, P.** (2011). Zäsuren Biologischen Typs: Der Kampf ums Überleben bei Wilhelm Bölsche, H.G. Wells und Steven Spielberg. In: H. Schramm, L. Schwarte & J. Lazardzig (eds.), *Spuren der Avantgarde* (443-459). Berlin: De Gruyter.
- Schuller, K.** (2018). *The Biopolitics of Feeling: Race, Sex and Science in the Nineteenth Century*. Durham, NC: Duke University Press.
- Slavet, E.** (2009). *Racial Fever: Freud and the Jewish Question*. New York: Fordham University Press.
- Soreanu, R.** (2018). The psychic life of fragments: Splitting from Ferenczi to Klein. *The American Journal of Psychoanalysis*, 78(4): 421-444.
- Soreanu, R.** (2019). Sándor Ferenczi's epistemologies and their politics: On Utraquism and the analogical method. In F. Eros, A. Borgos, & J. Gyimesi (eds.), *Psychology and Politics: Intersections of Science and Ideology in the History of Psy-Sciences* (95-106). Budapest & New York: Central European University Press.

- Sulloway, Frank J.** (1979). *Freud, a lélek biológusa: Túl a pszichoanalitikus legendán.* Ford. Siklaki István, Budapest: Gondolat, 1987.
- Thomé, H.** (2002). Weltanschauungsliteratur. Vorüberlegungen zu Funktion und Texttyp. In: F. Vollhart, H. Böhme, J. Schönert (eds.), *Wissen in Literatur im 19. Jahrhundert* (338-380). Tübingen: Max Niemeyer.
- Van Haute, P. – Geyskens, T.** (2012). *A Non-Oedipal Psychoanalysis? A Clinical Anthropology of Hysteria in the Works of Freud and Lacan.* Leuven: Leuven University Press.
- Willner, J.** (2020). Neurotische Evolution. Bioanalyse als Kulturkritik in Jenseits des Lustprinzips. *Psyche. Zeitschrift für Psychoanalyse und ihre Anwendungen*, 74(11): 895-921.
- Wilson, E.A.** (2015). *Gut Feminism.* Durham, NC & London: Duke University Press.

Jakob Staberg

A Complicated Dialogue: Ferenczi (Re-)reading *Beyond the Pleasure Principle*

Sigmund Freud's *Jenseits des Lustprinzips*, published in 1920, is part of a larger discourse. Roberto Calasso, who saw the Freudian endeavor as a sober and analytic approach to the symptoms of Western History, writes: "In the tangled structure of *Beyond the Pleasure Principle*, Freud outlines the insurmountable cosmogony of modernity." (Calasso, 1994, 206) The uncanny conclusion – "the pleasure principle seems actually to serve the death instincts" (Freud, 1920) – derives in his view from a syndrome of repetition-compulsion empowering this culture's desire to obtain order from nature, thereby commencing a vicious circle leading back to the cancellation of itself.

In what follows I would like to read *Beyond the Pleasure Principle* as part of a discourse intrinsic to modernity, hovering on the verge of catastrophe in which nature and death are given new meaning within the field of culture. What I seek to formulate takes the form of essayistic reflections, gravitating toward a reformulation of the notion of a death drive that can be found in the late works of the Hungarian psychoanalyst Sándor Ferenczi. Ferenczi was for decades involved in a complicated dialogue with Freud, sharing his endeavor to develop the theories of psychoanalysis, in particular the link to other fields of culture and the sciences, such as biology. My argument will, in particular, interpret certain entries from his posthumously published *Clinical Diary*. Here the death drive shimmers as a *Fremdkörper*, that is, a foreign body in Ferenczi's outlines for a metapsychology that evolves around the notion of psychic fragments – the existence of dead split off parts of the psyche, but foremost the capacity for survival. (Soreanu, 2018) The themes that over the years Ferenczi developed emerged while he was exploring the psychoanalytic setting and the role of transference. He thus created a theoretical framework that was anticipated by Freud's elaboration of psychoanalytic concepts, entangled with notions drawn from contemporary biology. If it can be said that with a "Ferenczian" metapsychology the organs themselves begin to think, we must recognize that Ferenczi reaches this unknown terrain, admittedly embedded within Freud's bio-analytical speculation, through a refined ability to pay attention to transference phenomena.

Is there a radical re-thinking of Freud's *Beyond the Pleasure Principle* in the work of Ferenczi and how does it support a certain theory of catastrophe and survival? These are the questions underlying the following reflections. *Beyond the Pleasure Principle* brings us below the Acheron, which Freud in his *Interpretation of Dreams* had promised to obscure. In Calasso's words we enter "the region of blind germinations, the vast inorganic silence that is sometimes broken by improbable life," and indeed Ferenczi beguiles us to stay in "this fathomless place, well 'beyond the pleasure principle'." (Calasso, 1994, 202) "Ferenczi", according to Soreanu, "discusses these primal substrates in the first pages of his *Clinical Diary*, pointing to a process when different organs or body parts produce effects of thinking." (Soreanu, 2023, 165; Ferenczi, 1924/2018, 165) Ferenczi underlines the importance of discovering this psychic stuff as it appears in registers, in different and separate languages, in different modes of arranging things and objects, parts and connections. It not only brings us back to thinking fragments, but involves creating entanglements, linkages, assemblages. Thus, Freud's speculative concepts presented in *Beyond the Pleasure Principle* with Ferenczi becomes vibrant in a potentially new way of thinking the psychoanalytic situation and its transference phenomena.

The genesis of *Beyond the Pleasure Principle* has been shown in the work of Ilse Grubrich-Simitis and Ulrike May to rest on a radical rupture – a sudden caesura during which the work is interrupted for more than a year. (Grubrich-Simitis, 1993; May, 2015) This allows Freud's disparate approaches to the elusive subject matter to be understood as separate emerging parts. (Westerink & Van Haute, 2022) Its advent can be understood in a context of the continuous and ultimately increasingly conflictual relationship between Freud and Ferenczi, their joint project involving the notion of a bio-analysis. (Willner, 2020) This project resonates in the form of a dialogue that appears in their correspondence to each other and can also be traced in their different theoretical presentations. Their relationship however forms an event which, as a missed encounter, finally took the form of an inevitable catastrophe. (Staberg, 2020) Bio-analysis seems to mean for Ferenczi a certain method of transferring psychoanalytic concepts such as "repression, symbol formation and the like" to organic phenomena. (Ferenczi, 1924/2018, 102) When Ferenczi returns to the project in the clinical diary he kept during the last year of his life, essential themes emerge that once constituted the common approach to a bio-analysis; in particular, the question of trauma comes to the fore. (Ferenczi, 1932/1988) Around this key concept, sometimes fragmentary statements cluster: notions of overdetermined organs; the presence of dead parts in the psyche; survival in the form of previously unsuspected psychic processes, and so on. It is as if, toward the end of his life, he was collecting disparate traces and entities that did not fit into Freud's speculative essay, yet belongs to its core. I would like to argue that here we can sense a radical re-reading of the bio-analytical speculations based on the question of survival; we stumble on a thinking *Beyond the Pleasure Principle*.

The possibilities I would like to sketch concern not only Ferenczi's re-evaluation of the contemporary popular science idealization of violence and progress, but his relationship to Freud, and in particular the restructuring of the death drive he outlines toward the end of his life. If *Beyond the Pleasure Principle* constitutes an alien body in

metapsychology that subsequent psychoanalytic theory has sought either to incorporate or displace, it is important for us to see how it operates, so to speak, in the very thinking that Ferenczi's work invites us to follow. The death drive haunts Ferenczi's theoretical and clinical models right up to the *crucial* articles written during the last few years of his life, and the clinical diary he kept. These discursive elements can be used to suggest the outlines of a potential discourse within psychoanalytic metapsychology; a thinking yet to be realized. In other words, the question concerns how the impact of this alien body can be read in Ferenczi's work – perhaps in particular the later texts – in a way that, I suggest, borders on something *untimely*, in Nietzsche's sense of the word. By following the reformulations and displacements of the death drive and its effects that the *Clinical Diary* in particular makes possible, I would argue that we can still discern new layers in Ferenczi's intellectual and clinical legacy. Ferenczi's thinking about bodies, organs and active forces, invite new readings of how the death drive works as an alien body in the psychoanalytic corpus, itself the object of unimagined transformations. In this sense a reassessment of Ferenczi's relation to biology opens up certain trajectories in which questions of body, organs and thought can be raised.

Ferenczi came to a notion of psychic fragments, which would anticipate Melanie Klein's notion of partial objects, but which arguably articulated the phenomena more radically. (Soreanu, 2018) Ferenczi was unable to disclose to Freud his manner of working, i.e. the techniques that brought these notions to the fore – something that Freud complains about in a letter to his daughter, Anna. (Sigmund Freud to Anna Freud, 3 September 1932, in Freud, S. & Freud, A., 2006.) However, the *Clinical Diary* Ferenczi kept during the last treat of life, and which was unknown to Freud, can now shed some light on the matter. (Ferenczi, 1932/1988) Here he sketches, with certain intricate insights, the results of his investigations, developing themes that had preoccupied him for decades. Based on these insights, Ferenczi presents in a new way the importance of transference in the psychoanalytic process. The notion of transference is viewed as essentially traumatic, involving a possible reliving of the dead child within the adult. Here, death becomes an ambivalent and unsettling notion constantly present in the psychoanalytic situation. If for Freud the need to explore the existence of something beyond the pleasure principle led him from clinical experiments to biological speculation, Ferenczi came to integrate these speculations into a new and innovative way of experiencing the psychoanalytic situation, opening up for the development of clinical techniques.

In the clinical diary kept during the last year of his life, Ferenczi sought to reconsider certain theoretical foundations central to psychoanalysis, documenting his clinical exploration of the psychoanalytic method toward a new understanding of the phenomenon of transference. At a last meeting with Freud, Ferenczi insisted on reading, what was to be the article "Confusions of Tongues" (1933) where these new concepts are hinted at. (Bálint, 1968; Haynal & King, 1990) However the reading resulted in a fatal misrecognition between the two.

Clinical Diary

But what was at stake concerning therapeutic technique in the conflict raised between Freud and Ferenczi? In a letter dated 25 December 1929, Ferenczi summarizes the theoretical disagreement as a result of an “overestimation of the imagination” and an “underestimation of traumatic reality” in Freud’s thinking. The insights to which the clinical diary testifies have consequences for clinical techniques: here Ferenczi returns to the necessity of opposing rigid standards of work. Instead, according to Ferenczi, psychoanalysis always has as its aim a “dismantling of the father image.” (Ferenczi to Freud, 25 October 1912)¹ At the same time, Ferenczi developed certain aspects of trauma hinted at in Freud’s *Beyond the Pleasure Principle*, on the basis of his clinical experience. A crucial example is the understanding of nature as an excessive threat, which leads Freud to recognize that by necessity dead parts exist within the living organism. “Indeed, to save itself from the rampant spread of nature, the psychic apparatus even kills a part of itself to create within it an insensitive ‘protective shield’, a last defense against the murderous fury of external nature. This ‘protective shield’ is the ‘outer layer’ of the apparatus itself, which consents to die, becoming to ‘some degree inorganic’ in order to save ‘all the deeper [layers] from a similar fate.’” (Calasso, 1994, 214) By investigating how parts of the individual appear to be split off – even, dead – Ferenczi is led further toward a way of thinking based on such fragments. He wants to explore “a state which – continuing the picture of fragmentation – one would be justified in calling atomization,” going on to note that “one must possess a great deal of optimism not to lose courage when facing such a state.” (Ferenczi, 1933/1955, 165) He incorporates certain notions taken from *Beyond the Pleasure Principle*, within his clinical experimentations. Ferenczi thus develops a certain attention toward phenomena, a sensitivity, perhaps, that makes him perceptive to the presence of these fragments or images of mental states in the analytic work. The clinical diary testifies to this work, while the results are outlined in the “Confusion of Tongues” article he insisted on reading to Freud during that last meeting, in the summer of 1932. As we have seen, when trauma becomes crucial for understanding transference, repetition comes into play. In the article he takes as his point of departure “the almost hallucinatory repetitions of traumatic experiences which have begun to accumulate in my practice.” (Ibid., 156) Yet Freud failed to accept the findings the article testified to.

The *Clinical Diary* deepens our understanding of phenomena that had preoccupied Ferenczi throughout his life-long practice. Suggestion, seduction and trauma are recurring motifs explored here through the ability, cultivated in his own clinical work, to listen to the child – the child dormant in the unconscious of the adult – whose voice is inaccessible to the waking self, except in certain dreamlike states. The psychoanalytic experience that Ferenczi unearths thus uncovers a *fragmented* individuality. His work will increasingly focus on the ability of the psychoanalytic situation to recall split-off parts of the self, or, as he writes in a late diary entry: “ashes

---

¹ On the case studies as a “re-interpretation of masculinity at the dawn of personal life”, emphasizing “male vulnerability in the age of mechanisation”, see Zaretsky, 2005, 57.

of earlier mental sufferings.” (Ferenczi, 1932/1988, 10) Not until much later, after years of negotiations with Freud’s daughter Anna, who finally approved its publication, will the diary be published and translated into English, which in the years after the war has become the dominant language of the international psychoanalytic movement. Thus, a documentation of Ferenczi’s therapeutic “experiments” – which, according to Freud’s polemical statement in *Analysis Terminable and Interminable* (1937), did not result in anything – were eventually made available. Together with the correspondence, the *Clinical Diary* will provide an important source of understanding of the conflict areas between the two men, between whom a driving tension in the praxis of psychoanalysis can be discerned. It is this tension that has been the starting point for the present reflections, and I have sought so far to approach the project of bio-analysis manifested in *Beyond the Pleasure Principle* as re-read in Ferenczi’s late work, based on the last encounter between Ferenczi and Freud, contemplated in light of the long relation that developed between them. I will now seek to deepen this analysis by offering a close-reading of some entries from the *Clinical Diary*.

Through the diary it is possible to follow, at least fragmentarily, a number of psychoanalytic processes Ferenczi records in it. Some of these fragments are also drafts of what would become the article “Confusion of Tongues”. We get to read first-hand about his experimental attitude, especially regarding the psychoanalytical method; it is important to underline how this is, so to speak, inscribed on the body itself. The diary notes follow what happens in the therapeutic encounter, wherein Ferenczi reads his own reactions symptomatically. He makes himself very much the sensitive instrument of which Freud spoke in his technical writings. We notice his desire to achieve what he considered a relaxed stance in the encounter, one mirroring the relationship between child and adult. It is, however, only when he gives up – something that naturally shocked the psychoanalytic establishment and the circle around Freud – the supposed “superiority” of the psychoanalyst, that he can lead the analysis toward a notion of mutuality. Ferenczi is here quite open about acknowledging the feelings of discomfort that his submission to the analysand admits, feelings the diary notes in the form of “symptoms: headache, sleep disturbances; the feeling of fatigue and sleepiness during analytic sessions, also during lengthy theatre performances.” (Ferenczi, 1932/1988, 73)

Psychic fragments

Ferenczi never systematized his metapsychology oriented around psychic fragments, rather he conjures, in a way that is unique to psychoanalysis, a theory of catastrophe. Ferenczi’s exploration of psychic fragments suggests a new map of the mental landscape that goes beyond Freud’s model of the self, the id and the superego. The forms of splitting Ferenczi discovered in his clinical practice suggests a revision of metapsychology. In a number of articles Raluca Soreanu has provided psychoanalytic theory with a mapping of these mental spaces in an attempt at offering a metapsychology of fragments. To this end, she is engaged in a mapping of the “new” types of psychic fragments Ferenczi uncovers, where in particular the Orpha fragment,

understood as a female Orpheus oscillating between the urges of life and death, plays a crucial role in turning attention to the forces or forms that help an individual to survive. She writes: “Ferenczi was much more curious about how subjects survive, in fragments, through the action of intrapsychic forces, rather than how they are held together by the environment.” (Soreanu, 2018, 426) This helps direct our tentative investigation into how, internal to Ferenczi’s world of thought, we find an ongoing re-reading of *Beyond the Pleasure Principle*.

It is possible to trace a line from Ferenczi’s thinking in terms of atomization and fragments to Melanie Klein’s concept of partial objects. Soreanu crystallizes Ferenczi’s work in contrast to Klein’s notion of the good and the bad breast. “Psychic life”, according to Ferenczi, “is from the onset based on *qualities*, and not on sheer polarities.” (Ibid., 430) Ferenczi’s observations open a different mental landscape: “We can certainly be frustrated or satisfied, by the object or in the imagination, but the question of importance that should be formulated is: ‘in which particular way does frustration/ satisfaction occur?’” (Ibid.) Posing the question in this way points to an “eventful” form of splitting that leaves more stable fragments as its traces. The analysis goes beyond Klein’s detailed depiction of a first type of splitting, performed by the self in relation to the object and resulting in the polarity of the bad and the good object. In Soreanu’s view, Ferenczi explores the forms of change or transformation that take place through the body, even within organs themselves. We are at the heart of bio-analysis. Instead of thinking binary couples of good and bad, Ferenczi in his *Clinical Diary* invites an exploration of qualities. He conceives an investigation in a new kind of splitting within psychic life, which is at once stable and potentially irreversible. Suddenly, new areas of the unconscious can be uncovered, populated by terrifying fragments, beyond or untouched by the development of the self and with the capacity to overwhelm it. It is an integrated psychic life of fragments, split off from the self and the superego. Thinking such a life of fragments is a thinking beyond the pleasure principle.

The receptivity Ferenczi approaches reveals phenomena that cut through and go beyond the hitherto constructed theoretical models and dogmas. Beyond the abandonment of control, beyond the strict observance of a supposedly neutral analytic subject – but also beyond his own notion of a possible reciprocal analysis – Ferenczi, confronted with his own helplessness in the role of analyst, as a subject in the encounter with the other, discovers the presence of surprising forces and energies. Not unlike how Freud once allowed himself to be guided by his “hysterics” in his exploration of the field of the unconscious, Ferenczi accounts for processes in which analytic work is confronted with unexpected forces: “Under the pressure of helplessness, the patient split off fragments of intelligence to give me directions about how and what I should do or should have done at that particular moment.” (Ferenczi, 1932/1988, 85) The discovery of this life of psychic fragments is perhaps the most important innovation Ferenczi leaves as his legacy. The most central, as mentioned, he calls “Orhpa,” a kind of female Orpheus, who takes the form of a guardian angel. (Soreanu, 2018) An angel, as it were, that we can think of not unlike Rilke’s confrontation with the immense, or the angel, deeply enmeshed in Jewish mysticism

with which Walter Benjamin was confronted in an image by Paul Klee, and which played such a role for his thinking, *Angelus Novus*.²

When it comes to the place of biology in Ferenczi's project the relationship can thus be turned around. Contrary to previous notions, recent studies show that his "bio-analysis" does not seek a basis or find justification in bio-politics rooted in the natural sciences; in fact, he directs the tools of psychoanalysis against contemporary discourses on biological processes themselves. In *Thalassa*, Ferenczi delivers the most elaborate reflection on the method in question: he defines bio-analysis as a speculative science that would "carry over into the field of the natural sciences in a systematic manner the knowledge gained and the technique used by psychoanalysis." (Willner, 2023, 96; Ferenczi, 1924/2018, 82) Ferenczi's speculative maneuvers now appears as precisely effective deconstructions of a world of imagination, according to which developmental optimism and the idealization of progress understood as biological necessity could nurture an aggressive nationalism as well as affirm the interpretive primacy of natural science. Ferenczi's series of catastrophes, the notice of shock, convulsion and ubiquitous trauma, replace the slogan "wonders of nature", which was seminal both for Haeckel's reception of Darwin and for Bölsche's narrative. (Soreanu et al, 2023, 133) Following Willner's analysis it is possible to dismantle the supposed notion within the psychoanalytic milieu that Ferenczi's critique of Freud could be undermined by reducing his thought to the product of a certain biologism. Willner has shown how Ferenczi's psychoanalytic work contains speculative models in which Freud's world of thought, especially those oriented around the notion of the death drive, is at once challenged and taken to its extreme, rather as a re-evaluation of all values.

This analysis invites a plurality of images and landscapes, in particular, Ferenczi's work invites possible ways of thinking catastrophes and transformations. *Thalassa*, one could say, echoes shipwrecks, losses, transitions between oceans and land, sudden openings of biological possibilities. Reading Ferenczi's work in such a way takes the themes established with *Beyond the Pleasure Principle* on multiple paths, engaging new understandings that perhaps resonate with the looming catastrophes of our time, and the challenges we are facing. With Soreanu it could be said that Ferenczi's concepts of catastrophe, trauma and event constitute a vocabulary for making sense of an "eventfulness of our time". (Soreanu, 2023, 148) Psychoanalytic thinking thus becomes eventful, in this sense, since it revolves around the question: "What does it mean to have survived a psychic catastrophe?" Thus, imagining the catastrophe, not as a singular, unitary event, but as a *scene* where qualitative forces are held together, the whole world of fragments become intense, vibrating with particular elements of becoming. (Soreanu, 2023)

Referring to a lived experience resonates with aesthetics in the way it can shape our understanding of the psychoanalytical situation. In Soreanu's words, what had hitherto constituted a *phenomenological gap* in the understanding of psychic fragments, is now being addressed in recent research, opening up for a new

---

² See Rainer Maria Rilke: Duino Elegy; Walter Benjamin: Agesilaus Santander; Scholem, 1965, 1972; Buci-Glucksmann, 1994.

understanding of the field, for which both Ferenczi and Melanie Klein paved the way: “The images that predominate here are those of fractures, splits, atomisations, pulverisations, leakages, detritus, but also new formations, protective membranes, expansions, contagions, and inner growths.” (Soreanu, 2023, 145) We find ourselves brought to strange environment and mental states, landscapes of cut off parts, of fragments. With the help of Ferenczi we can experience forms of psychic life that goes beyond ego, even beyond consciousness, perhaps emanating from the organs themselves. It is against this background I have viewed Ferenczi’s re-reading of *Beyond the Pleasure Principle*.

Thinking organs

Ferenczi’s analysis is prompted by certain questions: what does it mean to think the psychic life of a fragment? how to understand its forces? What in this sense are organs, and most of all, what do they do? What are they capable of? With the death drive, Freud establishes processes of fragmentation that Ferenczi takes further. We have moved from the neat binary coupling of the good and bad of the world of partial objects to something that at first seems strange and perhaps uncanny. Ferenczi forces us through his elaborate reading of the psychoanalytic situation to think further the concept Freud in his writing developed on unconscious processes. Such a view contributes to the renewed interest in Ferenczi we have seen over the last decades, and that insists on rethinking the psychoanalytic environment and its theoretical apparatus. While this comes close to a certain genealogical method, such an analysis of metapsychology must always be rooted in a strong insight extracted from the clinical work of Ferenczi. Thus, his *Clinical Diary* shows how closely Ferenczi’s thoughts about metapsychology are related to his work with patients, always following leads from them. We experience it in the whole process of mutual analysis, in his way of scrutinizing himself, constantly exploring the possibilities and failures of the psychoanalytical situation.

In his late work Ferenczi reports the results of his explorations of the psychoanalytic situation, in general, and transference, in particular; what he calls autoplasmic reaction patterns. (Ferenczi, 1932/1988) That shock or horror – phenomena which bear traces of a split in personality – can produce a regression to an event-state that, he argues, is at the same time strange and familiar. When his patients confront him with death and anxiety, Ferenczi experiences a “sudden, surprising rise of new faculties after a trauma, like a miracle that occurs upon the wave of a magic wand.” (Ferenczi, 1933/1955, 164) Trauma and its effects exist virtually like an ancestor and can develop a kind of “coming ability” through “the pressure of traumatic necessity.” (Ibid.) (Glissant, 1997, 8-9) For Ferenczi, the fact that shock can help the maturation of a part of the personality is not limited to the cases he worked with in the psychoanalytic situation, although these invariably opened his eye to phenomena he describes as, for instance, a “precocious maturation” or traumatic progression, through which the whole emotional register of a full-grown person is produced. (Ferenczi, 1933/1955, 165) Ferenczi is thinking in “register”, (Soreanu, 2023, 146)

acknowledging the will and ability to survive. If this will has the strength to create changes, then metapsychology seems, in light of the death drive, to be cast in a new way.

Ferenczi thinking *Beyond the Pleasure Principle*

The body's capability for transformation and survival as response to an overwhelming experience is a guiding principle in Ferenczi's writing. The clinical diary explores, for example, neoformations in the self from fragmented parts.

“‘Concussion’, reaction to an ‘unbearable’ external or internal stimulus in an autoplasmic manner (modifying the self) instead of an all-plastic manner (modifying the stimulus). A neoformation of the self is impossible without the previous destruction, either partial or total, or dissolution of the former self. A new ego cannot be formed directly from the previous ego, but from fragments, more or less elementary products of its disintegration (splitting, atomization).” (Ferenczi, 1932/1988, 181)

In Ferenczi, a manifestation of forces is present, informing a new way to think bodily organs. Such a manifestation allows us to see how Ferenczi connects to a certain art of interpretation, where, by activating such Freudian notions as overdetermination and deferred action, the body, organs and organisms themselves are approached, whereby the transformations intersecting them can now be articulated. Resonating here with Deleuze, we can note how “Consciousness is essentially reactive; this is why we do not know what a body can do, or what activity is capable of.” (Deleuze, 1983, 41) I would like to argue that, following the intricate way that Ferenczi opens up for thinking bodily organs, hysterical fits of the body, we are led to a specific art of interpretation. As Willner notes, “Ferenczi stresses that there is no neutral, transparent language that can represent the organic [...] Ferenczian organs do not come clear, but demand interpretation.” (Willner, 2023, 112) This involves a radical reassessment in which what were thought as so-called active forces are revealed as reactive, and where evolution itself, i.e. development, must suddenly be understood as effects of catastrophes producing trauma. Understanding bodies, psychic life, microscopic processes in this way involves the recognition of changes, mutations, and indeed, the play of chance and coincidences; what appear to be stable entities, products of a given evolution, appear as neurotic responses to chaotic, unknowable events imbued with the hidden Darwinian insight, namely *complete extinction* as an ever-forming principle. Here, the death drive is at hand. (Cf. Willner, 2023)

On February 21 and 23 1932, Ferenczi makes some interesting remarks that may function as a conclusion to the argument I have sought to make on how Ferenczi's work might imply a thinking beyond the pleasure principle. The context is the analytical task of working with traumatized patients in whom parts of the self have been split off, and where the analytical approach is, in Ferenczi's words, to “remove this split.” The reasoning concerns the exploration of how “a destructive process results in productivity.” (Ferenczi, 1932/1988, 42) In this way, as we have noted, a

mental landscape is uncovered. The aim of psychoanalytic work is described by Ferenczi as a method “to revive tactfully yet energetically the ‘ghost’.” (Ibid., 39) In other words, the psychoanalytic process strives “slowly to persuade the dead or split-off fragment that it is not dead after all.” (Ibid., 39f) In this way, the project revolves around issues of death and survival, exploring psychic life in the form of encrypted fragments, ghosts, haunting dead parts but also the capacity for life within these processes. The note made on 23 February develops this notion and deals subsequently with processes of awakening and “transformation” that are explored in greater depth. (Ibid., 41) As so often in Ferenczi’s clinical diary, we notice how the analysis follows “a conscious lead by the patient.” (Ibid.) Here he states how temporarily, certain “principles” embodied in nature crystallize, which he designates on the basis of differences, and for this reason may be analyzed qualitatively. What is at stake here can be related to the death drive, specifically how something in “the female organism” can be contrasted with “the egoism and self-assertion of the male.” (Ibid.) This leads the analysis to a re-evaluation of forces, as well as to a modification of the notion of the death drive.

Ferenczi interprets the forces at stake as an expression of a “maternal willingness to suffer and capacity for suffering.” (Ibid., 41) Ferenczi’s mode of interpretation grasps organs qualitatively as forces: “whenever a force or substance has been ‘subjected’ to the changing, modifying, destructive influence of another force [...] one must also reckon equally with the influence of the feminine principle, which we must assume to exist as a potential everywhere.” (Ibid.) What Ferenczi’s argument amounts to is a new way of thinking the models that Freud elaborated in *Beyond the Pleasure Principle*: “All this would represent only a slight modification of Freud’s assumption of life and death instincts. I would give the same thing other names.” (Ibid.) Ferenczi here presents a haunting insight that connects the death drive with the perception of an archaic mother. “Egoism is the impulse to rid oneself of a quantity of unpleasure-producing tension at all costs.” (Ibid., 42) Against this ability stands the feminine principle, which can seem frightening and overwhelming to the individual. “Death=feminine, mother.” (Ibid., 183) Against the background of the death drive, the forces Ferenczi explores and associates with a feminine principle functions as a capacity for life, bordering on death at the same time as it acknowledges life beyond the individual: “conciliatory drives and impulses are mobilized from everywhere and summoned as if by magic: just as in human society the feminine principle clusters in the strongly masculine principle.” (Ibid., 42) The prime example Ferenczi gives is the maternal function understood as “a toleration of parasitic beings, which develop a completely egoistic manner at the expense of the mother’s own body.” (Ibid.) Perhaps it is in light of this capacity, that his conception of masculinity as a hysterical fit should be understood: “that masculinity only takes its place for traumatic reasons (primal scene), as a hysteric symptom.” (Ibid., 188) An exploration of Ferenczi’s reading against the grain leads us to the brink of an understanding of the re-evaluation of the theory of the death drive encapsulated in the late notes on the *Beyond the Pleasure Principle*. In contrast to assuming that Ferenczi turns to biology in search for a scientific foundation, he instead directs the tools of the psychoanalytic method

against orthodoxy. What results is a new way of thinking trauma and catastrophe, deriving from an interpretation of organs as charged with meaning.

Final words

Bio-analysis and the *Beyond the Pleasure Principle*-project stumbles on the limits of psychoanalysis. What occurred to Freud relatively early was the possibility that psychoanalysis as a technique and a science might one day be abolished in favor of the ability of a scientifically based practice capable of acting directly on perception and cognition by chemical means, thus doing away with the unconscious as an interpretive construct. Its clearest manifestation can be found in the posthumously published outline for a scientific psychology. (Freud, 1950) An idea he never gave up on. For several years, however, the interface was brought to life in an equally speculative project, sometimes presented as a joke, sometimes as a radical reassessment of values: the invention of bio-analysis. The project dwells as a secret correspondence between Freud and his younger colleague and is fundamental to the text that still appears like a “foreign body” within psychoanalytic theory: *Beyond the Pleasure Principle*. In the work of Ferenczi, biology and psychoanalysis form a floating amalgam. This does not suggest that he sought some sort of ground for psychoanalysis in biology or in the natural sciences. On the contrary. Freud’s and Ferenczi’s engagement with 19th century biology has often been read as an attempt to provide psychoanalysis with a natural scientific foundation. However, at a closer look, Ferenczi’s genital theory deconstructs precisely what claims such a founding status: he reads his sources “against the grain.” (Willner, 2023, 96; Ferenczi, 1924/2018, 114)

References

- Bálint, M.** (1968). The Disagreement Between Freud and Ferenczi and Its Repercussions. In: M. Bálint: *The Basic Fault. Therapeutic Aspects of Regression* (149-158). London: Tavistock.
- Buci-Glucksmann, C.** (1994). *Baroque Reason: The Aesthetics of Modernity*. London: Sage.
- Calasso, R.** (1994). *The Ruin of Kasch*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard U.P.
- Deleuze, G.** (1983). *Nietzsche and Philosophy*. London: Athlone Press.
- Ferenczi, S.** (1924). *Thalassa: A Theory of Genitality*. London and New York: Routledge, 2018.
- Ferenczi, S.** (1932). *The Clinical Diary of Sándor Ferenczi*. Ed. Judith Dupont, trans. Michael Balint. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1988.

- Ferenczi, S.** (1933). Confusion of Tongues between Adults and the Child. In: S. Ferenczi: *Final Contributions to the Problems and Methods of Psycho-Analysis* (156-167). Ed. M. Balint, trans. E. Mosbacher. London: The Hogarth Press, 1955.
- Freud, S.** (1895). Project for a Scientific Psychology. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 1:* (103-114). Ed. James Strachey. London: Hogarth Press, 1950.
- Freud, S.** (1920). Beyond the Pleasure Principle. In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 18:* (1-64). Ed. James Strachey. London: Hogarth Press.
- Freud, S. – Ferenczi, S.** (1993). *The Correspondence of Sigmund Freud and Sándor Ferenczi.* Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University.
- Freud, S. – Freud, A.** (2006). *Briefwechsel 1904-1938.* Hg. I. Meyer-Palmedo. Frankfurt/M.: Fischer.
- Glissant, E.** (1997). *Poetics of Relation.* Ann Arbor: Univ. of Michigan Press.
- Grubrich-Simitis, I.** (1993). *Back to Freud's Texts.* New Haven: Yale UP.
- Haynal, A. – King, J. E.** (1990). *Controversies in Psychoanalytic Method. From Freud and Ferenczi to Michael Balint.* New York, London: New York UP.
- May, U.** (2015). The Third Step in the Drive Theory. On the Genesis of *Beyond the Pleasure Principle.* *Psychoanalysis and History*, 17(2): 205-272.
- Scholem, G.** (1965). *On the Kabbalah and Its Symbolism.* London: Routledge, Kegan Paul.
- Scholem, G.** (1972). Walter Benjamin and his Angel. In: G. Smith (ed.), *On Walter Benjamin* (51-89). Cambridge: MIT Press, 1988.
- Soreanu, R.** (2018). The Psychic Life of Fragments. *American Journal of Psychoanalysis*, 78(4): 421-444.
- Soreanu, R.** (2023). Catastrophe and the Creativity of Fragments. Toward a Phenomenology of the Scene of Trauma. In: Soreanu, Staberg, Willner: *Ferenczi Dialogues. On Trauma and Catastrophe* (145-192). Leuven: Leuven University Press.
- Soreanu, R. – Staberg, J. – Willner, J.** (2023). *Ferenczi Dialogues. On Trauma and Catastrophe.* Leuven: Leuven University Press.
- Staberg, J.** (2020). Anstatt Sprache: Verwirrung. *Psyche. Zeitschrift für Psychoanalyse und ihre Anwendungen*, 74(5): 321-343.
- Staberg, J.** (2023). Instead of Language: Confusion. Sigmund Freud / Sándor Ferenczi. In: *Ferenczi Dialogues. On Trauma and Catastrophe* (23-72). Leuven: Leuven University Press.
- Westerink, H. – Van Haute, Ph.** (2022). *Verleiding, drift en herhaling. Freuds metafysica van het trauma.* Amsterdam: Boom.

- Willner, J.** (2020). Neurotische Evolution. Bioanalyse als Kulturkritik in Jenseits des Lustprinzips. *Psyche. Zeitschrift für Psychoanalyse und ihre Anwendungen*, 74(11): 895-921.
- Willner, J.** (2023). Catastrophes and Genitality. Ferenczi's Thalassa and the Politics of Bioanalysis. In: Soreanu, Staberg, Willner: *Ferenczi Dialogues. On Trauma and Catastrophe* (91-130). Leuven: Leuven University Press.
- Zaretsky, E.** (2005). *Secrets of the Soul: A Social and Cultural History of Psychoanalysis*. New York: Vintage.

Raluca Soreanu

Toward a Psychoanalysis of Organs: A Note on Ferenczi's Contribution to the Theory of Sexuality

Introduction: On small texts with insight

At the time of writing this essay, in 2023, we are marking 150 years since Sándor Ferenczi's birth; and over 90 years since his death. In the 90 years since his death, for more than five decades, Ferenczi was the object of a complex event of forgetfulness: his presence within canonical psychoanalytic literature was almost spectral. To follow the terms used by Adrienne Harris and Stephen Kuchuck (2015, 5-6), Ferenczi was made into a 'ghost'. This spectral reference refers to his unacknowledged influence on theorists such as Melanie Klein, Nicholas Abraham, Maria Torok, Michael Bálint, and Jean Laplanche, and to his absence from psychoanalytic training programmes and the core theoretical conversations in psychoanalysis.

For more than three decades, this event of forgetfulness started to be worked-through. The retrospective transformation of Ferenczi from 'ghost' to 'ancestor' (Harris & Kuchuck, 2015, 5-6) is the result of conversations, writings, conferences, seminars, ponderings on archival material, translations and teachings. It amounts to a revival of Ferenczi: where in the past we might have un-linked form his theoretical imaginary, his vocabulary, and his thought experiments, in the present many psychoanalytic thinkers are thickening the links.

In their essay "Why Psychoanalysis Has No History", Elisabeth Young-Bruehl and Murray Schwartz (2012, 140) made an intervention into psychoanalytic historiography, by reminding us about the largely unacknowledged "trauma history of psychoanalysis". This refers to two distinct phenomena: firstly, to the migration of Jewish psychoanalysts before and during the Second World War, mostly to England and to the Americas, with deep consequences in terms of dislocation and communal fragmentation. Secondly, the notion of a trauma history refers to intellectual splits, quarrels and fragmentations internal to the field of psychoanalysis. At the intersection of these two forms of forgetfulness, what we are missing is a collective historical consciousness that can organise a set of disparate observations precisely as a trauma

history, a reflection on “a repetitive pattern of splits and consequent distortions” (Young-Bruehl & Murray Schwartz, 2012, 142). In particular, the split between Ferenczi and Freud had a crucial role to play in turning Ferenczi into a ‘ghost’, as many voices have shown (Bálint, 1968; Haynal & King, 1990; Martín-Cabré, 1997; Brabant, 2023). Crucially, turning Ferenczi into an ‘ancestor’ is not just a matter of setting the historical record straight, but of making sense of an arrest of the psychoanalytic imagination which lasted for nearly five decades, on both matters of theory and technique (Soreanu et al., 2023).

If the forgetfulness is of traumatic nature, and has produced profound splits in the psyche, the ‘revival’ cannot be a single act. There will need to be many overlaid revivals, constructions, links, and rearrangements around Ferenczi’s voice and his legacy (Soreanu et al., 2023). In the context of the publication of Ferenczi’s complete works in Hungarian,¹ and their forthcoming translation to English, organised by the International Sándor Ferenczi Network, new angles of engagement with Ferenczi’s early work are becoming possible. We now have fuller access to his early works, which have known little systematic engagement. Ferenczi’s contribution thus appears to us in a myriad of forms, in short texts, occasional talks, notes, fragments, or enigmatic succinct formulations that stimulate the clinical and theoretical imaginations. Some might be incomplete, or very condensed, but they carry important insight. The present essay is part of my broader project to rethink Ferenczi’s contributions to the theory of sexuality. In the first part, I engage with a short text of 1906 by Ferenczi, which I had access to in its French translation: “États sexuels intermédiaires” [Intermediary Sexual States]², and which was published in 1994 by EPEL Paris, in the volume *Les écrits de Budapest* [*The Budapest Writings*]. In the second part, I focus on a later theoretical construction, the idea of “amphimixis” (Ferenczi, 1924), which constituted another important development of a revised theory of sexuality. In the third part, I articulate some of the consequences of the idea of amphimixis, in terms of a psychoanalysis of organs and a new vocabulary on “organ cooperation” and “organ individuality”.

An early queering moment for psychoanalysis: Ferenczi’s “tertiary traits”

Ferenczi’s 1906 text, “Intermediary Sexual States” is a hybrid writing form: part object of dialogue with the medical establishment of the day, part theoretical intervention, part activist piece taking a stance in the defence of homosexuals. In 1906, in Budapest, the year after Freud was writing his first version of the *Three Essays*, Sándor Ferenczi presents this text in front of the Medical Association of Budapest. At this time Ferenczi defines himself as a neurologist, and he has not yet met Freud. We do not yet have an English translation of this extraordinary text; in 2023, we only have Hungarian and French versions. It is worth noting that in 1905, Ferenczi became the Budapest representative of the International Humanitarian Committee for the Defence

---

¹ So far, the first 3 volumes of *Ferenczi Sándor összes művei* have been published. (*The ed.*)

² Originally in Hungarian: Szexuális átmeneti fokozatokról. *Gyógyászat*, 1906, (46)19: 310-314. (*The ed.*)

of Homosexuals, created by the prominent Berlin sexologist Magnus Hirschfeld. He signed petitions calling for legal reforms around the criminalisation of homosexuality and he published the talk we are looking at here. It is also worth noting Freud expressed his sympathy for this Committee, but he did not wish to be associated with the initiatives for legal reform.

In 1906 Ferenczi speaks to the medical establishment in the hope it would tolerate an intervention, an incision, a political breach, an activist statement in defence of a marginalised and oppressed group. As Ferenczi writes: “According to Hirschfeld, himself backed up by eminent physicians, individuals do not all progress toward a determined masculine or feminine type. There exist in certain cases certain intermediary forms between the two sexes. In the psycho-physiological organisation of such individuals, the masculine and feminine traits are intermixed.” (Ferenczi, 1906/1994, 244.)

Before entering deeper into the theoretical formulations of this short piece, let us focus on this early image of *intermixing*. The image counts for a moment of *queering* psychoanalytic theory and history. ‘Queer’ operates at its most political as an *activity* and not as a *noun*. Queer is thus always an intervention, an interruption, a transformational process. This is important because it allows us to invent new ways of thinking about relationality, about the many and beautiful forms in which a relation between two or several things can present itself to us (Soreanu, 2023).

How can psychoanalysis *queer itself* by learning to look more closely *at* itself in another temporality – say from 2023 to 1906? In 2023, many voices are writing, fruitfully, in a queer psychoanalytic orientation (Giffney & Watson, 2017). But can we still learn something by looking at a 1906 text about intermixing? I side with Caroline Dinshaw (2007, 178), who writes: “I [focus] on the possibility of touching across time, collapsing time through affective contact between marginalised people now and then, and I suggested that with such queer historical touches we could form communities across time.” I find myself wondering what the touch of this distant time of psychoanalysis can do to its present time. I thus wish for a *queer spectrality*, for a moment when the affective force of the past can erupt into the present, speaking of a desire from another time and placing a demand on the present in the form of an ethical imperative. What would it mean to write a theory of sexuality starting from a landscape that is beyond the phallus and beyond a strictly Oedipal imaginary? Queering our practice meets us here as an ethical imperative.

In a recent text, psychoanalyst Jakob Staberg (2023) introduces the idea of a “tactile eye” as an epistemological intervention in the genealogical analysis of psychoanalytic traces. The tactile eye is a hybrid and queer form, neither solely sight not solely touch, and it stands for a particular type of perception that needs to be accessed for writing a revised history of psychoanalysis: the writer of such a history will “touch with their eyes” a wide range of materials: letters, disparate notes, theoretical texts, gestures of turning away (like Freud turning away from Ferenczi in 1932), silences, half-secrets, noisy quarrels, erotic passions, unfinished analyses, and dreams.

The “tactile eye” thus brings another way of knowing, a tentacular exploration. Tentacles are neither fingers nor eyes. In her book *Staying with the Trouble*, feminist thinker Donna Haraway (2016, 30) talks about a new tactile mode of knowledge: “tentacular knowledge”. She reminds us that “tentacle” comes from the Latin *tentaculum*, which means “feeler”, and *tentare*, meaning “to feel” and “to try”. I believe Ferenczi himself was as “tentacular” psychoanalyst and thinker: feeling, trying, experimenting, hesitating, advancing, retracting, revising.

In his writing, Jakob Staberg (2023) unpacks the making of Ferenczi into a ‘scapegoat’, and this can help us traverse other exclusionary events and inclinations in the field of psychoanalysis. Staberg also engages in a fascinating comparative analysis of Freud and Ferenczi’s dreams, showing their different atmospheres. In Ferenczi’s dreams, we meet images of archaic mothers and of loss, contamination, contagion and leakage. I find myself wondering what the touch of this distant time of psychoanalysis, landing us in 1906, can do to its present time. What matters here is that for a moment we find ourselves *before* Ferenczi met Freud, in 1908, before this intense and complicated relationship that ended in trauma and impacted the field profoundly.

Let us take a further step into the 1906 text on “Intermediary Sexual States”. Here, Ferenczi differentiates between *primary sexual traits* (genitals, which he analyses as fundamentally hermaphroditic in nature since the first days of embryonic life); *secondary sexual traits* (gained by bodies in puberty, but occurring in surprising mixes); and, remarkably, *tertiary sexual traits*, or *the psychological character*. This tertiary category involves, on the one hand, the subjective, lived, fantasized experiencing of both primary sexual traits and secondary sexual traits (or, we might say, *‘lived’ gender*); and sexual attraction, love (or, we might say, with Freud, *object choice*) (Ferenczi, 1906). Although he does place a male and a female character as two types of this tertiary layer, again, remarkably, a study of many cases shows us an extreme *variety* of intermediary states, more or less feminine men and more or less masculine women, where the individual’s sexual being results from a *modulation* of primary, secondary and tertiary sexual traits. What Ferenczi writes is an anticipation of Patricia Gherovici’s (2017) succinct formulation on sexual difference: sex needs to be symbolised, while gender needs to be embodied.

Another extraordinary move in Ferenczi’s text is that of shifting, halfway through the piece, to the term “Uranians”, the 19th century term (in German: *Urning*, coined by German lawyer, journalist, early sexologist Carl Heinrich Ulrichs), to refer to homosexuality. The motivation he gives is that the population he is discussing have themselves shown resistance and dislike to the term ‘homosexuality’, because their subjective experience while in love is not that they love a person of the *same* sex, but overwhelmingly one of loving a sex *different* from theirs. Reverting to the term “Uranians” would such resolve this external imposition. This strikes the reader as a very contemporary point, one that comes *after* the interventions of feminists and queer theorists on the violence of naming and the intricacies of sexual identity and gender, including the recent excellent contributions on trans psychoanalysis (see Gherovici, 2017; Saketopoulou & Pellegrini, 2023).

Ferenczi brings in support of his thesis on tertiary sexual traits a letter written by a transvestite, who describes the (voluptuous but also ordinary) experience of wearing women's clothes, also making a case that the transvestite's seduction of their object of love is in effect and if seen from close no different from the seduction of a man by a woman. There is nothing outrageous about it. Ferenczi's "tactile eye" on this letter is a moment of queer spectrality: the affective force of the past does erupt into the present, speaking of a desire from another time. After encountering this story of other-than-heterosexual desire, as regarded by Ferenczi in 1906, I ask: what does a theory of sexuality beyond the phallus and Oedipal commonplaces of thought look like?

In this short text, Ferenczi is able to unpack the existence of *intermediary* forms in the field of sexuality, in a moment that comes before a tradition of thinking about the intermediary. Psychoanalysis can learn from queer theory how to sustain a phenomenological effort in describing and symbolising intermediary states. The psychoanalyst can be alongside their patient in finding a metaphor for their being in-between states – when some old form is dissolving, and the new form has not yet emerged. The difference between symbolising and labelling is crucial here. Labelling is a kind of naming ridden with projections, idealisations, reifications. It makes sexuality into a 'thing'. But there exists a naming that is accompanied by meaning-making, by the work of phantasy. This naming is hesitant, or oblique. In Ferenczi's 1906 text, this oblique naming is the dropping of 'homosexuals' for 'Uranians', upon their own protest to the name.

I end with Ferenczi's words in 1906: "I consider homosexuality as an act that has no damaging consequences for society. [...] The repression of homosexuals is unjust and futile. [...] It is possible and necessary to talk about these problems and to write what we think. If we do not do this, we condemn homosexuals of being detained without a profound etiological analysis, in which case we are not equitable judges but cruel executioners."

A later construction: amphimixis

We now take a leap of almost two decades, to arrive at a concept that is central to Ferenczi's theory of genitality, and that I consider a de-Oedipalising intervention. I am referring to Ferenczi's (1924) idea of *amphimixis of eroticisms*. In 1924, in his book *Thalassa*, Ferenczi brings a striking metapsychological construction that can impact the way we think through different forms of relationality. His focus is not on component instincts, but on the outcome that they can lead to through their *encounter*, while understanding that this will not be a peaceful, harmonious, or conflict-free encounter. It may be a clash. Ferenczi talks about the fusion of different eroticisms, containing different pleasurable and painful experiences, with different object relations and forms of displacement, in a way which transcends any strictly *individual* horizon of reference. He names the fusion of eroticisms 'amphimixis' – a medical term that denotes the mingling of two substances, usually to create a third. In Greek, the prefix 'amphi-' means 'on two sides'. There is no unilinear, irreversible or progressive sexual

development of the individual, but rather every act we might wish to analyse will be a mix of infantile, adult, oral, anal and genital components. This mix will be unique, and irreducible to these components. Amphimixis refers to individuals, but also to their *relations*. As I see it, amphimixis is at the heart of a radical revision of sexual theory.

“For what I described in physiological terms as a coordination of urethral and anal innervations may be expressed in the vocabulary of the sexual theory as a synthesis or an integration of anal and urethral erotisms into genital erotism. I may be permitted to emphasize this new conception by giving it a name of its own; let us term such a synthesis of two or more erotisms in a higher unity the *amphimixis* of erotisms or instinct-components.” (Ferenczi, 1924, 9.)

The consequences of this non-linear conception are profound. In *Thalassa*, we see a democratisation of forms of erotism. Ferenczi creatively de-centres the genital register; he displaces the primacy of the genital over the other component instincts. His language is ‘horizontal’, as he argues that: “The genital would then no longer be the unique and incomparable magic wand which conjures erotisms from all the organs of the body; on the contrary, genital amphimixis would merely be one particular instance out of the many in which such fusion of erotisms takes place” (Ferenczi, 1924, 12). Genitality is read in *Thalassa* as a retrogression to the original striving of being immersed in the womb and its gratifications. But beyond the genital amphimixis, the psyche is capable of “a clever combination of mechanisms of pleasure” (Ferenczi, 1924, 12).

We enter a relational landscape, of complicated mixtures and transpositions of erotism. In terms of psychic forms that are imaginable with Ferenczi, at times it seems that an ‘inter-species’ relationship goes on *within* the same self or ego. The Other has already made it to our psychic life, and there are odd ‘inter-forms’ and fragments that attest to this Other-within.

A telling example that Ferenczi (1924, 14) finds is that of synaesthesias, which he does not cast as displacements or confusions, but he instead regards as a site for the amphimixis of eroticisms: “synaesthesias [...] in which the stimulation of a given sense organ is accompanied by the illusional stimulation of some other (*audition colorée, vision acoustique, audition odorée, etc.*) [coloured hearing, acoustic vision, olfactive hearing] supply evidence for the existence of mixtures of erotic trends” (Ferenczi, 1924, 14). To this, we can add tactile vision, the “tactile eye” I discussed above, which prefigures an epistemology of intermixing.

Toward a psychoanalysis of organs: organ cooperation and organ individuality

One important consequence of the construction of ‘amphimixis’ is that sexuality becomes a matter of an intricate web of connections and forms of relationality between different psychic parts and fragments. Ferenczi explores what I would call a ‘psychoanalysis of organs’, which takes seriously the organ as a site of anxiety and signification, and investigates some fascinating semi-autonomous qualities of organs. Some version of a psychoanalysis of organs takes shape in Ferenczi’s writings of

1919, 1926, 1932, where he introduces ideas such as “organ neurosis” (1926) and even more curious phenomena such as “organ individuality” (1924, 82) or the “cooperation of organs” (1924, 82) – a distinctively relational idea.

Some questions raised in these texts are only partially answered, but they remain relevant for contemporary psychoanalytic debates. What is the relationship between the ego and the organ? What is the relationship between the psyche and the soma? In Freud’s work on hysterical conversion the organ/limb was rendered as ‘mere matter’, in the service of the psyche, mouldable and transformable through the power of the psyche. There is thus a ‘mastery’ of the ego over the organ in Freudian theory. In short, the ego loses the mastery over the organ when the organ is subject to an over-cathexis. But what happens when the idea of ‘mastery’ can no longer encompass the relation of the ego with the organ? This is the question that Ferenczi asks when he treats organs not only as a site of anxiety, but also as a site of meaning and even interpretation. Ferenczi invites us to wonder about the secret life of organs. Organs appear capable of different kinds of regressions, perversions, strangulations, condensations, displacements, doublings, which we usually attribute to the psychic stratum (Wilson, 2015).

We enter a clinical imagery of ‘wise organs’, or, as Ferenczi states: “when the psychic system fails, the organism begins to think” (1932, 6). The accent here is on the productive and materialising force of hysteria: the lump in the throat of the hysteric patient is not merely a hallucination, but it is part of a new ‘grammar’ of organs, a stirring up of the tissues of the throat, or of the contents of the stomach, or of the intestinal matter, which implies a capacity for condensation, displacement, repetition, or identification. This showcasing of the creativities of the hysterical symptom has important implications for how we can imagine the relationship between the psyche and the soma. In short, there is a ‘horizontalising’ gesture here, where the soma is just as capable of complex acts as the psyche.

In *Thalassa*, Ferenczi (1924, 82) talks about an internal qualitative differentiation in the sphere of the libido, which can lead to an “organ libido” and even an “organ individuality”. As he writes: “According to the ‘theory of genitality’, the cooperation of organs and of their component parts does not consist simply of the automatic adding together of useful workmen to give a sum total of performance. Each organ possesses a certain ‘individuality’; in each and every organ there is repeated that conflict between ego- and libidinal interests which, too, we have encountered hitherto only in the analysis of *psychic individualities*” (Ferenczi, 1924, 83). Ferenczi differentiates between the ‘altruistic’ functioning of organs and autoerotic or self-gratifying processes in the tissues. Organs are thus capable of cooperation, but this is not a guaranteed outcome; it takes struggle and a complicated negotiation between opposing forces.

Ferenczi constructs a whole new series of terms, which are both clinically and politically interesting: cooperation, conciliation, endurance of suffering, selflessness, appeasement, adaptation to renunciation, self-denial, compromise. In one entry of the *Clinical Diary*, Ferenczi even experiments with a modification to the sphere of the dualism death drive/life drive. He renames them the “drive of self-assertion” and the

“drive of conciliation” (Ferenczi, 1932, 41). The “selflessness” he evokes, including the “selflessness” of organs, emerges in relation to the scene of trauma. The “drive for conciliation” appears as a basis of the reality principle. To survive, as any sort of individuality, means to practice a kind of politics of self-limitation. In the same spirit, Jenny Willner (2023) argues against Ferenczi’s being a monistic thinker: what we find in his texts is not a fantasy of coalescence of everything into “one”, but of cooperation between radically different elements.

There is another image of radical plasticity of the psyche that is crucial here: Ferenczi describes a kind of layering of organs. It appears that in the moment of trauma “[n]ewly created organs in respect to their functions are only superposed upon the old without destroying them; even when the new functions make use of the material medium of the old, the latter organisation or function, although apparently given up, remains ‘potential’, ‘biologically unconscious’, and may again become active under certain circumstances” (Ferenczi, 1924, 93, fn.). This layering or superposition of organs means that any idea of evolution is questioned. The layered organs contain many temporalities within themselves, many references to other moments, including to other catastrophes. It is a concentricity of catastrophes, where forward movement or progress will almost certainly involve a level of denial of this multiplicity of temporal references.

A related note on radical plasticity is that there can be ‘new organs’ produced at the time of the trauma. These emerge in a sudden manner. They are psychic events. It is a kind of “teleplastic” transformation (Ferenczi, 1932, 117), producing ad hoc organs, which become responsible for some of the organism’s functions. Teleplasty is another term that is key to Ferenczi’s psychoanalysis of wise organs. In the *Clinical Diary*, he shows that in some cases the hallucination of breathing can maintain life, even where there is total somatic suffocation (Ferenczi 1932, 117). It is as if the subject generates ex-corporated lungs, which are the teleplastic double of the physical lungs. For the purposes of defence and survival, the subject can also generate “receptacles, gripping tools, tools of aggression” (Ferenczi 1932, 117), which will still fight for life, although the organism can find itself in a lifeless state or in deep coma. To further concretise this intriguing idea of teleplasty, Ferenczi evokes the case of “R.N.” (Elizabeth Severn) who imagined an infinitely expandable bladder formed at the back of her head, where all her pain can accumulate (Ferenczi, 1932, 121). This pain-collecting bladder has a function in surviving the intensity of suffering in the scene of trauma. Ferenczi pays close attention in his clinical work to such odd organs, swelling up and disintegrating, in relation to some detail of the scene. Among these odd organs, the protective bladder has a special place, allowing some partial and hallucinatory integration, in a psychic time where the danger of complete disintegration looms.

Conclusions

In these notes and short texts, Ferenczi emerges as a thinker interested in processes of differentiation and in singularities. He is curious about the internal making-different in the sphere of the libido, where through clinical observations and theoretical elaboration we can become more able to follow *qualitative* shifts. As he writes in *Thalassa*, “[w]e conceived of the mental always as a variety of mechanisms operated by one and the same energy, in such manner that this energy might shift from one system to another; but we have never spoken specifically of a shifting of qualities, above all of qualitative differences in the energies themselves, such as the amphimixis theory would demand” (Ferenczi, 1924, 10). He shows an interest in *intermediary forms in the field of sexuality, which are neither/nor, or are both/and*. This comes across first through a vocabulary of *intermixing* (1906) and then, two decades later, through a more complex clinical-theoretical construction, *amphimixis* (1924). Sexuality thus becomes the realm of radical plasticity: it is subject to multiple forms of relation, but also to blending new elements together in new mixes, eradicating old forms, and constructing novel ones out of psychic detritus. To restate this in his terms, the psyche is capable of “a clever combination of mechanisms of pleasure” (Ferenczi 1924, 12). The primacy of genality is questioned, and what emerges is a new vocabulary of fragments, parts and organs: from the cooperation of organs to organ individuality, to the layering of organs, and to teleplasty.

Acknowledgements

This work was supported by a UKRI Frontier Research Grant (ERC grant guarantee), the Engineering and Physical Sciences Research Council [grant number EP/X022064/1], project title: ‘FREEPSY: Free Clinics and a Psychoanalysis for the People: Progressive Histories, Collective Practices, Implications for our Times’ (PI Raluca Soreanu).

References

- Bálint, M.** (1968). The Disagreement Between Freud and Ferenczi and Its Repercussions. In: M. Bálint: *The Basic Fault. Therapeutic Aspects of Regression* (149-158). London: Tavistock.
- Brabant, É.** (2003). Les voies de la passion. Les rapports entre Freud et Ferenczi. *Le Coq-Héron*, 3: 100-113.
- Dinshaw, C. – Edelman, L. – Ferguson, R. A. – Freccero, C. – Freeman, E. – Halberstam, J. – Jagose, A. – Nealon, C. – Nguyen, T. H.** (2007). Theorizing Queer Temporalities: A Roundtable Discussion. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 13(2): 177-195.

- Ferenczi, S.** (1906). États sexuels intermédiaires [Intermediary Sexual States]. In: S. Ferenczi, *Les écrits de Budapest* [The Budapest Writings] (243-255). Paris: EPEL, 1994.
- Ferenczi, S.** (1919). The Phenomena of Hysterical Materialization. In: S. Ferenczi, *Further Contributions to the Theory and Technique of Psycho-Analysis* (89-104). Comp. by J. Rickman, transl. by J. I. Suttie. London: Karnac, 1994.
- Ferenczi, S.** (1924). *Thalassa. A Theory of Genitality*. Transl. by H. A. Bunker. London & New York: Karnac, 1989.
- Ferenczi, S.** (1926). Organ Neuroses and Their Treatment. In: S. Ferenczi, *Final Contributions to the Theory and Technique of Psycho-Analysis* (22-28). Comp. by J. Rickman, transl. by J. I. Suttie. London: Karnac, 1994.
- Ferenczi, S.** (1932). *The Clinical Diary of Sándor Ferenczi*, ed. by J. Dupont, transl. by M. Bálint, N. Z. Jackson. Cambridge, Mass.: Harvard UP, 1995.
- Freud, S.** (1905). Three essays on the theory of sexuality. In: J. Strachey (ed.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Vol. 7 (1901–1905): A Case of Hysteria, Three Essays on Sexuality and Other Works* (125-243). London: Hogarth Press.
- Gherovici, P.** (2017). Botched Bodies: Inventing Gender and Constructing Sex. In: V. Tsolas, C. Anzieu-Premmereur (eds.), *A Psychoanalytic Exploration of the Body in Today's World* (159-173). London, New York: Routledge.
- Gherovici, P.** (2017). *Transgender Psychoanalysis: A Lacanian Perspective on Sexual Difference*. London & New York: Taylor & Francis.
- Giffney, N. – Watson, E.** (2017). *Clinical Encounters in Sexuality: Psychoanalytic Practice and Queer Theory*. New York: Punctum Books.
- Haraway, D. J.** (2016). *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press.
- Harris, A. – Kuchuck, S.** (eds.) (2015). *The Legacy of Sándor Ferenczi: From Ghost to Ancestor*. London, New York: Routledge.
- Haynal, A. – King, J. E.** (1990). *Controversies in Psychoanalytic Method. From Freud and Ferenczi to Michael Bálint*. New York & London: New York UP.
- Martín-Cabré, L.** (1997). Freud-Ferenczi: Controversy Terminable and Interminable. *International Journal of Psychoanalysis*, 78(1): 105-114.
- Saketopoulou, A. – Pellegrini, A.** (2023). *Gender without Identity*. New York: The Unconscious in Translation.
- Soreanu, R.** (2023). Catastrophe and the Creativity of Fragments: Toward a Phenomenology of the Scene of Trauma. In: R. Soreanu, J. Staberg & J. Willner: *Ferenczi Dialogues: On Trauma and Catastrophe* (145-192). Leuven, Leuven University Press.
- Soreanu, R. – Staberg, J. – Willner, J.** (2023). *Ferenczi Dialogues: On Trauma and Catastrophe*. Leuven: Leuven University Press.

- Staberg, Jakob** (2023). Instead of Language: Confusion. Sigmund Freud/Sándor Ferenczi. In: R. Soreanu, J. Staberg & J. Willner: *Ferenczi Dialogues: On Trauma and Catastrophe* (23-71). Leuven: Leuven University Press.
- Willner, J.** (2023). Catastrophes and Genitality: Ferenczi's *Thalassa* and the Politics of Bioanalysis. In: R. Soreanu, J. Staberg & J. Willner: *Ferenczi Dialogues: On Trauma and Catastrophe* (91-130). Leuven: Leuven University Press.
- Wilson, E.** (2015). *Gut Feminism*. Durham: Duke University Press.
- Young-Bruehl, E. – Schwartz, M.** (2012). Why Psychoanalysis Has No History. *American Imago*, 69(1): 139-159.

Agnieszka Sobolewska

Sándor Ferenczi's *Clinical Diary* Between Spoken and Written Word*

The *Clinical Diary* – undoubtedly one of the most important documents in the entire history of psychoanalysis – can be described as Ferenczi's last major project before his death in 1933. Written in its entirety in 1932, it comprises one hundred and thirty-two entries, in which Ferenczi addressed his ongoing patient analyses (Brennan, 2015), the problems of psychoanalytic theory and his self-analysis. Michael Balint described the structure and character of the *Clinical Diary* as follows:

“It is entirely spontaneous, as a true diary should be. It is true that a large part of it, about 80%, is typed, which means that Ferenczi dictated those parts to his secretary whenever he could get away from his work for a few moments.” (Ferenczi, 1932/2014, 11-12)

Occasionally Ferenczi would also record several remarks on the same day, which reflects the dynamics of his diary as being written during breaks from his daily analytic routine. As Peter L. Rudnytsky pointed out, Ferenczi's experiments with the methods of psychoanalytic treatment eventually paved the way for “the contemporary shift to a two-person conceptualization of clinical work, just as Freud's self-analysis was paradigmatic for the one-person perspective of classical theory” (Rudnytsky, 2022, 8).

With mutual analysis emphasizing a reciprocal, intellectual, and affective relationship between analyst and patient, self-analysis gave way to an essentially relational and dialogical practice. The therapeutic method of mutual analysis was deeply rooted in the rejection of the strict boundary between analyst and patient, who were henceforth equally involved in the analytic process, both intellectually and emotionally.¹

---

* This paper is a shortened and revised version of the final chapter of my book *Theories and Practices of Psychoanalysis in Central Europe. Narrative Assemblages of Self-Analysis, Life Writing, and Fiction*. New York, London: Routledge, 2024 (publication date: October 13, 2023).

¹ On mutual analysis, see: Ragen – Aron, 1993; Fortune, 1996; Rudnytsky, 2022.

Over the years, Ferenczi would write more and more sparsely, increasingly leaning toward short forms such as brief theoretical remarks, notes on his work with patients, and self-analytical reflections, which later were published as *Final Contributions* and the *Clinical Diary*. Significantly, though, the vast majority of Ferenczi's diary was dictated rather than written. Through an inquiry into how Ferenczi's journal² was mediated by his voice, I consider it an oral-based tool for (self-)analytic practices. I argue that the spoken character of the diary made it possible for Ferenczi to directly extend the situation of analysis which is primarily an oral activity based on the practices of talking and listening.

Self-analysis and auto-genesis in *Clinical Diary*

Whereas contemporary readings of Ferenczi's diary have focused more on the content of the diary than on its form, reading the *Clinical Diary* for its genre has revealed that it is a "research diary."³ In research diaries, readers are faced with a form determined by a combination of analysis and autobiographical reflection. Although the starting point is theoretical thought, in the end, the writer himself becomes the subject of analytic inquiry. As Béatrice Galtier has aptly pointed out, although research diaries fundamentally and inseparably combine the objective with the subjective, this does not at all take away from their scientific character (Galtier, 1997).

The close reading of the *Clinical Diary* shows that, as a published work, it did not have one author. Rather, its content was based on conversations with patients, who influenced the nature and form of the different entries, most of which were dictated by Ferenczi and typed by his secretary. Therefore, unlike many intimate diaries and notebooks, the *Clinical Diary* did *not* emerge from daily writing practices (only one-fifth of the text was handwritten), but from the time Ferenczi spent with his patients and secretary, who typed the words spoken between patient appointments. Moreover, the diary was not a "secret" text: Ferenczi's closest colleagues and family members, such as Gizella Ferenczi, Michael and Alice Balint, and Vilma Kovács, knew of its existence (Ferenczi, 1932/2014, 7-10, 19-32).⁴

When analyzing the *Clinical Diary*, Galtier introduced "the chronographic method" (*la méthode chrono-graphique*) to identify the psychoanalyst's late writing practices (Galtier, 1997, 241). She applied the method to the handwritten notes from 1930 to 1932 (including the closing October entry of the diary), which allowed her to

---

² It should be noted that, although they are often used interchangeably, there is a difference between the terms "diary" and "journal" in life writing studies. The English term "journal" seems to be closer to the German "Tagebuch" and the French "journal" because of its etymology. The emphasis on a daily dimension of writing practices ("Tage-Buch," "der Tag"/"journal," "le jour") makes "Tagebuch" a particular form of daily writing routine that is closely related to dated, non-linear, and non-coherent short entries (directly linked to lived experience).

³ On the genre of the research journal, see Lourau, 1988.

⁴ After Ferenczi's death, his manuscripts (the future *Clinical Diary* included) were given to Michael Balint by Gizella Ferenczi. Balint undertook their editing and was responsible for decoding the handwritten parts. The publication of Ferenczi's diary was not possible until the late 1960s because of his conflict with Freud as well as Jones's subsequent unjustified allegations about Ferenczi's mental illness.

look at Ferenczi's late work not in terms of the content, but in terms of the writing and recording techniques he used (Ferenczi, 1949). Ferenczi's diary was his final and unfinished project, in which his many years of work on therapeutic techniques in psychoanalysis were supposed to culminate. Remarks by Michael Balint – its first editor – indicate that it was not a collection of unrelated notes, but rather a deliberately created diary devoted to psychoanalytic methods.

The key issue I would like to address concerns the specificity of the *Clinical Diary* in terms of its genre and its oral dimension. I will concentrate on the fact that what is commonly called a “clinical diary”, in its greater part was dictated, not written. Therefore, it is crucial to think not only about reading Ferenczi's diary, but also about listening to it.

The importance of the spoken word in psychotherapy was pointed out by Freud himself. In his *Introductory Lectures on Psycho-Analysis*, presented at the University of Vienna in 1915-1917, Freud stated:

“Words were originally magic and to this day words have retained much of their ancient magical power. By words one person can make another blissfully happy or drive him to despair, by words the teacher conveys his knowledge to his pupils, by words the orator carries his audience with him and determines their judgements and decisions. Words provoke affects and are in general the means of mutual influence among men.” (Freud, 1916-1917/1961, 16)

In analysis, spoken words are a “particular type of sound-based events” (Barale & Minazzi, 2008, 938) that can lead to “mutual influence.” It should be noted that the belief in the magical power of spoken words at that time was already strong in anthropology (especially in Bronislaw Malinowski's thought) and undoubtedly influenced Freud's reflection.

As a spoken journal, the *Clinical Diary* represents a special case of a lifewriting genre. First, it was private (not intended for publication at the time of its creation) and intimate (because of its content, especially the self-analytic passages), and yet, paradoxically, also non-secret (created with the participation of another person – the secretary). Second, it was spoken. The oral dynamics of Ferenczi's recorded notes bring them closer to the situation of a meeting between the analyst and the analysand. Therefore, the *Clinical Diary* can be read to a much greater extent in the speaking–listening perspective (the inner dynamics of therapeutic work) rather than the narrative–interpretative one (the psychoanalyst as a writer), which earns it a special location on the map of prewar psychoanalytic literature.

In the *Clinical Diary* only minor parts were handwritten, while most were typed. Ferenczi addressed many topics: self-analysis related to his relationship with Freud, paranoia, denial, schizophrenia, homosexuality, the Oedipus complex, the question of the effectiveness of current therapeutic methods, and the new trauma theory. The *Clinical Diary* was composed at a significant time for Ferenczi's personal and professional biography. By the time he started working on the diary, his friendship with Groddeck had already weakened, while his relationship with Freud had gone from cool to open conflict. The last remarks in the diary followed an unpleasant

meeting with Freud in Vienna and a later congress in Wiesbaden. Due to its content and novelty, *Clinical Diary* had to wait a long time to be published. As Balint recalled:

“We thought it would be better to wait until the immediate repercussions of the disagreement between Freud and Ferenczi had subsided. This would allow time for the creation of a more favorable atmosphere for the objective evaluation of Ferenczi’s ideas contained in the *Diary*.” (Ferenczi, 1932/2014, 8)

The reception of Ferenczi’s late reflections, which were published under the title *Final Contributions* (Ferenczi, 1955), was further worsened by Ernest Jones’s (Ferenczi’s former analysand’s) harmful remarks in the third volume of his monumental biography of Freud (Ibid., 8-9).

The manuscript of the diary⁵ contains two hundred and ninety-two pages, of which fifty-six were handwritten by Ferenczi. It means that 19 percent of the diary was written by hand. In his journal (future *Clinical Diary*) Ferenczi spoke about mutual analysis (30 entries, mostly typed), therapeutic techniques (63 entries, 10 typed), self-analysis (only 13 entries, 7 handwritten and 6 typed), trauma theory (65 entries, mostly typed), gender and sexuality/especially homosexuality (31 entries, mostly typed), there are also entries related to ongoing analyses with R.N. (Elizabeth Severn) – 28, D.M. (Clara Thomson) – 16, Ett. (Izette de Forest) – 2, N.D. (Roberta Nederhoed) – 1, B. (Alice Lowell) – 25, S.I. (Harriot Sigray) – 19, U. (Teddy Miller) – 4, O. S. [R./R.S. in the manuscript] – 9, F. – 1.

The indication of which entries were written by his own hand, and which were typed is particularly important because it opens up the question of which notes remained in the private domain (written down privately, for oneself) and which entered the public sphere upon their conception (by being spoken out loud while dictated and typed). The significant quantitative discrepancy between the spoken word and the written text once again raises the principal question of whether the *Clinical Diary* is more of an oral (intended for the ear) or written work (intended for the eye). A perfect example of this is the (dictated) entry from January 19, 1932. Ferenczi spoke about himself in the third person: “Similarly, her [Severn’s] partner of the mutual analysis [Ferenczi] had compensated in his youth by endless masturbatory activity [...]” (Ferenczi, 2014, 15). Notably, such a masking-strategy was no longer needed in his handwritten notes. At the same time, in another (dictated) entry (from March 17, 1932), Ferenczi speaks openly (in the first person) about the sexual trauma he had experienced in early childhood (61).

This shows that in the case of Ferenczi’s journal, his masking strategy (myself described as other) was not used uniformly. The written entry cannot be always seen as more “private,” more “intimate” than the typed one (i.e., spoken). In the anthropology of writing an oral situation (the necessity to speak) is usually considered less intimate than a one-to-one event of writing (f. ex. in the case of journal/diary/letter writing practices). Ferenczi’s *Clinical Diary* proves though that the binary categories, so often used in our theoretical writings – “oral” (presumably more public) and “textual” (more private, but only in the case of life writing) – in the context of

---

⁵ My analysis is based on the manuscript of *Clinical Diary* held in Freud Museum London.

psychoanalytic literature cannot be sustained. And yet, contrarily to most subjects, the issue of self-analysis in *Clinical Diary* has more entries that are handwritten, and not typed, which seems to be significant.

In the light of its genre's features, *Clinical Diary* can be described as a written-oral form of loosening the boundaries between private self-narrative and public discourse. The issue signaled here is perfectly reflected in Jacques Derrida's reflection on the archive of psychoanalysis and the politics of autobiography. In a famous lecture given in 1994 at the Freud Museum London, Derrida paid particular attention to the institutionalization of knowledge – in this case, through the Freudian archive (of the history of psychoanalysis) and Sigmund Freud's private archive (Derrida, 2005a). The power of legislation, Derrida argued, is based on drawing boundaries between the public and the private, the personal and the scientific. Following this path, he asked: "What comes under theory or under private correspondence, for example? What comes under system? under biography or autobiography? under personal or intellectual?" (Ibid., 4-5). Revealing and deconstructing the boundaries between the subjective and the objective would thus serve as a creative method of reinterpreting archive politics. Because psychoanalytic practice and institutions reveal the inextricable knot between personal history and the "invention of psychoanalysis" as a project of knowledge, one can look at the *Clinical Diary* without distinguishing between what is intimate (private) and what is analytical in the text. That way, the influence of Ferenczi's everyday experiences on the development of psychoanalytic theory comes to the fore. The key to such an understanding of the psychoanalyst's diary is the date placed above the entry. It introduces an element of everyday life into Ferenczi's research practice, acting as a floating boundary between work and everyday life, between the theoretical system and the one who creates it.

Derrida was clearly fascinated by genre-blurring and destabilization of genres as a part of "the interpretive drive," of which he was a vital participant. Using Friedrich Nietzsche's deeply personal philosophical treatise *Ecce Homo* as a prime example, he showed the mechanism by which a theoretical-autobiographical text was pushed outside the framework of philosophy and placed in the field of personal writing. In lectures devoted to "otobiographies," Derrida emphasized the relationship between autobiography and listening (the ear) – the dynamics of constructing a story in relation to the one who listens (Derrida, 2005b). In this light, the relationship between what is considered intimate (self-analytic), related to the presence of others (the ear – listening), and the institutionalization of what is at once intimate and scientific (theoretical) becomes crucial for the autobiographical genre. Like *Ecce Homo*, Ferenczi's *Clinical Diary* simultaneously belongs to the space of theory and life writing.

The proximity of the theoretical discourse of psychoanalysis to the various forms of autobiographical records can be observed in the quest to discover the origins of the self. In both autobiography and psychoanalysis, the way to gaining knowledge of the self leads through self-analysis. At the same time, in his diary, Ferenczi turned to a new kind of self-analysis – to *auto-genesis*, for which communication with others (speaking–listening) rather than writing is necessary. In contrast to self-analysis, mutual analysis was an event that was both intimate and interpersonal because it

implied the presence of the other person. In this sense, analysis and self-analysis conducted in Ferenczi's (spoken) diary ceased to be a form of solipsistic monologue and instead turned into an oral tool of understanding oneself in relation to others.

Analysis as a relational event: the (im)possibility of self-analysis

Ferenczi's (self-)analytic practices are closely related to the development of mutual analysis and his close relationship with Georg Groddeck. The surviving correspondence between Groddeck and Ferenczi – unlike that between Ferenczi and Freud – is rather one-sided. There are only three letters sent by Groddeck out of Ferenczi's fifty-two letters and postcards (Ferenczi & Groddeck, 2006, 11-12). Nevertheless, a close reading of selected letters from the first period of their correspondence (1921–1922) allows us to see why Groddeck and Ferenczi drifted away from each other over the following years. For one, Severn's appearance played a significant role in weakening their relationship. Not only was she eager to follow her analyst's intuitions, but living in Budapest, she was physically closer to Ferenczi, which naturally facilitated their communication. The loosening of some ties in favor of others provides an important context for a better comprehension of how Ferenczi approached analysis and self-reflection late in life.

Groddeck and Ferenczi became aware of the differences between them rather quickly. Indeed, two distinct portraits emerge from their early correspondence: one of Groddeck as an unorthodox psychoanalyst who used theory primarily as a tool for developing his philosophy of culture and bent language freely for autobiographical and literary expression; and the other of Ferenczi as a psychoanalyst who treated theory as an infinitely fertile tool for improving therapeutic methods. Ferenczi pointed out that in the patient–analyst relationship – which develops analogously to the child–caretaker relationship – the free expression of emotions is necessary. To Groddeck, he wrote on Christmas 1921: “So, taken objectively, it is no small matter if [...] I declare myself defeated by your naturalness, your natural kindness, and friendliness. Never before have I expressed myself so openly to a man, not even to ‘Siegmond’ [Freud]” (Ferenczi & Groddeck, 1921/2006, 53). Openness, warmth, and trust were impossible to achieve with Freud in the role of an analyst. As Ferenczi admitted, “I could not open up to him completely freely” (Ibid.). Under the circumstances of being unable to “open up freely” to the analyst, the analysis itself ceased to be possible.

In the same letter, Ferenczi revealed another important aspect of the patient–analyst relationship. Freud's lack of openness and his frigidity not only reduced the effectiveness of Ferenczi's analysis itself, but they also harmed his intellectual work and, as a result, his career in the psychoanalytic movement. Freud's authoritarian approach and his narcissism, diagnosed by Ferenczi in the *Clinical Diary*, had a destructive effect on the freedom of Ferenczi's thinking, preventing him from achieving something he could see in Groddeck: the unrestrained expression of creative fantasy liberated from Freud's orthodoxy. Ferenczi did not hesitate to posit that the affect and the intellect are inseparable in theoretical and analytical work, developed in

daily writing practices based on logic, intuition, inspiration, and creative imagination. As Ferenczi added, recalling his close collaboration with Freud in the first years of their relationship:

“The consequence was that in Palermo, where he wanted to work on the famous paranoia case (Schreber) together with me, in a sudden outburst of rebellion, on the very first evening of our work, when he wanted to dictate something to me, I stood up and declared that this was not working together after all if he simply dictated to me.” (Ferenczi & Groddeck, 1921/2006, 53)

Ferenczi identified Freud's failure to recognize an intellectual partner in him as the principal cause of his desire to rebel – to break with the Father's Law – and to gain freedom of thought. In describing the famous Palermo incident, Ferenczi addressed not only the sources of his future unsuccessful analysis but also diagnosed the destructive effect of casting Freud in the role of his master and teacher. Although in his text “Analysis Terminable and Interminable” (1937) Freud used Ferenczi's case as an example of successful analysis, the self-analytic letter to Groddeck from 1921, as well as his late correspondence with Freud, leave no illusions about Ferenczi's judgment. His own experience led him to criticize the accepted models of treatment in psychoanalysis. One problem was the (im)possibility of self-analysis. Concerns related to self-analysis as an effective method of self-discovery and self-knowledge reappear in Ferenczi's letter to Groddeck dated October 11, 1922. He wrote:

“I do not believe in self-analysis. The unconscious is clever enough to mislead one just in the most important aspects. The analysis involves a degree of self-expression that is not possible if one allows a large part of one's psyche to act as a critical instance – and that is what one does in self-analysis if one wants to be both father and son. [...] That way, one does not arrive at essentially new insights about oneself. For this, the ‘boiling heat of the transference’ is necessary, which is missing in the self-analysis.” (Ferenczi & Groddeck, 1922/2006, 73)

Ferenczi's words echo both the arguments made against self-observation as an effective method of psychological expertise that were typical for the second half of the nineteenth century. In Ferenczi's eyes, self-analysis as a method of reaching the unconscious was too prone to error. That was because the individual was unable to look at himself in a critical, purely objective way. The work of transference was also impossible in self-analysis (see Ferenczi, 1921). Therefore, Ferenczi concentrated on the effects that self-analysis had had on Freud:

“That self-analysis contradicts the rule of ‘sociality’ is also proved by the following facts: can the mentally ill, who, as a result of the change of their mental structure, make themselves independent from society (become asocial), truly analyze themselves, i.e., discharge the content of their unconscious effortlessly, without the help of a midwife?” (Ferenczi & Groddeck, 1922/2006, 74)

Ferenczi's explicit objection to self-analysis as a method was addressed to Groddeck, whose novel *The Book of the It* – like Freud's *The Interpretations of Dreams* – was

situated at the intersection of autobiography, fiction, and psycho-medical discourse. However, the critique of self-analysis in this case was meant to serve as an encouragement to subject oneself to analysis understood as a relational (interpersonal) event.

As we read in the following part of Ferenczi's letter: "I am writing all this to invite you once again to *urgently* come to Budapest and *continue your analysis here* [italics mine]" (Ibid., 75). Ferenczi was most likely referring to the attempts to mutually analyze each other that he and Groddeck had made during their stay in Baden-Baden in 1921 and 1922. Groddeck's response from October 12, 1922, made it clear that discussions around self-analysis had become a central aspect of their disagreement over methods in psychoanalytic inquiry. In his reply, Groddeck wrote: "I will pass over the self-analysis and its results [...]. In my opinion, the main analyzer is life itself, and what we doctors do in the process is mostly a miserable self-exaltation" (Ibid., 79).

Characteristically, Groddeck regarded life – understood as synonymous with *élan vital* – as the greatest teacher and considered every man a tool in the hands of the unconscious – "das Es." At the same time, the "life itself" described by Groddeck lay deep inside every individual. Therefore, in this case, self-analysis allowed one to see the mysterious workings of "das Es." As the excerpts from Ferenczi's and Groddeck's correspondence quoted above represent well, the main issue was their different evaluation of self-analysis as a method of psychological expertise. Nevertheless, Ferenczi's critical reflection on self-analysis as a method strengthened his conviction that analysis was first and foremost a social fact – an interpersonal event based on affective exchange and reciprocal, empathic engagement.

Ferenczi's (private) revolution: mutual analysis

Revolutions in science usually proceed imperceptibly, and yet they lead to breakthroughs in the prevailing order of knowledge. A shift can evolve in years of discussion, but it can also be brought about by one or two publications. Ferenczi's "Confusion of Tongues" (1933) – a text that can be regarded as a direct result of the mutual (self-)analytic practices by Ferenczi and Severn – turned out to be such a watershed moment in the pre-World War II history of the theories and practices of psychoanalysis. In this case, as in the entire history of psychoanalysis, personal ties intersected with the practices of self-analysis and analytic work with patients. A new way of thinking about the patient–analyst relationship emerged in a place where listening to the patients' stories met a reflection on therapeutic techniques.

Severn came to Budapest for her analysis with Ferenczi after unsuccessful experiences with other psychoanalysts: Smith Ely Jelliffe, Joseph Asch, and Otto Rank. She recalled Rank and Jelliffe as insensitive, one-sided, and even sadistic. These difficult experiences shaped her critical judgment of Freudian therapeutic methods. In *The Discovery of the Self*, Severn wrote: "The greatest objection to be made against psychoanalysis as such is, in my opinion, its *rigidity*. Being devised as a systemic and

observational method, *it lacks in flexibility and humanness in its personal application to sick people [italics mine]*" (Severn, 2017, 51-52; Rudnytsky 2022, 74). Severn's critical remarks against "mainstream" psychoanalysis brought her close to both Ferenczi and Groddeck.

In her reflection on trauma, Severn drew from her own experience, placing herself as one of the subjects of her study. As Rudnytsky points out: "Severn was not only sexually, physically, and emotionally abused but as a result suffered from what would today be classified as a dissociative identity disorder" (Rudnytsky, 2022, 15). Confronting her patients' traumatic experiences, Severn – alongside Ferenczi – criticized the Freudian account of trauma. On January 31, 1932, Ferenczi noted that even in cases of paranoia, the psychoanalyst must search for a grain of truth in his patients' stories (Ferenczi, 1995, 130). The difference between Freud's, Ferenczi's, and Severn's views on infantile sexuality and the techniques of working with patients had been revealed earlier in a heated discussion about the "Kusstechnik" used by Ferenczi in therapy with one of his patients (Clara Thompson).⁶ On December 13, 1931, Freud had written to Ferenczi, hoping that no one else would learn about this "method." For Freud, the image of a patient kissing the analyst was sexually explicit, while Ferenczi believed that he was thus enabling the analysand to reclaim the role of a child severely abused by her parents.

Ferenczi had documented the progress of his work with Severn and the difficulties related to mutual analysis since January 1932. After a prolonged interruption to his diary entries (June 1932 to October 1932), he recorded the following remark: "Once mutuality has been attempted, one-sided analysis then is no longer possible – not productive" (Ibid., 213). This fragment marks the moment when mutual analysis went beyond the experimental stage and became a method of therapy. Importantly, Ferenczi did not "invent" it alone. Rudnytsky wrote about mutual analysis as Ferenczi and Severn's shared achievement: "Ferenczi and Severn jointly gave birth to trauma theory in psychoanalysis [...]. This revolution on the plane of theory goes hand in hand with a shift to a fully two-person, intersubjective approach to clinical practice" (Rudnytsky, 2022, 15). The shift in analytic practices was primarily related to the appreciation of the importance of the patient–analyst relationship and empathy as a key element of the psychoanalyst's approach. In psychoanalytic literature of the time, the revolution was foreshadowed by Ferenczi's and Severn's texts: "Confusion of Tongues" and *The Discovery of the Self* respectively. Traces of the practice of "mutual analysis" and a departure from the one-sided understanding of the psychoanalyst–patient interaction had appeared earlier and flourished in "clandestine circulation" – in Ferenczi's spoken journal and in his 1932–1933 correspondence with Freud.

The tension between the published (revealed) works and the intimate (hidden) revolutionary reflections clearly speaks to the dynamics of knowledge formation between the private and the public. In his diary, under the date of February 20, 1932, Ferenczi stated:

"In another case, in spite of months of repetition of the trauma, there is no conviction. The patient says, very pessimistically: it will never be possible for

---

⁶ Cf. Ferenczi, 1932, 2-4.

the doctor really to feel the events I am going through. Thus he cannot participate in experiencing the 'psychophysical' intellectual motivation. I reply: Except if I sink down with her into her unconscious, namely with the help of my own traumatic complexes. The patient appreciates this, but has legitimate doubts about such a mystical procedure." (Ferenczi, 1932/1995, 38)

Mutual analysis was intended as a technique to shorten the distance between the analyst and the patient. The trust between them hinged on mutual honesty and openness. The psychoanalyst and the patient, having found themselves in an equal position, were thus able to look at their own experiences anew – through the eyes of the other. In this context, on February 24, 1932, Ferenczi emphasized:

"Mutual analysis may originally have been invented by patients as a symptom of their paranoid distrust: to obtain confirmation that they were right to uncover diverse resistances, caused by antipathies, in the analyst, and to compel him to admit to these impulses. [...] The methodical analytical intentions assumed a rather more complicated form in the case of R.N. [...] After years of analysis came the idea of mutual analysis." (Ibid., 42-44)

The relational dimension in the formation of psychoanalytic theory was evident from its very beginnings. Like Josef Breuer was guided to talk therapy (the talking cure) by Anna O. (Bertha Pappenheim), Ferenczi could experiment with mutual analysis with Severn. On March 13, 1932, Ferenczi wrote:

"Certain phases of mutual analysis represent the complete renunciation of all compulsion and of all authority on both sides: they give the impression of two equally terrified children who compare their experiences, and because of their common fate understand each other completely instinctively try to comfort each other. Awareness of this shared fate allows the partner to appear as completely harmless, therefore as someone whom one can trust with confidence." (Ibid., 56)

The image of the frightened and lonely child became a model for Ferenczi's understanding of the relationship between the patient and the analyst. The relationship was to be free from any hierarchy and from the psychoanalyst's interpretative power.

Ferenczi's late letters to Freud can be read as a negative of his *Clinical Diary*. The two analysts' late correspondence documented a process of the disintegration of their intellectual and affective relationship (Haynal, 2002). In one letter to Freud, Ferenczi reported that his intensive work with his patients had led him to self-criticism, and, at the same time, to a rethinking of the psychoanalytic method's fundamental assumptions. On August 13, 1932, he stated in his diary:

"Psychoanalysis lures patients into 'transference.' The profound understanding and the keen interest in the most minute details of their life history and of the impulses of their psyche are naturally interpreted by the patients as a sign of profound personal friendship, indeed tenderness. As most patients are psychic shipwrecks, who will clutch at any straw, they become blind and deaf to the facts that would indicate to them how little personal interest analysts have in their patients. Meanwhile the unconscious of the patients perceives all the

negative feelings in the analyst (boredom, irritation, feelings of hate when the patient says something unpleasant or something that stirs up the doctor's complexes). The analysis provides a good opportunity to carry out unconscious, purely self-seeking, ruthless, immoral, indeed so to speak criminal actions and similar behavior guiltlessly [...], such as a sense of power over a succession of helplessly devoted patients, who admire him without reservation." (Ferenczi, 1932/1995, 199)

Despite the friendly attitude, the analyst found it hard to get rid of the sadistic pleasure (Sadistisches Vergnügen) taken at the patient's expense (Ibid., 264). In such a situation, the only thing that could help was to give up the position of power and step into the path of mutual analysis. Such a model of therapy did not suit Freud. And this was how Ferenczi commented on his objections: the symbolic death of the teacher–father is necessary for the disciple–child to find his own way in research practices.

The phantom of the repressed seduction theory returned with the publication of the "Confusion of Tongues" and Severn's *The Discovery of the Self*. Ferenczi merged the problem of the reality of childhood traumas with his attempt to reform psychoanalytic therapeutic methods, for which mutual analysis with Severn was the first step. Ferenczi devoted thirteen dated entries in his diary exclusively to mutual analysis. They illustrate the transition from an experiment to the constitution of a new psychoanalytic method. For both Ferenczi and Severn, this partnership – as oriented around trauma and dissociation – had not only a theoretical dimension but also an autobiographical one. In his first note dedicated to Severn, Ferenczi wrote:

"The last great shock struck this person, who was already split into three parts, at the age of eleven and a half. In spite of the precariousness of that *tripartitum*, a form of adaptation to the apparently unbearable situation had set in over the years." (Ferenczi, 1932/1995, 9)

Following earlier findings by Pierre Janet and Morton Prince, he recognized the mechanism of dissociation in Severn and interpreted it as an effect of a series of traumatic experiences.

The result of the trauma was the loss of contact with one's feelings, which resembles the concept of "als ob" described by Helene Deutsch in 1934. In the *Clinical Diary* Ferenczi noted:

"After the second shock, we therefore have to deal with a third, soulless part of the personality, that is to say, with a body progressively divested of its soul, whose disintegration is not perceived at all or is regarded as an event happening to another person, being watched from the outside." (Ibid., 9)

As a victim of childhood sexual abuse himself, Ferenczi could not help but see fragments of his own experience in Severn's account. References to her case were not only part of his work strategy but could also function as a catalyst for renewing his own self-analysis.

In *The Discovery of the Self*, Severn referred to Ferenczi's case as an illustration of the exact same mechanism that Ferenczi registered in his diary (Rudnytsky, 2022, 94-100). Severn noted:

“The patient I have just referred to is one in point. He was a boy of six, his nurse the offender. She was a comely young woman of voluptuous type who, for the satisfaction of her own urgencies, seduced the child, i.e., used him forcibly as best she could in lieu of an adult partner. The effect on the child was twofold: he was, on the one hand, horrified, frightened, and emotionally shocked by coming in contact with such emotional violence. On the other hand, he was in a real sense ‘seduced’ in that he was made suddenly and unduly precocious, a *desire* was aroused in him that was beyond his years.” (Severn, 1933/2017, 98)⁷

The description of the seduced child as a victim of the confrontation with uncontrollable desire is further reflected in Ferenczi’s “Confusion of Tongues.” A comparative reading of the *Clinical Diary* and *The Discovery of the Self* shows that mutual analysis was primarily an interpersonal practice of working through a series of traumatic events from childhood that emotionally bound the analyst and patient together. The reciprocal self-analytic dimension of mutual analysis resonates in Ferenczi’s diary and in *The Discovery of the Self*. As Rudnytsky emphasizes in this context:

“[B]ecause Severn also includes her own case history, and that of her daughter, in *The Discovery of the Self*, her book takes its place in the venerable analytic tradition – extending from Freud and Ferenczi to Horney and Kohut – of covert autobiography, while at the same time employing material from the analyses of both a colleague and a family member.” (Rudnytsky, 2022, 16)

While Ferenczi’s spoken diary consisted of brief and precise notes, comments and explanations that did not develop into a theoretical treatise due to their fragmentary form, Severn returned to the tradition of the psychoanalytic case study, bringing together her patients’ heterogeneous voices in a polyphonic *quasi*-literary and -autobiographical narrative shaped by the psychoanalyst in the role of a writer.

Conclusion

This paper offered a reading of Ferenczi’s 1932 diary as a turn away from the psychoanalytic narrative toward oral commentary as a direct extension of the analytic encounter – an attempt to remain as close as possible to the spoken dimension of patients’ stories. The emphasis on logic (rationalism) and the critique of vague concepts that became apparent in the Ferenczi–Groddeck debate on the method posed the risk of transforming the patients’ words into a case study. Mutual analysis can thus be viewed not only as an experiment in the field of analytic practices but also as a break with previous practices of psychoanalytic writing.

Ferenczi’s journal marks a shift in psychoanalytic literature – from the model of theorizing the patients’ experiences to the relational model of empathizing with the analysand. At the same time, careful listening to the analysands’ stories constituted a

---

⁷ Cf. Rudnytsky, 2022, 95.

path toward a constantly renewed self-analytic confrontation with one's own emotional biography. In the last years of his life, in contrast to Freud and Groddeck, Ferenczi wanted to show that psychoanalysis was more of a relational practice based on speaking and mutual listening than a method of creating a narrative. That is why Ferenczi considered the continuously affected mind and, above all, the ear – rather than a pen and paper for the next great case study to be written – as the most important tools for the psychoanalyst's work and the proper centers of the psychoanalyst's intellectual fertility.

References

- Barale, F. – Minazzi, V.** (2008). Off the beaten track: Freud, Sound and Music. Statement of a Problem and Some Historico-Critical Notes. *The International Journal of Psychoanalysis*, 89: 937-957.
- Brennan, B. W.** (2015). Decoding Ferenczi's Clinical Diary: Bibliographical Notes. *The American Journal of Psychoanalysis*, 75: 5-18.
- Derrida, J.** (2005a). *Archive Fever: A Freudian Impression*. Trans. Eric Prenowitz. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Derrida, J.** (2005b). *Otobiographies: L'enseignement de Nietzsche et la politique du nom propre*. Paris: Editions Galilée.
- Ferenczi, S.** (1921). Weiterer Ausbau der aktiven Technik in der Psychoanalyse. *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, 7: 233-251.
- Ferenczi, S.** (1932). *Clinical Diary* (manuscript). Freud Museum London. Section: S. Ferenczi Archives.
- Ferenczi, S.** (1932). *Clinical Diary*. Trans. Michael Balint & Nicola Zarday Jackson. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1995.
- Ferenczi, S.** (1932). *Journal clinique*. Trans. Coq-Héron. Paris: Payot, 2014.
- Ferenczi, S.** (1933). Confusion of Tongues Between the Adults and the Child – (The Language of Tenderness and of Passion). *International Journal of Psychoanalysis*, 1949, 30: 225-230.
- Ferenczi, S.** (1949). Notes and Fragments (1930–1932). *International Journal of Psychoanalysis*, 30: 231-242.
- Ferenczi, S. – Freud, S.** (1908–1914). *The Correspondence of Sigmund Freud and Sándor Ferenczi. Vol. 1*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1993.
- Ferenczi, S. – Groddeck, G.** (1921–1933). *Briefwechsel Ferenczi/Groddeck*. Ed. by Michael Giefer. Frankfurt am Main/Basel: Stroemfeld Verlag, 2006.
- Fortune, C.** (1996). Mutual Analysis: A Logical Outcome of Sándor Ferenczi's Experiments in Psychoanalysis. In: P. L. Rudnytsky, A. Bókay, & P. Giampieri-

- Deutsch (eds.), *Ferenczi's Turn in Psychoanalysis* (170-186). New York: New York University Press.
- Fortune, C.** (2018). Georg Groddeck's influential friendship with Sándor Ferenczi. In: A. Dimitrijevic, G. Cassullo & J. Frankel (eds.), *Ferenczi's Influence on Contemporary Psychoanalytic Traditions: Lines of Development – Evolution of Theory and Practice Over the Decades* (78-84). New York/London: Routledge.
- Freud, S.** (1916-1917). *Introductory Lectures on Psycho-Analysis*. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Vol. XV. Edited and translated by James Strachey. London: The Hogarth Press, 1961.
- Galtier, B.** (1997). *L'écrit des jours. Lire les journaux personnels – Eugène Dabit, Alice James, Sandor Ferenczi*. Paris: H. Champion.
- Haynal, A.** (2002). *Disappearing and Reviving: Sándor Ferenczi in the History of Psychoanalysis*. London: Karnac.
- Lourau, R.** (1988). *Le journal de recherche. Matériaux d'une théorie de l'implication*. Paris: Méridiens Klincksieck.
- Ragen, T. – Aron, L.** (1993). Abandoned Workings: Ferenczi's Mutual Analysis. In: L. Aron & A. Harris (eds.), *The Legacy of Sándor Ferenczi* (217-226). London: The Analytic Press.
- Rudnytsky, P. L.** (2022). *Mutual Analysis: Ferenczi, Severn, and the Origins of Trauma Theory*. New York/London: Routledge.
- Severn, E.** (2017). *The Discovery of the Self*. New York/London: Routledge.
- Wolff, L.** (1988). *Child Abuse in Freud's Vienna*. New York: Atheneum.

Kathleen Kelley-Lainé

Sándor Ferenczi and the Shadowless Child

The metaphor of “shadow” plays an important role in our psychoanalytical work. I sometimes feel that I am “shadow” for my patients, sitting behind the couch, the light of attention is on them, like spotlights in the theatre and I must keep my place in the shadows, adapting to their projections, even if they are monstrous, I let them slide and find various forms...

The importance of the “shadow” was revealed to me during my work on *Peter Pan: The Story of Lost Childhood* (Kelley-Lainé, 1997). Peter Pan loses his shadow at a very precise moment when he is dreamily sitting on the windowsill of the Darling family listening to the stories that a real mother is telling her real children. He is both sitting outside the window and dreaming of being inside with the children when reality suddenly smashes his illusions, as Nana the dog nurse closes the window and cuts off his shadow.

The image of a body without a shadow is frightening. It is someone without consistency, fragile, transparent. The shadow is proof of existence, a body with flesh, a container with an inner and outer surface. A body without a shadow is everywhere and nowhere at the same time. A body without a shadow has no existence.

A child who has lost their shadow cannot grow up. The trauma child is the one who does not grow up. I would venture to say that the largest part of our clinical work is with the “shadow less trauma child”, the eternal Peter Pan figure who can’t grow up. Haunted by archaic mental functioning, infantile representations, fantasies, and invested in “prehistoric” pleasure seeking, the trauma child cannot face the reality of the adult world.

Sándor Ferenczi’s visionary work explores the profound and omnipresent meanings of childhood trauma. Not only the wounds inflicted on the child through seduction by adults, but the original trauma that leaves its indelible trace, the “catastrophe of birth”. In *Thalassa: A Theory of Genitality* (Ferenczi, 1924) Ferenczi departs from the biological underpinnings of genitality, linking these to the psychological development in the human process of maturation: growing up, surviving the never-ending transformations involved in moving from the omnipotent foetal state to becoming an adult capable of accepting the limits, frustrations and castrating

experiences of “reality”. In the chapter on “Stages in the Development of the Erotic Sense of Reality” he begins:

“In a previous work on the course of development of the reality sense in the growing child I had already reached the conclusion that the human being is dominated from the moment of birth onwards by a continuous regressive trend toward the reestablishment of the intrauterine situation, and holds fast to this unswervingly by, as it were, magical hallucinations. The full development of the reality sense is attained, according to this conception, only when this regression is renounced once and for all and a substitute found for it in the world of reality.” (Ferenczi, 1924/1968, 20.)

It is in his article “The Problem of Acceptance of Unpleasure (Advances in the Knowledge of the Sense of Reality)” (Ferenczi, 1926) that Ferenczi explores the maturational process more deeply. A sense of reality is in sharp contrast with flight from and the repression of pain, both very much part of psychic life. In empathy with the infantile mind, Ferenczi tries to imagine the processes at work in the omnipotent newborn, whose perception of the world is “monistic” with no discrimination between “good” and “bad”, “inner” or “outer”, and as Winnicott says, the suckling baby is sucking itself as it has no perception of a separate mother.

What inner processes, particularly those linking drives and rational thinking, accompany the development of the child as it gradually learns to accommodate an increasingly complex reality? For example, the instinctual polarity underlining all life i.e., Eros and Thanatos: Freud’s life and death drives. The question is how the psyche comes to relinquish the boundless pleasures of “omnipotence” to espouse the frustrations of reality. Ferenczi refers to Freud’s seminal article on “Negation”: “Freud has discovered the psychological act of negation of reality to be a transition-phase between *ignoring* and *accepting* reality; the alien and therefore hostile outer world becomes capable of entering consciousness, in spite of unpleasure, when it is supplied with the minus prefix of negation, i.e., when it is denied.” (Ferenczi, 1999, 234.) The negative hallucinatory ignoring of the unpleasurable is no longer possible and becomes the subject matter of perception as a negation.

Can the final obstacle to acceptance be removed, i.e., the complete disappearance of the tendency to repression? For Ferenczi this is the very purpose of psychoanalysis: “The process by which recognition or affirmation of something unpleasant is finally reached takes place before our eyes as the result of our therapeutic efforts when we cure a neurosis, and if we pay attention to the details of the curative process, we shall be able to form some idea of the process of acceptance as well.” (Ibid, 235.)

In his article “Introjection and Transference” (Ferenczi, 1909), Ferenczi warns that one of the major difficulties of psychoanalysis stems from the very nature of neurotic patients, to transfer their feelings, reinforced by unconscious emotions onto the doctor, thereby avoiding knowledge about their own unconscious.

Ferenczi takes Freud’s concept of “*Übertragungen*”, neurotics transference and extends it beyond the person of the analyst or doctor, saying that it is a psychic mechanism that manifests itself in all of life’s circumstances and underlies most

morbid phenomenon. Ferenczi invites us to consider transference in a more general way, beyond the analytical frame. He talks about the tendency of neurotics to “imitate” to put themselves in the other’s place, to feel other persons emotions rather than their own; their frequent confusion concerning eating and eliminating functions with coitus and pregnancy. He says that this kind of infantile identification concentrates hysterical symptoms around the mouth and the esophagus.

In *Mourning and Melancholia* (Freud, 1917), Freud links the nature of identification with the cannibalistic oral phase of libidinal development, saying that the cannibalistic oral phase is a kind of prototype of a process which, in the form of identification is to play an important psychological part in the styles of object choice of the individual. Can we therefore presume that this infantile, oral identification may lead to a type of cannibalistic transference on the part of the patient?

The Italian psychoanalyst, Eugenio Gaddini talks about pathological imitation as a type of disturbance in the identification process. For him, healthy identification means internalization of reality and involves both a quantitative and qualitative modification of object cathexis. This means that the “object” is eventually recognized as being separate from the “self”. This process involves an internal differentiation that separates the ego from the “non-ego” by gradually integrating introjections and imitations in a realistic way through identification. For Gaddini (1969) imitation and introjection are in keeping with the pleasure principal, whereas identification is oriented outwards towards the reality principal and development that will eventually permit mature object relations to function in reality.

Pathological imitation describes the “as if personality” or Winnicott’s “false self” (Winnicott, 1960); object relations are of a primitive nature based on imitation and fantasies of oral incorporation (Freud’s cannibalistic oral phase). According to Gaddini, pathological imitation is a kind of regressive defence against “mature” relationships based on identification. Instead of saying, “I am like him/her” the person says, “I am him/her”. It is an attempt to acquire a substitute identity through magical imitation, even if it may result in “losing one’s shadow”.

The problem with this kind of omnipotent incorporation is that the self becomes so identified with the incorporated object that all separate identity or any boundaries between self and object are denied. The result of these processes is a fundamental confusion between the real object and its symbolic representation, which means that what is projected, is simultaneously identified with, and experienced as part of the self. This can resemble certain psychotic mechanisms, which involve the diffusion of ego boundaries and loss of self-object differentiation, as well as fantasies of oral incorporation. These impulses and fantasies of penetrating into the object with the whole or part of oneself represent one of the most primitive forms of object relations.

How does one work with patients who try to manage their analysis by this kind of “pathological identification” with the analyst? This may look like the “good patient”, the one who progresses quickly; symptoms for which he/she came for help, disappear, dysfunctional behaviour evaporates, and life successes come rolling in. Yes, but in fact nothing changes; primitive psychic strategies continue their impeccable workings and maturative transformation is barred.

Let us turn to Ferenczi for his exceptional clinical insights. To repeat his statement that I mentioned at the beginning of my paper: one of the major difficulties in analysis stems from the fact that neurotics transfer their feelings reinforced by unconscious emotions unto the analyst, thereby fleeing knowledge about their own unconscious drives. Transference is the general tendency of neurotics to displace repressed, feelings and emotions on to the outside world. Psychoanalysis acts as a catalyst in this process by attracting such displacements, thus liberating all sorts of transference strategies. This means that the patient can continue primitive psychic functioning in analysis through cannibalistic identification with his/her analyst. Ferenczi warns us that in a proper analysis the patient needs to be sufficiently destabilized so that he or she will rapidly become interested in the unconscious, hidden processes at work.

In order to access the dark side of the psyche so that the patient can attain reflexivity and take interest in his/her unconscious functioning, the analyst must dare to touch the underlying ambivalence of the patient. That is be able to trigger off the hate, opposition, repressed anger that the patient once felt for the all-powerful parents. My question is in the case of “cannibalistic identification”, when the patient’s defence of unconscious, repressed feelings and emotions involves becoming “one” with the analyst, whether the emergence of ambivalence is more difficult or even impossible at certain points in the analysis.

Neutralizing ambivalence by incorporation is one of the important characteristics of neurosis, according to Ferenczi. In comparing paranoia to neurosis, he states that while paranoiacs tend to project painful emotions onto the outside world, neurotics try to include as much of the outside world into their own sphere of interests, thereby objectifying their conscious and unconscious fantasies. According to Ferenczi, this process of introjections is a way of diluting painful feelings and “free floating” frustrated desires that can never be satisfied. Like incorporation, a primary oral, instinctual activity that aims to find satisfaction without regard to the object, introjection is another way of getting and retaining pleasurable experience from the external world and functions as a defense against internal pain. Identification, by maintaining a close relationship to an object, according to Freud, is the only condition under which the id can give up its primitive objects; this implies the acceptance of “the object” outside oneself.

The most primitive introjection, the first love and hate are also due to transference when initial sensations of pleasure and pain that are originally autoerotic, are transferred onto the “object” that is the source of these feelings. The child at first seeks satisfaction and later comes to love the mother, source of satisfaction. Can we say that “love” for the object is the beginning of the capacity to identify with someone outside the self?

Before our clinical illustration, let us summarize our understanding of Ferenczi’s argument about transference and introjection: these basic psychic processes can take on pathological dimensions in neurotics in that there is an attempt to diminish the force of “free floating emotions”, i.e., love and hate by introjection and transference. Internal conflicts and fear of emotions are unconsciously diminished by transferring the strength of these feelings unto neutral objects that are of no true significance for

the person while leaving the original conflictual object and emotions intact in the unconscious. This means that introjection, cannibalistic identification, conversion, displacement, substitution, and other pathological symptoms are all attempts at “self-healing” by reducing the valence of exciting, free floating affects.

Ferenczi shows us that this attempt at “self-healing” also functions in the encounter with an analyst: by transferring “free floating excitement” unto the analyst the patient can feel relieved, if only temporarily, of tensions and conflicts that were the source of psychic pain. This is where Ferenczi distinguishes the psychoanalytical method from other kinds of therapy. Many therapists, physiotherapists, hypnotizers etc. unknowingly encourage this kind of “self-healing” by relying uniquely on transference, and call this “natural therapy”. In contrast psychoanalysis is seen as an artificial method imposed upon nature because it necessarily demystifies transference rather than cultivating or reinforcing it. The purpose of analysis is to help the patient overcome his own resistances and to be able to face his/her own psychic conflicts that will enable him/her to become totally independent of the analyst.

Agatha

What impressed me immediately about Agatha were her large eyes, her intense regard and the rapidity with which she entered my consulting room. An attractive young woman of 28 years, Agatha was in a hurry to get well so that she could get on with her life. Her major obstacle was her mother – a beautiful, hysterical, suicidal woman whom she loved passionately but felt had abandoned her long ago.

Agatha is the third child and second daughter in the family. The children came in two batches – the first a girl, then a much-awaited son and nothing for years. According to Agatha, the mother wanted to become pregnant to be able to “keep” her seductive and unfaithful husband. After many years of trying and medical assistance, Agatha was born the “saviour” of the couple. Agatha had fantasies about being the result of the “immaculate conception”. However, her privileged position did not last long as a little sister was born one year later. According to her mother, Agatha was desperately jealous of the baby, tried to suffocate her and was kept away by force.

During the first sessions, Agatha set the family scene: a violent mother, who beat her, was jealous of her, and tried to commit suicide. The father on the other hand was tender, cared for her when she was ill but left her in charge of a weeping mother while he went off with his mistress. Agatha’s childhood was full of excitement – she never knew what she would find on return from school. Scenes appeared – her parents fighting on the bed; were they fighting? Later she is just as baffled by an artist’s drawing of a mating couple. Her father parades around naked, shows off his sexual organs to his two little girls. One night, following a row with his wife, he comes into Agatha’s bed – she is so anxious and excited that she vomits on the bed. Vomiting is what she fears most; she is petrified at the idea of seeing a man vomiting in the street, or a baby vomiting on her shoulder. She eats very little and has the appearance of an anorexic. She shares her recurrent fantasy of watching two men making love.

Her role in the family was to be the calm one, the responsible one who could deal with family chaos – and she did. She must not show feelings, never must she cry. The stories and memories pour forth, descriptive accounts, devoid of emotions. The family, especially her mother, fill up most of the sessions – little is said about her present life. Very successful in her work, she is often proud to earn more money than her father. Concerning men, she is very confident, convinced she can have any man she wants. Her sexuality began at age thirteen. Her mother was so furious that she had to leave the house for a number of days.

One man seems important, David, with whom she lived briefly and became pregnant. She aborted his child and broke up with him shortly afterwards. Living with him frightened her immensely as she felt herself becoming as hysterical as her mother.

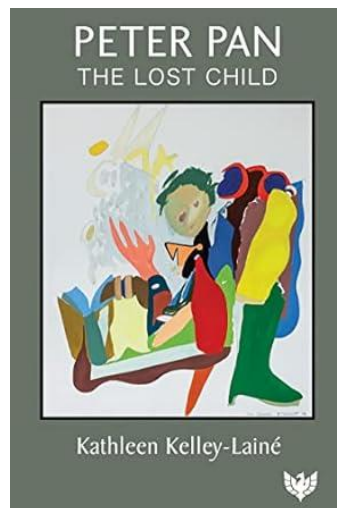
After the first year in analysis her life seemingly changes very rapidly. Analysis is magical, she admires her analyst and wants to do everything right. In her hurry to get well, she meets up with David again and decides to marry him without mentioning it in sessions. She presents me with a “fait accompli”. There is nothing to say. Later she confides that she felt very frightened on her wedding day. Soon after the marriage she becomes pregnant and gives birth to a baby boy. She is very happy, her pregnancy goes well and her body is transformed – she becomes enormous and is proud to have weight at last! A few weeks after childbirth, she is back to her usual skeletal shape and the dark trouser suits. It is around this time that she decides to become a psychoanalyst, leaves her exciting job and becomes a student of psychology at the university. Her husband agrees to support her throughout her studies although he has no sympathy for psychoanalysis. Very quickly their relationship, especially sexual contact, deteriorates. David’s penis is very small; more that of a boy than a man. She compares it with her father’s organ that impressed her so much as a child.

It is impossible to do full justice to all that occurred during ten years of work with Agatha therefore I will limit myself to outlining some of the important psychical events that marked both analyst and patient: as our work developed, I became increasingly irritated, by our “harmonious” relationship. I could do no wrong (was she using me as her shadow?) I became increasingly convinced that I had to come out from inside, to resist the hypnotic, powerful force that kept the analytic frame clean of her anger, tears and dangerous emotions.

Analysis had changed her life in this short time: she had a husband, a child; a family of her own, a change in career. She realized her deep desires. She felt less anxious, less needy regarding her mother, and had found the perfect analyst who listened to her and understood her. An opportunity came with a powerful, seductive dream concerning one of her professors at university (I of course felt transference knocking at my door!) My interpretation was a daring, sexualized one that shocked her (tore the psy-shadow?) to the extent that in the next session she threatened to stop her analysis. She did not act this out, and continued with new insight. She ended up by thanking me for daring to shake her emotionally and open a small door to her own libido. Anger allowed her to tear the “false shadow” and begin to weave her own.

References

- Kelley-Lainé, K.** (2022). *Peter Pan: The Lost Child* (new English translation by the author). Oxfordshire: Phoenix.
- Ferenczi, S.** (1909). Introjection and Transference. Trans. Ernest Jones. In: S. Ferenczi: *First Contributions to Psychoanalysis* (35-93). London: Karnac, 1980.
- Ferenczi, S.** (1924). *Thalassa: A Theory of Genitality*. Trans. Henry A. Bunker. New York: The Norton Library, 1968.
- Ferenczi, S.** (1926). The Problem of Acceptance of Unpleasure (Advances in the Knowledge of the Sense of Reality). In: S. Ferenczi: *Further Contributions to Psychoanalysis* (366-378). London: Routledge, 1994.
- Gaddini, E.** (1969). De l'Imitation (On Imitation). *Revue Française de Psychanalyse*, 52(4): 969-987.
- Winnicott, D.W.** (1960). Ego Distortion in terms of true and false self. In: Winnicott: *Maturational Processes and the Facilitating Environment* (140-152). New York: International Universities Press, 1965.
- Winnicott, D.W.** (1960). The use of the object. In: Winnicott: *Psychoanalytic Explorations* (217-239). Cambridge: Harvard University Press, 1989.

Vincze Anna

Az anyai engedély. Ferenczi Sándor vallomásai alapján*

Bevezetés

Dolgozatomban Ferenczi Sándor feleségéhez, Gizellához való kötődésének egyik motívumát vizsgálom, amelyet összefoglalóan anyai engedélynek nevezek. Véleményem szerint az Elma-szerelem a nyilvánvaló, alapvető motívumán, azaz a fiatal nő és a saját gyerek utáni vágyán kívül azt a kívánságot is hordozza, hogy éppen Gizella, Elma anyja engedje meg neki ezt a kapcsolatot, házasságot. Gizella számára nemcsak a nőt, hanem többek között az anyát is megtestesíti – amint erről Freudnak írt levelei is tanúskodnak. Az anyai engedély azt jelenti, hogy Gizella, szemben Ferenczi saját szigorú, a szexualitást is büntető anyjával, ne csak a szexuális szabadságához általában járuljon hozzá, hanem viselje el a legfőbb tabu áthágását: Ferenczi házassági szándékát a saját lányával. A Gizellával való kapcsolat, ahogy látni fogjuk, ezt az ambivalenciát foglalja magában: az anyához fűződő harag és bosszú újraélését, de az anyával való kapcsolat reparálási vágyát is.

A második részben olyan férfipácienseket fogok bemutatni, akiknek a nőkhöz való alapbeállítódása hasonló Ferencziéhez, de a reparálásra, az anyai engedélyre való vágy nem áll fenn. Részletesebben egy olyan férfipáciensről lesz szó, akinél a negatív anyai áttétel háttérben szintén lényeges az anyai engedély hiánya, amely nála nem elsősorban a szexualitásra, hanem az egész létezésére vonatkozott.

Ferenczi Sándor Freuddal, Groddeckkel folytatott levelezésében lenyűgöző őszinteséggel tárta fel rezdületeit, tudatossá vált motívumait. Számára a Freudnál kezdett analízis folyamatos önelemzést jelentett. Dolgozatomban nem az élettörténettel, azaz a Ferenczi–Gizella–Elma háromszög fájdalmas történetének feldolgozásával foglalkozom. Ezt a témát kimerítően, részletesen és tapintattal tárgyalja pl. Emanuel Berman, Judith Dupont és André Haynal (Berman, 2004; Dupont, 1997; Haynal, 2003). Ferenczi belső világa érdekel, Pálos (Altschul) Gizellához fűződő bonyolult, ellentmondásos érzelmei. Ennek egyik oldala Gizella

---

* A dolgozat a 2012-ben Budapesten tartott Nemzetközi Ferenczi Sándor konferencián (*Faces of Trauma*) elhangzott előadás átdolgozott változata.

idealizált képe, a saját anyjáról való kép ellentéte, amely pozitív képnek Gizella minden módon próbált megfelelni. A másik oldalon ott látjuk az anyjának szóló, de Gizella felé megnyilvánuló negatív érzéseket.

Azt a véleményemet szeretném kifejtetni – és ebben Nemes Livia gondolatát viszem tovább –, hogy Gizellával való kapcsolatának egyik mozgatórugója Gizella engedékenysége (Nemes, 1998¹). Hozzátehetjük, hogy ezáltal a saját anyjától elszenvedett traumákat, kielégületlenségét volt képes átfordítani egy reparatív kapcsolatba. Elsősorban Ferenczinek 1909 és 1916 között Freudhoz írt leveleire támaszkodom. Ekkoriban Ferenczi szerelmi kapcsolatban áll a nála nyolc évvel idősebb Gizellával, akit sok habozás után végül 1919-ben vesz feleségül. Ebben az időszakban, Freuddal többször találkozik, analízisét is folytatja nála. 1911-ben szeret bele Gizella egyik lányába, Elmába, éveken keresztül hezitál anya és lánya között. Freud a levelezés tanúsága szerint egyértelműen Gizella mellett áll. Bár Freud befolyása kétségtelen Ferenczi döntésére, ebben a dolgozatban erről a másik aspektusról, a nőekkel való kapcsolatáról lesz szó, amelyet szintén alapvetőnek és lényegesnek tartok.

Gizella engedélye

Az ideális kép fenntartásához Ferenczi számára Gizella (tudatosan vagy tudattalanul) többek között azzal járult hozzá, hogy Ferenczinek és saját lányának, Elmának jegyességére megengedően, elfogadóan reagált. Gizella annak ellenére és azzal együtt volt képes erre, hogy Ferenczi a legnagyobb tabut törte át – és a levelezésben is nyilvánvalóan nagy fájdalmat okozott neki. Gizella más helyzetekben is bizonyoságot tett arról Ferenczinek, hogy képes a teljes elfogadásra, az eredeti trauma jóvátételére. A szexualitást megengedő anyai engedély lényeges faktor az Elma-kapcsolatban, nem csak Ferenczi vágya a fiatal nő és a gyerek után. Az előzményben azt a lelki pozíciót találjuk, amely – Ferenczi kifejezéseivel élve – az anya iránti infantilis bosszú, nőgyűlölet vagy a nőekkel szembeni ambivalencia (Pfitzner, 2005) érzelmeit sűríti. Mint látni fogjuk, a Ferenczi által a *Klinikai napló*ban leírt egyik esetének kommentálása alátámasztja ezt az értelmezést, amely az „igazi”, megértő, engedékeny feleséget és a szexualitást elítélő anyát hasonlítja össze.

Ferenczi vágya a teljes őszinteségre

Mind a Freuddal való pszichoanalízisben és barátságban, mind Gizellával való kapcsolatában kezdettől jelen van Ferenczi igénye a totális őszinteségre. Ezt a vágyát felfoghatjuk az anyjával hiányzó intimitás reparálásának. Freudnak szóló korai levelében (Freud – Ferenczi, 1908-1911, 79. levél) írja Gizelláról, akit akkor még, diszkrécióból Izolda asszonynak nevez: „hogymás nők iránt is érzek szexuális vágyat,

---

¹ Nemes Livia tanulmányának más a gondolatmenete. Ferenczi Freudhoz fűződő kapcsolatában tartja jellemzőnek az olyan engedékenység utáni vágyát, amilyen Gizellára volt jellemző.

mind neki, mind magamnak bevallottam, sőt mi több, még korát is szemére vettem.” (169.) És így folytatja: „Sok mindenki ő számomra, ehhez alig férhet kétség: szerető, barát, anya, tudományos téren pedig tanítvány, vagyis gyermek – még hozzá rendkívül intelligens és lelkes tanítvány, aki tökéletesen tisztában van az új felismerések fontosságával és jelentőségével.” (170.) Az igazmondás vágya nem csak az analízisre vonatkozott, ugyanerre a nyíltságra tartott igényt más kapcsolataiban, Gizellával, Grodeckkel, és vágyott a kölcsönösségre is. Gizellának megmutatja Freudnak írt leveleit, amelyekben saját érzelmi ingadozásairól számol be, valamint Grodecknek szóló levelét is elolvastatja vele, ahol cseléd lányok által keltett vágyáról ír (Ferenczi–Grodeck, 2010, 140-141.). Ez az igény mutatkozik meg Elma analízisében és annak Elma részéről általa észlelt hiánya átmenetileg el is távolítja tőle. Grodeck személyisége éppen ebből a szempontból ragadta meg – „még soha életemben nem nyíltam meg ilyen őszintén egy férfi előtt, még Siegmund² Freud előtt sem” – írja Grodecknek 1921-ben (Ferenczi–Grodeck, 2010, 136.). Azt gondolom, hogy bár a Klinikai naplóban leírt kölcsönös analízis technikáját elsősorban az áttételi-vizontáttételi problémák hívták elő, de éppen a rá jellemző igazmondás és a kölcsönösség vágya vezetik ehhez, a pszichoanalízis történetében egyedülálló³ ötlet kipróbálásához.

Családi és társadalmi miliő, gyerekkori szexualitás, fixáció és bosszúérzés anyjával, ami miatt Gizellának kell vezekelnie

A Ferenczi-ház miliője nem különbözött a 19. század végére jellemző polgári családokra jellemző mentalitástól, ami a szülők részéről a szexualitásra vonatkozó szigort és tiltást jelentette. Éppen ez a tiltás teszi még vonzóbbá a kezdeti szexuális tapasztalatokat, és nem véletlenül állt a szexualitás Freud teóriájának középpontjában.

Ferenczi egyik levelében, amelyben egy álmához ír asszociációkat, visszaemlékezik arra, hogy hároméves korában a szakácsnő rajtakapta őt és Gizella nővérét, amint kölcsönösen tapogatták egymást. Az eseményt anyjánál való bepanaszolás és konyhakéssel való fenyegetés, szidás követte. A gyerekkori szexuális ténykedés egyszerre járt együtt a kérkedéssel, a megmutatás és a lelepleződés vágyával is, hogy titkos bűneit és fantáziáit büntessék meg. (Freud–Ferenczi, 1912-1914, 425. levél.) Anyjának nem csak szigorát, hanem szeretetlenségét is felrója, és mindezekből levezeti elhagyatottsági érzéseit. Ahogy írja Freudnak, anyjának egy súlyos betegsége bár felzaklatta, de nem volt képes iránta gyöngédséget érezni. (Freud–Ferenczi, 1914-1916, 586. levél.) Érdekes adalék, mely szerint egy kolléga feleségének késői terhességét sokáig nem vette észre, amit összefüggésbe hoz azzal, hogy anyja terhességeit sem észlelte. A testvérféltékenység mellett ez is kifejezheti a szülők szexualitásának tagadását, erős kötődését anyjához. Mint tudjuk, tizenegy élő gyerek közül a nyolcadik volt a testvérsorban. Visszaemlékezik nyolcéveskori elhagyatottsági

---

² Ferenczi így folytatja: „akinek a neve okozta az előbbi lehengetelt /besi(e)gt/ szóban az elírást”.

³ Azóta Bakó Tihamér és Zana Katalin megismételték Ferenczi kísérletét: Bakó – Zana, 2015.

érzéseire és anyjával szembeni bosszúfantáziáira, melyek miatt úgy gondolja, „szegény G. asszonynak kell vezekelnie”. (Freud–Ferenczi, 1912-1914, 306. levél.)

Az Elma szerelem előtt Freudnak beszámolt arról, hogy egy elvált nővel próbált kapcsolatot létesíteni. Ennek az a belátása vetett véget, hogy Gizellához való fixáltsága erősebb. (Freud–Ferenczi, 1908-1911, 205. levél.) Nem nehéz látni, hogy az elvált nőhöz képest Elmához való kapcsolódása egy ponton biztosan más, mégpedig incesztuózus volta miatt. Idekívánkozik egy idézet a *Klinikai naplóból*: „Az igazi feleség nem fogja utánozni az anyát, aki a szexualitást, úgy ahogy van, elítéli (hát még az incesztust), hanem tudni fogja, hogyan biztosítsa a megfélemlített kisfiút szerelméről, bármilyen impulzusokat érez is az, sőt még akkor is, ha enged ezeknek az impulzusoknak.” (Ferenczi, 1932, 156.) Véleményem szerint az Elma szerelem érzelmi jelentőségét részben Gizella adja meg, aki a mindent, még az incesztust is megbocsátó anyát jeleníti meg Ferenczi számára. És ez akkor is igaz, ha természetesen alapvetően más tényezők fontosabb szerepet játszottak választásában, mint Elma fiatalága, szépsége, vágya saját gyerek után. Ugyanakkor Elma számára a tisztátalan nőt, míg Gizella a tiszta, anyai nőt jelenítette meg (Freud–Ferenczi, 1914-1916, 590. levél, 181.).

A 20. század eleji nőfelfogásban általánosan jellemző volt az ösztönök által vezérelt, alacsonyabbrendűnek tartott és a tiszta, érinthetetlen, idealizált nő dichotómiája (Erős, 2004), bár ez a hasítás mélyebb szinten jelenleg is fellelhető analízisekben. Borgos Anna Török Sophie egy novelláját elemzi, ahol a nőíró a férfi szempontjával azonosulva ír a látott nő által keltett érzésekről: „A szöveg narrátora a szexualitáson keresztül omnipotens, veszélyes hatalmat tulajdonít a nőnek, amely egyszerre készletű csodálatra és ellenállásra” (Borgos, 2008). Talán a nő szexualitásának hatalmát és az ebből adódó kiszolgáltatottságot és haragot éppen a nők alacsonyabbrendűségének feltételezésével próbálják, próbálták kompenzálni.⁴ A Freud–Ferenczi levelezésből világosan kiderül, hogy Elma váltott analitikus kezelése, ide-oda lökése az analitikusok empátiáját nélkülözve, Elma érzéseinek, személyiségének, vágyainak semmibe vételével történt. Ahogy Erős írja: „nem egészen tiszta játékot” folytattak vele (Erős, 2004), amit egy férfival szemben bizonyára nem engedtek volna meg maguknak. Ugyanakkor, közeli személyes érintettség nélkül az 1920-as, '30-as években Ferenczi pozitívan, inspirálóan és egyenrangú félként viszonyult az egyre sokasodó analitikus nőkollégáihoz (Borgos, 2018).

Visszatérve Gizellára, a levelek tanúsága szerint mindent odaad és megenged, ami emberileg lehetséges: az Elmával való házasságot, önmagát, Ferenczi szexuális szabadságát. Mindez az őszinteséggel, azaz az intimitás helyreállításával együtt jelenti a Gizellával való kapcsolat reparatív jellegét. Bár Ferenczi hihetetlen ragaszkodással, szeretettel és hálával beszél Gizelláról, felsőfokon ír jelleméről, iránta, azaz az általa megjelenített anya iránt érzett ambivalenciájára jellemző a 306. levélben már említett bosszúfantázia érzése, az empátia hiánya Gizella felé. Gizella megindító levelét olvasva arról panaszkodik Freudnak, hogy mást gondol, mint amit érez: „tudatosan tökéletesen méltányolja viselkedését” – de „belső érintettsége elmarad” (99.). Ezzel együtt később azt írja Freudnak, hogy az Elma időszakban váltotta ki Gizella

---

⁴ Erről lásd pl. Horney, 1932.

leggyakrabban az elérzékenyülését (Freud–Ferenczi, 1914-1916, 590. levél, 180.), ami szerintem éppen az anyai engedély jelentőségét igazolja. A kölcsönös analízis kipróbálása nemcsak az őszinteség vágyából fakad, hanem időnként a saját empátia hiányának, sőt ellenséges rezdületeinek beismeréséből, ahogy beszámol erről a *Klinikai naplóban* (Ferenczi, 1932, 116.). Ezt a módot választotta, hogy kapcsolatát elmélyíthesse egyik páciensével. Bár kísérlete valószínűleg nem folytatható, de ezzel a gondolkodással Ferenczi megalapozta pácienseinkkel való kapcsolatunk egyik legfontosabb alapkövét, a viszontáttétel megértését.

Néhány férfipáciens Ferencziéhez hasonló tendenciája

Munkám során néhány férfipáciens analitikus terápiájában a nőkhöz, az anyához való viszonyban és az áttételi kapcsolatban megjelenő érzésekben némely vonatkozásban Ferencziéhez hasonló tendenciákat találtam. Természetesen egymástól és Ferenczitől is különböztek. Egyik fő különbség Ferenczivel szemben, hogy az anyai tiltás erősebb, az ambivalencia negatív oldala dominál, a „jó anya” iránti vágy elfojtottabb, inkább az elutasítás és a harag, a kapcsolatok elkerülése jellemző. Ennek következtében az áttételben is negatív érzéseket tapasztaltam. Részletesebben egy olyan férfipáciensről lesz szó, akinél a negatív anyai áttétel háttérében szintén lényeges az anyai engedély hiánya, amely nála nem elsősorban a szexualitásra, hanem az egész létezésére vonatkozott.

A páciensek kapcsolati problémákkal jelentkeztek terápiára, bár tehetséges emberek, többen közülük karrierjükben, munkájukban is el voltak akadva. Anyjukat gyerekkorukban hidegnek, szeretetlennek érzékelték, néhány esetben szomorúnak, sírósnak látták. Közös az élmény, mintha az anya megadhatta volna, de mégis megvonta a vigasztalást, a testi kontaktust, a figyelmet és az elismerést fiúgyermekétől. A páciensek fantáziájában az anya szexualitását vagy passzívnak képzeltek vagy nem-létezőnek tekintették, és élményük szerint anyjuk férfivá serdülésüket, kamaszkori maszturbációjuk nyomait, fizikai valójukat megrovóan, helytelenítő pillantással, elutasítással nézte.

A számukra mindebből következő magány és elhagyatottság szinte feloldhatatlan, sem baráti, sem szerelmi kapcsolat nem jön létre vagy nem tartós. Bár a vágy jelen van a nővel való lelki és testi kontaktus iránt, ahogy kisgyerekkori visszaemlékezésük szerint szintén vágytak volna anyjukra. Kapcsolatot kötöttek nőkkel átmenetileg, de általában nem történt más, mint a kielégítetlenség újraélése és az ezt eredményező harag és fájdalom, vagy mindezek tagadása, az érzések eltávolítása. Az egyik páciensem ambivalens érzéseit veszekedésük után barátnőjének úgy fejezte ki, hogy a lány menjen el, különben átöleli. Az idegenség érzésén nem tudnak túljutni. Szexuális fantáziáikban elnyeletési félelmek, kasztrációs szorongás jelentek meg. Homoszexuális fantáziáik ugyanakkor inkább azt a kívánságukat hordozták, hogy ne legyen a nőkre szükségük, azaz inkább a nők ellen irányuló bosszúnak és nem valódi homoszexuális készítésnek tündek.

Az áttételi kapcsolatban többeknél alapvető tapasztalatom volt, hogy ahogy barátnőikkel, várhatóan velem is aktívan ismétlik meg az anyjukkal való kapcsolatot. Ez azt jelentette, hogy szerettek volna kizárni, nem tudomást venni rólam, mintha idegennel beszélnének, akivel nem jöhetne és ne is jöjjön létre érzelmi kapcsolat. A velem való kapcsolat nélkül szerettek volna profitálni a terápiából. A terápia, az én jelenlétem önmagában határsértő, behatoló volt számukra. Néha pillanatnyi oldódás, egyetértés alakult ki közöttünk. De jellemző, hogy ha időnként mégis közelebb engedtek, elégedettek voltak velem, erről csak sokkal később számoltak be, azaz elégedettségüket is meg akarták vonni.

Talán a legnagyobb különbség Ferenczivel szemben, hogy pácienseimre nem a reparáció, az anyai engedély vágya, hanem az áttételben és kapcsolataikban is a nőktől való függés tagadása volt jellemző. A most ismertetendő páciens ebből az utóbbi szempontból kivételt jelent.

Egy férfpáciens esete

Egy húszas éveiben járó, intelligens, és egy művészeti ágban korán tehetségesnek tartott férfpáciensem anyjával való kapcsolatára kisgyerekkora óta a szüntelen, konok harc volt jellemző. Analízise sok éven át tartott, fekvő helyzetben hetente háromszor járt.

Egyik első emléke szerint tiltakozásul anyja erőszakos etetése ellen még azt az ételt sem ette meg, azt is hagyta lecsurogni az állán, ami ízlett volna. Óvodás, iskoláskorán keresztül végighúzódott a harc az esti lefekvés körül. Félt a sötétől, az elalvástól, mivel rémisztő álmai valóságosnak tűntek. Így szerette volna elnyújtani a lefekvés idejét, de szülei nem engedték fönt lenni, később olvasni az ágyban. Nagyon keveset aludt, küzdött az elalvás ellen, felnőtt korában is alvás zavarai voltak.

Anyja hol tehetségére való hivatkozással, hol időnként agresszívan, pl. a haját húzva próbálta rávenni feladatainak elvégzésére. Mindez ellenállást váltott ki, és arra sem volt képes, hogy iskolai feladatairól tudomást szerezzen és foglalkozzon velük, bár minden tanár nagyon okosnak tartotta. Egyetemi vizsgáira is az utolsó utáni pillanatban készült. A külső nyomás, mások által adott feladatok elleni ágálása önmaga ellen is fordult. Ez azt jelentette, hogy nem tudta átélni, elkülöníteni, milyen cselekvés az, ami belső igényből táplálkozik, azt sem csinálta, amiről azt gondolta, hogy szeretné. Ideje nagyrésztében intellektuálisan kikapcsoló tevékenységekbe menekült, amelyeket szülei tiltottak, mint pl. a tévénézést, később a számítógépezést.

Iskolás életét homályban élte, csak az a cél vezérelte, hogy túlélje a megalázott, kiközösített létet. Verésekre nem emlékszik, de arra igen, hogy lefogták, mozgásképtelenné tették. Mindezt öccsén torolta meg, akit harcos játékokra vett rá és legyőzött.

A kiközösítettséget később más közösségekben is aktívan megismételte. Terápiája folyamán értette meg, hogy mindezt azzal érte el, hogy úgy viselkedett, mint akit bántottak.

Mindabból, hogy úgy érezte, anyja szemében rossznak látja magát, mintha anyja őt nem tekintené emberi lénynek és másrészt, hogy az iskolai életből is kisodródott, számára az következett, hogy saját létezése tűnt illegálisnak. Ő egy rossz lény, akinek a tárgyai vagy rossz minőségűek, vagy attól válnak azokká, hogy hozzá tartoznak. És aki mások számára nem vállalható. Számomra ez az érzése abban képeződött le, hogy halkán kopogott a rendelő ajtaján, halkán jött be és halkán is beszélt. Mint aki észrevétlen, zárójelbe teszi magát.

Érdekes módon egyik szerelmével való kapcsolata is mintegy illegalitásban, mások számára láthatatlanul történt. A fontos nővel kapcsolatban úgy élte át magát, mintha kiszolgáltatott csecsemő lenne. Ahogy kifejezte, úgy érezte, a tekintetüktől kap levegőt.

Témánk szempontjából lényeges, hogy mindebből a kiszolgáltatott helyzetéből következően barátnőivel nem tudott empátiát érezni, ugyanakkor azt szerette volna, hogy pótolják számára az elvesztett anyát, fogadják el teljesen, álljanak mindig rendelkezésére. Még amikor ő hagyta el a lányt, akkor is mintha őt hagyták volna el, a megfosztottságot, az elanyátlanodást érezte.

A mi kapcsolatunkat kezdettől szerette volna megóvni attól, hogy olyannak lásson, mint anyját. Ez természetesen nem sikerülhetett. Viszonyulását kettősség jellemezte. Láttá bennem anyját, akiről gyerekkorában kicsit azt képzelte, hogy mérget kevert a kakaójába. Ez köztünk abban nyilvánult meg, hogy attól félt, csak megjátszom a pszichológust, valójában én is csak átejtem, elárulom, manipulálom. És ezzel együtt kezdettől azt is érezte, hogy segítőkész vagyok és megértem, elfogadom őt. Az attitűdömben érezte ezeket a vonásokat, hogy ugyanis nem megítélni, leleplezni akarom, hanem az addigi, élete során megszokott reakcióktól eltérően képes vagyok meglátni az ő szempontját, az ő érdekét, narratíváját. Érzelmileg ez azt jelentette, hogy ő mások számára mégiscsak létezhet, ami később egyben azzal a felelősséggel is járt, hogy ne csak várjon törődést és gondoskodást, hanem tekintettel legyen ő is másokra.

Azt is látta, hogy nem vagyok varázsló, aminek szeretett volna, és zseni sem, de, ahogy kifejezte, „nem kellett a fejét fognia attól, hogy milyen rossz hozzám járni, hogy hülyeségeket reagálok”.

Úgy gondolom, hogy a remek humora és öniróniája segítette összehangolódásunkat és az is, hogy a mi kapcsolatunkban az analízis folyamatában nem élt át teljesíthetetlen követelményeket, nem volt mivel harcolnia.

A terápia végére képessé vált arra, hogy eltartsa magát, és felszabadító volt számára, hogy kifejlődött az emberekkel való szabadabb kommunikációjának képessége, a nővel való kapcsolata is oldottabbá vált.

Összefoglalás

Gyerekkorunkban az anya, vagy más, fontos személy hozzánk való viszonyulása, empátiája, elfogadása, bennünk való tükröződése adhatja meg létezésünk értelmét, jelentőségét, és meghatározhatja kapcsolatkésztségünket is. Ahogy láttuk Ferenczinél,

az anyai elfogadás hiányának késői következménye partnerére, Gizellára szinte megoldhatatlan feladatot, paradoxont rótt: legyen a meleg, mindent megengedő anya, aki azt is megengedi, hogy őt visszautasítsa és helyette a lányát válassza. Nem egyszerűen az empátia hiányáról, megvonásáról van szó, hanem a büntető anyával szembeni harag aktív megvalósításáról már egy felnőtt kapcsolatban. Férfipácienseknél az anyától hiányolt odafigyelés és empátia szintén a nőikkel való ambivalenciát – azaz egyszerre a függést, kiszolgáltatottságot, és ezek tagadását is, valamint a bosszú érzéseit is eredményezi. Ezek egyik következménye a nőikkel való empátia megvonása. Ferenczi Gizellával való kapcsolatában erős motívum az eredeti, anyával való kapcsolat jóvátételi vágya, az intimitás és az őszinteség megvalósítása.

Felhasznált irodalom

- Bakó T. – Zana K.** (2015). Kölcsönös analízis Ferenczi nyomán. Kölcsönösség és realitás a terápiában, a kölcsönösség ma. *Imágó Budapest*, 4(4): 79-99.
- Berman, E.** (2003). Sándor, Gizella, Elma: életrajzi utazás. Ford. Kis Anna. *Thalassa*, (14)1: 69-98.
- Borgos A.** (2008). A nézés öröme. Arckép-tanulmány. *Kalligram*, 17(4): 73-77.
- Borgos A.** (2018). *Holnaplányok. Nők a pszichoanalízis budapesti iskolájában*. Budapest: Noran Libro.
- Dupont, J.** (1997). Egy kegyeletsértés története. Ford. Tóth Angelika. *Thalassa*, 8(2-3): 59-68.
- Erős F.** (2004). Nem egészen tiszta játék egy magyar lánnyal: Szexualitás, szerelem, női szerep a Freud–Ferenczi levelezés tükrében. In: Erős F.: *Kultuszok a pszichoanalízis történetében. Egy Ferenczi-monográfia vázlat* (105-125). Budapest: József Műhely.
- Ferenczi Sándor levelezése Ernest Jonesszal és Georg Grodeckkkel** (2010). Szerk. Erős Ferenc, Kovács Anna. Ford. Dobos Elvira. Budapest: Thalassa Alapítvány – Imágó Egyesület.
- Ferenczi S.** (1932). *Klinikai napló 1932*. Ford. Vég Katalin. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1996.
- Freud, S. – Ferenczi S.** (1908-1911). *Levelezés, I/1. kötet*. Budapest: Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, 2000.
- Freud, S. – Ferenczi S.** (1912-1914). *Levelezés, I/2. kötet*. Budapest: Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, 2002.
- Freud, S. – Ferenczi S.** (1914-1916). *Levelezés, II/1. kötet*. Budapest: Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, 2002.
- Haynal A.** (2003). *Párbeszéd vagy párviadal. A Freud–Ferenczi-kapcsolat és a pszichoanalízis*. Ford. Ehmann Bea. Budapest: Gondolat.

- Horney, K.** (1932). Observations on a Specific Difference in the Dread Felt by Men and by Women Respectively for the Opposite Sex. *International Journal of Psychoanalysis*, 13: 348-360.
- Nemes L.** (1998). Adalék a Freud–Ferenczi viszonyhoz: egy lehetséges interpretáció. In: Nemes L.: *Alkotó és alkotás (77-83)*. Budapest: Animula.
- Pfitzner R.** (2005). Ferenczi a női szexualitásról. In: Pfitzner R.: *Kalandozásaim Ferenczi nyomában. Egy „hazajáró” pszichoanalitikus gondolatai különböző témákhoz (38-50)*. Budapest: Animula.

Judit Szekacs-Weisz

Lost Children of Psychoanalysis: Tibor Rajka (1901–1980)

The portrait of an analyst; his life and work in different snapshots*

Oblivion is blurring or deleting the memory of colleagues who were important figures in our professional life even a short time ago. Having been part of the Ferenczi revival from the 1980s, experiencing how his ideas reached and penetrated distant areas of analytical thinking in different parts of the world, we became aware that we have a “cultural mission” to execute: the mission to bring back the lost children of the history of psychoanalysis from oblivion and find for them the place they rightfully deserve in the historical memory of our profession.

An important person to welcome back to international memory is Tibor Rajka; a contemporary of Sándor Ferenczi. Although rarely mentioned, Tibor Rajka, “psychoanalytic doctor of the mind” – as he described himself – was a member of the first, pre-war Hungarian Psychoanalytic Association. After its destruction and during the ensuing years of semi-legality and semi-acceptance, he was one of the most important figures in the revival of the Budapest School and the creation of the second Psychoanalytic Society.

The analyst as a young man

Rajka was born in the first year of the 20th century, so he was to witness all that the following 80 years brought about in creativity and destruction in Central Europe. He has always been and has remained a “participant observer” of the world in a true sense; he preserved his capacity to reflect, to think and to act accordingly throughout all the basic changes he lived through. He was a son of his century.

Anna Arató collected the following biographical data for Rajka:

---

* This paper uses some details of an article put together by Rajka’s students (Anna Arató, Júlia Gáboros, Gábor Szónyi and Judit Szekacs) published as “L’opera di Tibor Rajka” in *Il Piccolo Hans*, 1984, 43-44: 201-217.

He was born in 1901 in Marosvásárhely, Transylvania, a most progressive, liberal and highly cultural part of Hungary at the time. Rajka and his birthplace developed hand in hand; by the time he was in his middle teens, the formerly small town had grown into a big city with a vivid and progressive intellectual/spiritual life.

World War I brought about uncertainty and insecurity to politics and ordinary lives alike. These experiences had a formative effect on his intellectual development and eventually also on his career choice.

“At the age of 18 Rajka is a romantic youngster fascinated by science and literature. Inspired by a thriving Nietzsche cult in Hungary, he writes a philosophical summary of *Thus Spake Zarathustra*, which he publishes in a short-lived cultural gazette for students [*A Jövő Népe – The people of the future*], edited by himself...” (Arató et al., 1984)

“I came to preach the man. I came to be the doctor of your blindness, I came to be the mirror to show the man in yourselves to you” – says young Rajka’s Zarathustra. (Rajka, 1920; Paneth, 1979) These prophetic words – though obviously in a much more modest, mature and realistic way – became his manifesto, expressing the guiding principles of his life.

At the end of World War I, the Austro-Hungarian Monarchy disintegrates into separate independent states. Hungary being on the side of the losers will have to give up 2/3rd of its territory including Transylvania. In 1918 Marosvásárhely is occupied by the Romanians. In search of his place in the world young Rajka is ready to move. He goes to Prague to study medicine. The sweeping force of intellectual/cultural life in contemporary Prague amazes him; he finds a world very close to his heart there.

However, he will have to leave his beloved city quite soon. Hoping that he can make a proper living in Hungary, where language difficulties would not stand in his way, he is ready to start packing again. His search for an authentic and autonomous life guides him to Budapest where he is able to complete his medical training. He will spend years at the neurological ward of Szent István Hospital, headed by Professor Sarbó who did not separate neurology and psychiatry. He also expressed a definite interest in the teachings of Freud. Working there Rajka meets his first neurotic patients.

Through Stekelian colleagues – this group is going to play an important part in his professional development – he gets in touch with Ferenczi, who recommends László Révész to him as a suitable person for his training analysis. “He has to wait until 1931 though, when ‘with great luck’ he finds a job: he becomes a G.P. in one of the slums of Budapest, called the Mária Valéria settlement. Personal hardship and his experiences working in such an environment contribute to his deepening sensitivity towards social matters.” (Arató et al., 1984)

Following the requirements of analytical training of the time he had to see patients at the psychoanalytical Polyclinic founded by Ferenczi. It is most illuminating to recall that in the pioneering clinics in Europe this included a formative year of clinical training when candidates were expected to work for free. Graduating in 1937 he became a member of the international psychoanalytical community. He would cherish and proudly retain his continuous membership of the IPA all through his life.

“History marches into your living room – again and again”

By the end of the 1930s, another, an even more brutal war is on the horizon, and the flow of life gets interrupted again. Psychically, world has not been able to work through the experience of the great wars of the 20th century – old and new powers rising and falling, re-drawing the borders of empires and of the confines of ordinary lives, irreparable losses, human tragedies, broken dreams. World War II left an “impossible” task for successive generations who grapple with this inheritance even today. Rajka can be considered a survivor of the first generation. Not being Jewish, he had to face only the “ordinary” type of attacks on the individual and on society, common in the region.

From the time of his graduation, Rajka took an active part in the work of the Hungarian Psychoanalytic Association until 1948, when it was dissolved as a pre-emptive move to avoid persecutory measures of a strengthening dictatorial establishment. He kept working in the Hungarian health service, never giving up his analytical practice.

After many years working “semi-underground” Rajka was one of the main protagonists raising his voice in favour of the re-establishment of the Society: in order to create the legal conditions which would enable this small, surviving, “tolerated” professional community to begin the enormous task facing them – elaborating the losses and picking up the thread in analytical thinking which has been cut, ruptured and buried alive. This second, post war association provided the basis and framework for taking a second look at the experience and formative effects of living in a traumatised land and for re-claiming its well-deserved place among the nations of the psychoanalytic world, where it belonged since its very creation in 1913.

Owing to their efforts after the 1960s psychoanalysis became increasingly accepted in Hungary. The revival of the Budapest School could begin. Rajko, together with Imre Hermann, Rajko laboured hard to resurrect the spirit of the pre-war association. With a few analysts of the next generation, they worked relentlessly: teaching, consulting and exploring possible new ways of promoting psychoanalytic ideas and training.

Looking at Rajka’s biography, one realises that psychoanalysts of the Budapest School had to digest what history taught them early on: that one cannot escape the facts and effects of external reality; the outside world is likely to march into one’s life and upset the existing order, both external and internal. In all circumstances one has to face and attempt to make sense of such experiences. One has to explore the diverse layers of meaning of individual and societal change and trauma in one’s life and work these through as best as one can, in order to be able to live an authentic (and autonomous) life.

He was and remained a clinician, wherever he worked

A collection of papers and two “books of notes” on analytical technique and methodology were left behind outlining some of his relevant ideas regarding our place and professional identity in the consulting room. He emphasised aspects useful for the therapeutic couple to achieve “wholeness” in working together in the here-and-now, in a world in constant development and change. His credo defining the analytical process as a joint encounter between “whole personalities” – including their body, mind and soul – puts him among the early representatives of object relations theory, shared by most analysts of the Budapest School, including Balint.

The idea of a multi-generational model came naturally to him. He paid special attention to ensure the coming to light of unelaborated traumas, anxieties and fears of the previous generation in their analytical session. He was convinced that a sense of continuity can only be reached by working through splits and fragmentations; this is how the past –and that includes the past of our ancestors – can become an integral part of our psychic reality.

The idea of change and growth was central in his thinking. He always tried to see those onto- and phylogenetic moments which could be seen as definitive in the phenomenology of symptom formation. Thinking along developmental lines this way has also been a very hot issue (remember Ferenczi’s Thalassa!) among contemporary theorists.

Rajka’s technical suggestions have always emerged from and were put in the service of the analytical situation.

Motor, perceptual and behavioural manifestations were in the focus of his observations. His paper on *Exposing Behaviour as a Method in Psychoanalysis* makes him one of the first analysts talking about “enactments” and the importance of tackling them; “exposing them” in our daily clinical work. He did this already in 1972 (!).

By “behaviour”, he wrote, “I mean postural, motor, mimical phenomena and also actions and chains of action in the analytic situation. These provide direct, nonverbal information about the patient, which sometimes carries those contents fixed on the level of ‘emotional memory’ that cannot be put into words.” (Rajka, 1972/2005)

Special attention has to be paid to understanding and working through these patterns when they are seen operating in the service of resistance. The technique in itself is a simple confrontation, sometimes in a repetitive manner, reflecting Rajka’s negative experience in trying to “interpret” compulsive phenomena. It fosters “working through phenomena disturbing analytic work at the very moment they emerge”.

The effective mechanism is set to work mainly by the patient seeing himself “not in a mirror, as one sees in the mirror with his own eyes!”, but through the perception of a person whose views s/he can accept or at least consider in the analytical space.

Another simple technique he taught us was “dream drawing”. The aim was to achieve a more profound and multi-dimensional image of the patients’ dreams and

dream-like phantasies. While interpreting a dream, at a relevant moment we would encourage the patient to make a drawing of the dream-element in question. While drawing, the patient can sit up. Finishing the drawing, which does not have to be either professional or nice, s/he is invited to lie back on the couch, take the paper in his or her hand and free associate to the picture. The drawing presents the dream content in spatial terms. This new dimension always furthers new material to appear, hidden from consciousness thus far.

At different stages of the infantile development experiences and phantasies become associated with different units of the living space. Working with these drawings help us make sense of these “topographic childhood memories”. They mobilise infantile material associated with, and in a sense “locked in” with these sceneries in an extraordinarily plastic and vivid manner. Looking at these drawings together within the context of the analytical process creates a space for “controlled sharing”. Putting an aspect of the dream “outside”, thus making visual material accessible for the therapeutic couple, expands the area of interpretation. This shared experience facilitates the appearance of creative elements and “legitimises” a sense of playfulness as an integral part of the analytical process. Associations mobilised by this “complex” method of interpretative work foster living and working through past experiences in the analytic present and help us see more closely how they survived in the unconscious.

Looking at dynamic processes along these lines also illuminates a basic technical point in Rajka’s teaching – in harmony with the Budapest views – emphasising that transference-countertransference processes form an ever-changing constellation. Sometimes it is most helpful to shift viewpoint and contemplate life experiences from the patient’s perspective.

Rajka was always interested in the spatial and sensuous qualities of memories. He wanted to understand how patients used their perception and senses as basic sources of orientation in the world. One of his original ideas in this field was to encourage a comparative study of the importance of the sense of smell as an elementary factor of orientation seemingly lost for the human race in modern civilisation. He believed smell played an archaic role in human relations, a function that should be rediscovered and explored in order to explain normal and pathological phenomena related to this form of tele-reception.

For the pioneer generation of psychoanalysts, research was considered a natural tool in analytical enquiry. While searching for evidence to support their ideas regarding the nature and dynamics of observed psychic functions, the pioneers often turned to experimenting themselves. Searching for a biological model of anxiety in the early 1930s, Rajka worked with rabbits. He found the model he was looking for in the phenomenon of immobilisation. In a series of publications, he summarised his attempts to show analogous forms of behaviour in human pathology (Rajka, 1972). Rajka was convinced that in anxiety he uncovered a basic phenomenon of psychic functioning. Psychodynamic aspects of anxiety and obsession were relevant topics for him (Rajka, 1977). He compared primary compulsive phenomena to anxiety. He regarded them both as basic components of general mental activity.

“A mental case around the turn of the century”

The psychoanalyst – if he is truly interested in dynamic processes and does not focus entirely on the internal stage – has to try to apply binocular vision; a parallel testing of both external and psychic reality, in order to develop a view of the world we live in and make sense of it. That may enable us to look at life through the organic prism of feelings and effects associated with our nurturing or traumatising (re-traumatising) environment. Rajka proves that these are also guiding lines in the domain of mental illness.

Amongst his theoretical writings he left a large-scale manuscript, based on Schreber’s famous book – well known from Freud’s interpretations –, *Memoirs of my Nervous Illness (Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken)* chronicling the development of his paranoid schizophrenia with real apostolic devotion, says Júlia Gádoros (1984).

In the introduction Rajka writes:

“It is customary to investigate how books reflect the age in which their authors lived. Schreber was not a professional writer, he was only a psychotic. Therefore, the mirror in which the age could be reflected is deformed and fragmented. Still, it is worth observing what the glass splinters show us – as the peculiarities in refraction can make visible something, one might look for in an intact mirror in vain.” (Rajka, s. a./1993)

His central idea is that in the system of doxasmas (*idée fixe*) the patient transforms the given social reality in congruence with the rules of his psychosis while projecting his psychotic inner world onto the given social reality of his age. Testing the social reality compared to the psychotic “opus” may enrich our knowledge both on psychotic mechanisms and the particular epoch.

There are parts of the Memoirs directly connected to intellectual trends of the 19th century. Quoting Rajka:

“It is quite peculiar how this psychotic mind contains so much of the intellectual and political distortions of the fin de siècle, the German crisis that paved the way to outbursts of aggression- eventually leading to an age of destruction. Schreber tries to justify his own experiences by the irrationality of the world outside: the catastrophic end of the world is a projection of a psychotic desintegration.” (Rajka, s. a./1993)

Rajka demonstrates how a strikingly similar sense of destruction is evident in major works of Schreber’s contemporaries: writers, poets and philosophers in search of explanations. He finds substantial linkages between Karl Jaspers’ ideas and critical questions formulated in Schreber’s premorbid mind.

Doctors facing mental illness are in a paradox situation – he continues. Frequently they are forced to give up their wish for understanding for a long time; they have to stand the test of long months or even years of non-understanding. Symptoms, syndromes and disease are easy to detect in minutes, but that would certainly not be equal to understanding the patient.

Rajka was not only an understanding and caring doctor but also a charismatic teacher. He gave an authentic and most human model for all younger generations to follow. His figure – increasingly resembling the image of St Paul the Apostle on a Russian icon – became a symbol of professional rigour, authenticity, courage and care.

In the last years of his life, he was very ill. He was aware of the fact that his full life was fading away but in spite of the great pain he was to suffer he worked almost to the last minute. True to himself, facing mortality with profound dignity, he was strong enough to embrace life in its full scope and care about a future he knew he would not share with us.

In 1972, summing up the lessons of his life while looking back at the beginning of his century, Tibor Rajka, always the poet, wrote:

“Man already saw where he came from but not where he was going. What he had seen was not reassuring. Belief in evolution became empty and lost its meaning. Feelings of unease were born amidst the technical miracles and economic growth. Art and literature expressed the disconcerting confrontation of modern man with his creations, and his painful struggle to fulfil himself and find his place in the world.” (Rajka, 1972/2005)

His words echoed in our minds when he sent us “going on our way” in search of our self and the concepts, basic assumptions and values we live by.

References

- Arató, A. – Gádoros, J. – Szőnyi, G. – Szekacs, J.** (1984). L’opera di Tibor Rajka. *Il Piccolo Hans*, 43-44: 201-217.
- Paneth, G.** (1979). Interjú Rajka Tiborral [Interview with Tibor Rajka]. *Tudományos ülés Rajka Tibor tiszteletére* [Scientific session in honour of Tibor Rajka], 10th March 1979. (Manuscript)
- Rajka, T.** (1920). “Imigyen szóla Zarathustra” [Thus spake Zarathustra]. *A Jövő Népe* [The People of the Future], 2. Marosvásárhely, 15th February.
- Rajka, T.** (1962). *Az idegrendszeri ártalmak megelőzéséről* [Profilactics regarding the dysfunctions of the nervous system]. Budapest: Táncsics Publishing House.
- Rajka, T.** (1967). Az acting out pszichológiája [The psychology of acting-out]. *Pszichoterápia*, 2003, 12(1): 40-47.
- Rajka, T.** (1969). Isten-rendszer egy kóros személyiségben [God-system in a pathological personality]. *Világosság* [Light], 10(3): 162-169.
- Rajka, T.** (1971). Az orvos személyisége és a kóros folyamat kibontakozása a Schreber-esetben [A Doctor’s Personality and the Development of the Pathological Process in “Schreber’s Case”]. *Orvosi Hetilap* [Medical Weekly], 112(20): 1143-1148.
- Rajka, T.** (1972). Magatartást exponáló eljárás a pszichoanalízisben [Exposing

behaviour as a method in psychoanalysis]. Hungarian Psychological Society, Conference, 1972. *Pszichoterápia*, 2005, 14(3): 572-576.

Rajka, T. (1973). Ferenczi Sándor (1873–1933). *Orvosi Hetilap* [Medical Weekly], 114(47): 2828-2832.

Rajka, T. (1977). A kényszerjelenségek és a kényszerbetegség [Obsessive phenomena and obsessional disease]. *Orvosi Hetilap* [Medical Weekly], 118(8): 434-438.

Rajka, T. (s. a.). *Egy elmebeteg a századfordulón* [A Mental Case at the Turn of the Century]. Budapest: Vadaskert, 1993.

Szőnyi, G. (2006). Emlékezés Rajka Tiborra [Remembering Tibor Rajka]. *Thalassa*, 17(1): 69-71.

Ferenczi Sándor

A pszichoanalízis mai problémái*

Lehetséges, hogy az egyik legfőbb akadály, amely mozgalmunk amerikai tagjait megakadályozhatja abban, hogy eredeti műveikkel hozzájáruljanak a pszichoanalitikus ismeretekhez és kutatásokhoz, nagyrészt annak köszönhető, hogy csak jelentős idő elteltével képesek megismerkedni az európai irodalommal lefordított formában. Ez vonatkozik a német művek fordítására, sőt Freud egyes műveire is. Talán ez lehet az oka annak, hogy felkértek, adjak egy rövid összefoglalót a legfontosabb gyakorlati és elméleti problémákról, amelyek most foglalkoztatnak bennünket. Az idő, amely egy ilyen összegzés megadására rendelkezésemre áll, a téma sokoldalúságához képest olyan rövid, hogy csupán az érintett problémák jelzésére szorítkozom. Amit tehát bemutatok Önöknek, az csak egyfajta étlap lesz, ami, mint tudják, nem olyan dolog, ami éhséget csillapít. Céloom csupán az, hogy vágyat ébresszek önökben, amelynek kielégítésére csak az eredeti művek tanulmányozása révén kerülhet sor.

Nagy hiba egy ember életkorát a megélt évek száma alapján megítélni. Fiatalnak maradni azt jelenti, hogy produktívak maradunk, és képesek vagyunk megváltoztatni a véleményünket. Freud professzorra mindkét tulajdonság nagyon is jellemző, amint azt legutóbbi írásai is tanúsítják. Semmit sem találunk bennük a dogmatikus állításokban való megrekedésről vagy a fantázia kimerüléséről. Saját korábbi téziseivel szemben talán gyakran túlságosan is kíméletlen, perspektívájának szélessége gyakran meghaladja mindazt, amit a múltban alkotott. Stílusa is megváltozott, anyagának nagyobb sűrítése miatt, és nem teszi olyan könnyűvé követni őt, mint korábban. Legújabb műveit gyakrabban és nagyobb koncentrációval kell olvasni. Állíthatom azonban, hogy az intellektuális belátásokban való gyarapodás megéri a fáradságot.

Freud legújabb írásai többnyire elméleti jellegűek; gondolatmenete váratlan módon derít fényt, és enged betekintést nemcsak a különböző neurózisok és pszichózisok szerkezetébe, dinamikájába és ökonómiájába, hanem egyes eseteinkbe is,

---

* Present-day problems in psychoanalysis. Előadás az Amerikai Pszichoanalitikus Egyesület Midwinter Meetingjén, 1926. dec. 28-án. Első megjelenés: *Archives of Psychoanalysis*, 1927(1): 522-530. Újraközölve: Sándor Ferenczi: *Final Contributions to the Problems and Methods of Psychoanalysis*. Ed. by Michael Balint. Foreword by Clara Thompson. London: The Hogarth Press; Karnac, 1955; 1994, 29-40. Németül: Aktuelle Probleme der Psychoanalyse. Angolból fordította Dukes Géza. In: Sándor Ferenczi: *Bausteine der Psychoanalyse III*. Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1938; Bern: Hans Huber Verlag, 1939, 1964, 332-346.

amelyet kezelünk és megértenünk kell. És aki nem fél venni a fáradságot, hogy kövesse a néha nehéz konstrukciókat, annak sokkal több reménye van arra, hogy sikerrel járjon a gyakorlatában, vagy hogy megértse a kudarcok okát, amelyekkel találkozik.

Példaként arra, hogy egy Freud által felvetett, látszólag tisztán spekulatív nézet hogyan segít megérteni egy bizonyos mentális tünetet, felhívnám a figyelmüket egy olyan ösztönről alkotott felfogására, amelyet előtte sem a biológusok, sem a pszichológusok nem vettek figyelembe, nevezetesen a halálösztönre. Csak ezen a felfogáson keresztül vagyunk képesek megérteni a mazochizmust, a fájdalomban való gyönyörködést és az én elpusztítását; a tisztán szexuális mazochizmust, valamint azokat a saját énünkkel szembeni túlkapásokat, amelyek az embert a túlzott lelkiismeret-furdalás és a büntetés iránti igény formájában érintik. Freud ezt a vonást erkölcsi mazochizmusnak nevezte el, és ezt, valamint a mazochizmus minden más formáját az önpusztítás készítésére tudta visszavezetni. Az önkárosításban megnyilvánuló öröm megszűnt pszichológiai csoda lenni, mióta felismerték, hogy az egy bizonyos készítés kielégítése, tehát egy vágy kielégülése.

Nem kevésbé fontos gyakorlati jelentősége van az én-pszichológia fejlődő területének, amely Freud több újabb hozzászólásának tárgyát képezte. A látszólag egységes személyiség ösztön-énre, énre és felettes énre való szétválasztására utalok. Az ösztön-én, mint ismeretes, valamennyi primitív ösztönös impulzusunk kollektív fogalma: egyrészt a halál-, másrészt az életösztön, amely utóbbi erotikus és önfenntartási ösztönökre differenciálódik. A felettes én a személyiség azon része, amelyet a nevelésünket befolyásoló tekintélyek mintája vagy példája alapján fejlesztettünk ki. Különösen az apa és az anya introjektált képére gondolok, amely erkölcsi erő formájában aztán hasonlóképpen bírálhatja a belülről ható én szándékait. Mármost az énnel nemcsak az ösztön-én követeléseinek kell ellenállnia, és igazolnia magát a felettes-én kritikája előtt, hanem ezen felül a külvilág valós lehetőségeire is figyelemmel kell lennie; így a szellemileg egészséges énnel három irányban kell alkalmazkodnia, és az öröm, a valóság és az erkölcs három elvét harmonikus viszonyba kell hoznia. Ezek a felfogások a pszichopatológia új osztályozásához és a patogenezis új fogalmaihoz vezettek. Az áttételi neurózis az ösztön-én eltúlzott igényei következtében alakul ki, amelyeket az erkölcs és a valóság által ellenőrzött én nem képes felismerni, és ezért el kell fojtania. Freud pszichózisoknak nevezi azokat az állapotokat, amelyekben az énnel a *külvilághoz* való viszonya szenved zavart. Meynert¹ *amentiájában* a valóságot teljesen megtagadják, például egy szeretett személy halálát egyszerűen nem ismerik el. A skizofréniában és a paranoiában más a helyzet. Skizofréniában a külvilág iránti érdeklődés *befelé* irányul. Paranoia esetén a külvilágot annyiban hamisítják meg, amennyiben ez szükséges ahhoz, hogy összeegyeztethető legyen az ösztön-én és a felettes-én igényeivel. A mániás depressziós esetek analízise, amelyeket eddig a többi pszichózishoz soroltunk, azt mutatja, hogy itt a lelki zavar egy sajátos formájával van dolgunk, az én és az én-ideálok közötti konfliktussal, amelyek erkölcsi befolyása alatt állunk. A melankólia az

---

¹ Theodor Meynert (1833–1892) osztrák-német pszichiáter és anatómus, az agy-anatómia kiemelkedő kutatója. Kiváló tanítványai voltak, köztük Breuer és Freud, de ismert nevezetes opposíciója a fiatal Freud hisztéria elgondolása kapcsán.

én-ideálok leértékelődésének tagadása, amely a libidónak azoktól a személyektől való megvonásával függ össze, akikkel az ember eddig azonosította magát. Ahelyett, hogy a leértékelt tekintélyek ellen fordulna, a melankolikus – nyilvánvalóan az önpusztítás ösztönéhez (halálvágyhoz) való regresszió révén – saját személye ellen fordul. A mánia viszont időszakos vagy átmeneti kísérlet a felettes-én zsarnokságának megdöntésére. Genetikailag eltérő helyzetük miatt Freud úgy döntött, hogy sajátos nevet ad azoknak az állapotoknak, amelyeknek nem a külvilággal, hanem az én és ideáljai közötti konfliktushoz van közük. Ezeket az állapotokat nárcisztikus neurózisoknak nevezi. Ezen etiológiai megkülönböztetések ismerete közelebb visz bennünket a pszichózisok racionális terápiájának lehetőségéhez.

Másik példaként megemlítek egy más, látszólag tisztán elméleti magyarázatot, amelyet Freud adott nekünk a paranoid téveszme kialakulásának egy eddig fel nem ismert elemével kapcsolatban. Freud megmutatta nekünk – amit már korábban is sejtettünk –, hogy a paranoiás túlságosan éles megfigyelőképességgel rendelkezik a tudattalan *külső* megnyilvánulásai iránt embertársaiban. A szimbolizmusra való kiélezett érzékenységük felismerése például néhány évvel ezelőtt lehetővé tette számomra egy paranoiás álomszimbólumainak értelmezését. Nos, Freud megmutatta, hogy még a leghomályosabb téveszmékben is rejlik egy szemernyi igazság, de természetesen csak a tudattalan értelmében vett igazság. Az üldözött elmebeteg például nem is téved annyira, amikor azt mondja, hogy az utcán az emberek kancsal szemmel, sőt gyilkos szándékkal néznek rá. Felismeri és eltúlozza mindazokat a tudattalan reakciókat és agresszív hajlamokat, amelyek mindannyiunkban megvannak, és amelyeket egymás ellen irányítunk, amint valaki az utunkba áll – például amikor az emberek megakadályozzák, hogy felszálljunk a metrószerelvényre. Tudatosan csak homályos haragot vagy ingerültséget érzünk. A tudattalanban azonban ez agresszív, sőt talán gyilkos szándéknak felel meg. Az érzékeny paranoiás azonban kiolvassa ezeket a tudattalan szándékokat vonásaink és gesztusaink játékból; tudatos tendenciáknak tekinti őket, és bosszút akar állni rajtuk az őt ért igazságtalanságért. Amióta Freudnak ez a zseniális magyarázata a tudomásomra jutott, a korábbinál sokkal jobban sikerült fenntartanom az áttételi helyzetet a paranoiással, hogy ne bújjon ki olyan hamar az analitikus hatás alól. Nem valószínűtlen, hogy ezen az alapon sikeres technikát lehet felépíteni a paranoia analízisére.

A mentális állapotok egy teljesen új szférája vált hozzáférhetővé az analitikus befolyása számára az én-pszichológiában elért haladás révén. A karakter zavaraira és sajátosságaira utalok. Eddig a neurózisok analízise során elsősorban a tünettannal foglalkoztunk. Hogy ne keltsük fel a páciens ellenállását, érintetlenül hagytuk jellemének sajátosságait; vagyis lepaktáltunk a páciens énjével, és ennek az ellenszolgáltatásnak a jutalmaként ez az én lett a szövetségesünk az ösztön-énből eredő tünet leleplezéséért folytatott küzdelemben. De ahol a neurotikus tünetek nem játszanak nagy szerepet, ott az analitikusnak a páciens jellemének sajátosságait kell kezelnie. Abraham az elsők között volt, aki szisztematikusan tanulmányozta az analízisnek ezt a területét. Természetesen Freudnak is köszönhetjük az első utalást a jellemformálás megértése felé. Ő mutatta meg, hogy a libidó korai autoerotikus szerveződéseinek fejlődése valóban a mentális energia libidinális megnyilvánulásainak jellemző karaktervonásokká való átalakulásával megy végbe. Az anális-erotikum

feloldódása például egészen határozott anális jellemvonások kialakulását eredményezi: tisztaság, fősvénység, makacsság, pedantéria, szertartásosság. Az orális libidinális fázisból egyrészt a kapzsiság, talán a féltékenység, és valószínűleg a gyengédség iránti igény jellemvonása is kialakul, míg az anális jellemvonások elsődleges összeolvadásukban a gyűlölettel és a szadizmussal maradnak kapcsolatban. Az uretrális erotikát a szégyen és a becsvágy jellemvonásai váltják fel, nyilvánvalóan a kontrollálatlan érzelmi kitörésekre való hajlam is. A jellemfejlődés legfontosabb lépésének, a felettes-én kialakulásának megértésében azonban csak Freud újabb vizsgálatait segítenek, amelyek az én szerkezetének finomabb folyamatait vizsgálják a látencia időszak kezdetén. Itt is nagy mennyiségű energia átalakulásával van dolgunk a libidinális oldalról a karakter oldalára. A nagy mennyiségű libidóenergia, amelyet szublimált formában a felettes-én felépítéséhez használnak fel, az emberben a fallikus szerveződés kialakulásának idején a nemi szervei iránti nagyfokú nárcisztikus tiszteletből fejlődik ki. Ebben a szakaszban a korábbi zavartalan állapotból tragikus konfliktus keletkezik a fiú és az apja között. A fallikus vérfertőző tendenciák legkisebb gyanújára is többé-kevésbé egyértelmű kasztrációs fenyegetéssel válaszol az apa, és e veszély nyomása alatt az Ödipusz-komplexus destrukciója² következik be. Az apa megölésének és az anya birtoklásának vágyát a szülőkkel, különösen az azonos nemű szülővel való azonosulás tendenciája váltja fel. A korábban gyűlölt apa én-ideállá emelkedik, és az ő hatalmának és tökéletességének elérése válik az élet legfőbb céljává; a korábban gyűlölt fegyelmező intézkedései most belülről, a belső apa, a lelkiismeret által büntetesként vagy jutalomként hatnak. Hogy miért kell a kasztrációnak ilyen szörnyű büntetésnek lennie, és miért követik ilyen maradandó hatások, azt a *Thalassa*³ című könyvemben próbáltam megmagyarázni. Ott arra a következtetésre jutottam, hogy a fallikus szakaszban a pénisz az egyén összes libidóérdekének képviselőjévé válik, és mint ilyen, meg van engedve neki a női testbe való visszatérés öröme. A kasztrációs fenyegetés arra kényszeríti az egyént, hogy feladja személyiségének egy részét, és pszichésen alkalmazkodjon az apa hatalmához.

A nőben az Ödipusz-konfliktus nem játszik ugyanolyan szerepet, mint a férfiben. Freud legújabb vizsgálatai kapcsán azt mondhatom, hogy csak a férfinál lesz az Ödipusz-komplexus a neurózisok központi komplexuma; a nő legnagyobb nehézségei más irányba mutatnak, és sokkal korábban kezdődnek. Ezek, mint Freud megmutatta, a férfi és a női nemi szervek közötti anatómiai különbség felfedezésében és az erre a felfedezésre adott lelki reakcióban rejlenek. Míg a férfit a pénisz elvesztésétől való félelem készteti arra, hogy civilizálódjon, addig a nőnek sokkal korábban kell tudatosítania nemi szerveinek a férfiakéhoz képest való tényleges alsóbbrendűségét. A

---

² Ez a szó lényeges fogalmi, terminológiai vita tárgya volt 1923/24 körül, Freud és Ferenczi levelezésében is megjelenik. Freud 1924-ben jelentetett meg egy tanulmányt „Der Untergang des Ödipuskomplexes” címmel. Angolra ezt „The Dissolution of the Oedipus Complex” címmel fordították. Magyarul Pető Katalin „Az Ödipusz-komplexus eltűnése” címet adta neki (in: *Sigmund Freud művei IV. A szexuális élet pszichológiája*. Budapest: Cserépfalvi, 1995, 186-192). Az elméleti vita lényege az volt, hogy az Ödipusz-komplexus nem elfojtódik, hanem felszívódik, elkopik, feloldódik. Ferenczi ezen angol nyelvű tanulmányában a „destruction” szót használja.

³ A *Versuch einer Genitaltheorie* című Ferenczi-könyv (Wien: Internationaler Psychoanalytischer Verlag 1924) angolul *Thalassa: A Theory of Genitality* címmel jelent meg (ford. Henry A. Bunker. New York: The Psychoanalytic Quarterly, Inc., 1938). Magyarul: *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében* (Pantheon, 1929). Ford. Kovács Vilma. Budapest: Filum, 1997.

trauma boldog befejezése a fallikus (férfi) kielégülésvágy feladása és a hüvelyi kielégülés és az anyaság megnyugtató mechanizmusához való alkalmazkodás. Nagyobb hajlandóság az engedékenységre, gyengédség, szinte organikus jóság, megértés és tapintat – ezek azok a jellemvonások, amelyek e trauma nyomán a nőben kifejlődnek. Kevésbé szerencsés esetekben a péniszirigység gyógyíthatatlan sebet hagy maga után, amely a nőt a férfi „felsőbbrendűsége” elleni állandó tiltakozásra és a vele való versengésre készíti, ami a fallikus szexualitás hangsúlyozásához, a hüvelyi frigiditás, a féltékenység és az agresszivitás felé vezet. Természetesen a nőben nem találunk tiszta karaktertípusokat, hanem inkább a két leírt karakterforma keverékét. A nemek közötti nagy különbség azonban elsősorban ez: a férfínál a kasztrációs fenyegetés szinte minden szexuális hajlam feladását eredményezi, míg a nőnél a pénisz megváltoztathatatlan hiányának teljes felismerése a női szexuális vonások kialakulásához vezet, amelyek aztán lehetővé teszik számára az apa felé való szexuális közeledést. Ebből logikusan az következne, és ezt analitikus megfigyeléseim is alátámasztják, hogy a vérfertőzés gátja eredetileg tisztán férfi eszköz lehet, amelyet azonban másodlagosan átvett a nő, de anélkül a tragikus jegy nélkül, amely a férfi vérfertőzés problémáját jellemzi.

Nem szabad elmulasztanom megemlíteni azt az új felfogást, amelyet Freud vezetett be e probléma kutatásába. Ez az a mentális folyamat, amelyet ő elsajátításnak vagy feloldásnak (németül: *Überwindung*) nevez. Úgy tűnik, hogy azok, akik nem neurotikusak, sikeresen kikerülnek, hogy az Ödipusz-komplexus végleg eluralkodjon rajtuk, és úgyszólván inaktívvá vagy működésképtelenné tegye őket. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a nem neurotikusoknál az Ödipusz-komplexus érzelmi tartalma, valamint az iránta való érdeklődés teljesen megszűnik, és helyébe sikeres áttételek, szublimációk és én-változások lépnek. Ennek a nézőpontnak a legfontosabb eredménye, hogy csak a neurotikusok esetében feltételezhetünk egy elfojtott Ödipusz-komplexust, amely a tudattalanban gyakran nagy mennyiségű mentális energiát köt le, amely mennyiségek bizonyos körülmények között súlyos zavarokat okozhatnak az egyén szerelmi életében. A jövő egyik problémája lesz e folyamat alaposabb tanulmányozása. Talán az ilyen vizsgálatok némi fényt vetnek majd az elme munkamódszereire, különösen arra, hogy a korai primitív módszerek hogyan szorúlnak háttérbe a filogenezis során.

Freud legújabb, *Gátlás, tünet szorongás* könyvével kapcsolatban két dolgot említenék meg. Az egyik az, hogy az én nem pusztán, mint Freud korábban gondolta, passzív közvetítő szerepet játszik az ösztön-én, a felettes-én és a külvilág között, hanem esetenként igen fontos módon aktívan is befolyásolja a mentális folyamatok végeredményét. Az, hogy az én viszonylagos gyengesége ellenére képes az ösztön-én nagy mennyiségű energiáját ellenőrzés alatt tartani, magas szervezetségével magyarázható, amelyet nyilvánvalóan a különböző mentális erők közötti közvetítői szerep hosszú diplomáciai szolgálata során szerzett. Az én gyenge, de okos, az ösztön-én erős, de nyers és primitív; megengedi, hogy magasabb erők vezessék. Így az én lesz az ör, akinek a jelzéseire az ösztönös energia ebbe vagy abba az irányba indul el. Az egyik ilyen jelzés a szorongás. Freud, megfordítva egy korábbi elképzelését a szorongással kapcsolatban, azt nem a libidómennyiségek átalakulásának, hanem az én által adott jelzésnek tekinti.

Most elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, amely az utóbbi időben Amerikában is sok vita tárgya lett. Arra utalok, hogy minden félelmet az egyén születésére, minden neurózist pedig az egyén születési traumájára vezetnek vissza. Rank úgy állította fel ezt az elméletet, hogy véleményem szerint nem támasztotta alá kellő bizonyítékokkal. Freud álláspontja, amellyel teljes mértékben egyetérték, az, hogy a szorongás a születési helyzet bizonyos jellemzőit utánozza. Freud volt az, aki először hívta fel a figyelmet erre az analógiára. Hogy ez az utánzás több mint szimbolikus kifejezése mindenféle veszélynek, az azonban megalapozatlan. Ez az én által küldött jelzés akkor a leghatásosabb, amikor a legfontosabb öröm-képviselő, a pénisz kerül veszélybe, a pszichoanalízis a kasztrációs fenyegetéstől való félelmet találja a legtöbb neurózis mögött meghúzódó fő zavarnak. Egy előadásomban⁴, amelyet nemrégiben tartottam a New York-i Klinikai Pszichiátriai Társaság előtt, néhány példán keresztül igyekeztem bemutatni, hogy a neurotikusok anya-, méh- és szülési fantáziái és álmai csak szimbolikus helyettesítói a – kasztrációs veszély miatt – leginkább rettegett koituszhelyzetnek; ezekben az esetekben az egész test a pénisz szimbolikus képviselőjévé válik. Itt a nemiség normális fejlődésének valóban fantasztikus megfordulásával állunk szemben, amelynek végén a pénisz mint az egész test helyettese az elveszett anyaméh-szituáció újrateremtésére törekszik. Akárhogy is van ez, minden bizonnyal indokolatlan egy új pszichoanalízis-technikát egy olyan erősen vitatott elméletre alapozni, mint a születési trauma, amely a neurózisos pszichogenezisére vonatkozó értékes adatok nagy részét, amelyeket Freud és mások oly nagy erőfeszítéssel gyűjtöttek össze, figyelmen kívül hagyja, és szinte minden tünetet az egyéni születés élménye alapján próbál megmagyarázni. Amint a fentiekből valószínűleg kiderült, Freud és én magam is elutasítjuk Rank e legújabb elméletét.

A pszichoanalitikus technikával kapcsolatos vita másik tárgya egy olyan módszer, amelyet mintegy nyolc-tíz évvel ezelőtt az *aktív terápia* kifejezés alatt terjesztettem elő. Talán emlékeznek rá, hogy módszerem központi gondolata abban állt, hogy a páciens alkalomadtán, a szabad asszociáción túl, arra kértem, hogy bizonyos módon cselekedjen vagy viselkedjen, abban a reményben, hogy ezáltal, ha a kellemetlen feszültségek növekedése árán is, de a tudattalanban eltemetett mentális anyaghoz jut. Ezek az intézkedések valójában csak folytatását jelentették Freud egy, a technikánkkal kapcsolatos gondolatmenetének, vagyis az ismétlési tendencia és az emlékezés megfelelő viszonyának az analízisben. Freud azt mondta, hogy az analízis célja és technikánk igazi diadala az, amikor sikerül az analitikus szituációban felmerülő ismétlési tendenciát visszaemlékezéssé változtatnunk. Én úgy véltem, hogy bizonyos esetekben szükséges és előnyös, hogy az analitikus mindenekelőtt ne csak megengedje, hanem ösztönözze is az ismétlési tendenciát. Az általam adott tanácsok valóban segítettek a páciens akaratát, hogy harcoljon bizonyos neurotikus szokások ellen, vagyis hogy lemondjon a neurózisából származó elsődleges és másodlagos nyereségek szubjektív előnyéről. Freud annyiban fogadta el módszeremet, amennyiben elismerte, hogy az analíziseket a legjobb az absztinencia állapotában végezni. Én mindig hangsúlyoztam, hogy ez az intézkedés csak kivételes esetekben alkalmazható, és akkor is csak alkalmanként. Úgy tűnik azonban, hogy egyes kollégák félreértették módszeremet, és a már jól ismert nevelő és szokásformáló gyakorlatokkal

---

⁴ Ferenczi Sándor: Gulliver-fantáziák. Ford. Dorn Krisztina és Lénárd Kata. *Thalassa*, 2005, 16(1): 98-115.

azonosították. Az aktív terápia azonban csak eszköz a cél eléréséhez. Célunk változatlanul az, hogy a tudattalan anyagot tudatossá tegyük, és az ellenőrizhetetlen tünetképződést a valósággal összeegyeztethető belátással és kielégülési módokkal helyettesítsük.

Az aktív intézkedések eltúlzása a páciens ellenállásának nagyfokú fokozódásához vezet, és veszélyeztetné az analízist. Kénytelen voltam figyelmeztetni bizonyos ilyen jellegű túlzásokra, amelyekkel – bevallom – időről időre magam is megpróbálkoztam, és különösen attól intettem, hogy a folyamat gyorsítása érdekében határidőt szabjunk az analízisnek. Visszatértem ahhoz a korábbi nézetemhez, hogy az analitikusnak több türelemmel kell rendelkeznie, mint a páciensnek, és hogy kedvező körülmények között, még ha az anyag már kimerültnek is tűnik, nyugodtan folytassuk az analitikus munkát, amíg a páciens úgy érzi, hogy túljutott az analitikushoz fűződő érzelmi köteléken. A kezelés befejezésének és a valóság felé fordulásnak a megfelelő időpontját maga a páciens dönti el. Ez a tapasztalat nem változtat azon a klinikai tényen, hogy az álmok és tünetek bátrabb értelmezését az analitikus helyzet szempontjából jó eredmények követik, ahogyan azt Rank és én magam is ajánlom. Sajnos egykori kollégám a technikáról szóló legutóbbi munkájában⁵ nem tudott ellenállni a kísértésnek, hogy az analitikus helyzetet túlságosan egyoldalúan, a történeti anyag rovására értelmezze. A pszichoanalitikus technika fejlődésére visszatekintve el kell ismernünk, hogy Freudnak igaza volt abban, hogy korábbi elképzelése alapján, miszerint az analízis a belátás révén hat, arra kell törekednünk, hogy következetesen megszüntessük a páciens ellenállásait. Az „aktív terápia” csupán ennek az utóbbi szabálynak a részlete. Az analitikusnak nem kell félnie attól, hogy felkeltse a páciens ellenállását; vagyis nem kell mindig olyan óvatosan bánni egykori szövetségese érzéseivel a tünettől való küzdelemben. Az analízis túlzó intellektualizálása nem kevésbé helytelen, mint annak egyoldalú érzelmiesítése. Az előbbi abszolút az analízis pusztá pedagógiai intézkedéssé degradálásához vezet, vagyis ahhoz, hogy megfosztjuk magunkat a tudattalan feltárásának minden lehetőségétől.

A nevelés témája elvezet a gyermekanalízis érdekes kérdéséhez és a pszichoanalízis és a pedagógia kapcsolatához. Egykori tanítványom, a berlini Melanie Klein asszony megtette az első bátor lépést ezen a területen. A kisgyermeket és csecsemőket ugyanolyan félelem nélkül analizálta, mint mi a felnőtteket. Megfigyelte a gyerekeket játékuk közben, és az általam alkalmazott forszírozott fantázia vagy képzelet módszerét nagyjából ugyanabban az értelemben alkalmazta, ahogyan azt a felnőtteknél tanácsoltam. Megállapította, hogy a neurotikus és problémás gyerekeken szimbolikus értelmezésekkel és magyarázatokkal lehet segíteni. A gyermekanalízis egy másik, konzervatívabb irányvonalát a bécsi Anna Freud kisasszony vezette be. Ő azon a véleményen van, hogy egy gyermek esetében az analitikusnak nem szabad átvinnie a teljes érzelmi kötődését az analitikus szituációra, hanem arra kell szorítkoznia, hogy normális kapcsolatot teremtsen a szülőkkel, testvérekkel stb. Várjuk a Bécsben tartott analitikus pedagógiáról szóló előadásainak megjelenését. Analíziseink eddig csupán azt mutatták meg, hogyan *ne* neveljük a gyerekeket, de

---

⁵ Otto Rank: *A születés traumája* (1924). Ford. Frigyes Júlia. Budapest: Oriold és Társai, 2017.

most reméljük, hogy pozitívabb tanácsokat kapunk arra a problémára vonatkozóan, hogy a szülőknek és a tanároknak hogyan kellene a gyerekeket az analitikus megértés fényében nevelniük.

Meg kell említeni még néhány hozzájárulást az alkalmazott pszichoanalízis területén. Theodor Reik (Bécs) *Geständniszwang und Strafbedürfnis*⁶ című könyvében új utakat mutatott az analitikus kriminálpszichológiához; August Aichhorn, a bécsi Városi Gyámhivatal igazgatója kiváló könyvet adott ki⁷ az analitikus technikákról a problémás gyermekek nevelésében; aztán ott van Róheim Géza (Budapest) fontos könyve az ausztrál totemizmusról⁸, és még számos más. Láthatjuk, mennyire szükséges a nem-medikális analitikusok közreműködése ismereteink bővítéséhez és a szociológiában való alkalmazásuk kiterjesztéséhez.

Freud a laikus analitikusok elleni támadásokra egy hamarosan angolul is megjelenő monográfiában válaszolt.⁹ Freud természetesen csak olyan laikusok analitikus gyakorlatát védi, akik pszichoanalitikusan ugyanolyan jól képzettek, mint az orvosi analitikusok. Tanácsokat ad arra vonatkozóan is, hogyan lehet lehetővé tenni az orvos és a laikus analitikus együttműködését, hogy az analizálandó személyt illetően minden hátrányt kiküszöböljenek.

Dr. Groddeck (Baden-Baden) nemrég sikerrel próbálta meg kiterjeszteni a pszichoanalízist a tisztán organikus betegségek bizonyos eseteire¹⁰. Ezek a kísérletek tovább folytatódnak, és nemrégiben csatlakozott hozzájuk Dr. Felix Deutsch (Bécsi Egyetem). Ez a terület a biológia és a terápia szempontjából egyaránt fontos.

Az európai pszichoanalízis tudományos tevékenysége az utóbbi években a legnagyobb lendületet a pszichoanalitikus intézetektől kapta – először Berlinben Dr. Eitingon vezetésével, később Bécsben és nemrég Londonban –, amelyek mind ugyanarra az elvre épültek. Budapesten már sikeresen elindult egy olyan bizottság, amely az analitikusok posztgraduális képzésével foglalkozik.

A Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület következő kongresszusára Stuttgartban kerül sor, és reméljük, hogy amerikai kollégáink is aktívan részt vesznek rajta. Az európai és amerikai analitikusok közötti eszmecsere és személyes kapcsolatfelvétel sok kívánnivalót hagy maga után.

Bókay Antal fordítása

---

⁶ Theodor Reik: *Geständniszwang und Strafbedürfnis. Probleme der Psychoanalyse und der Kriminologie* [Vallomáskényszer és büntetésigény. A pszichoanalízis és a kriminológia problémái]. Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1925.

⁷ August Aichhorn: *Verwahrloste Jugend: die Psychoanalyse in der Fürsorgeerziehung: zehn Vorträge zur ersten Einführung* [Elhanyagolt fiatalok: pszichoanalízis a jóléti nevelésben: tíz előadás az első bevezetéshez]. Sigmund Freud előszavával. Leipzig: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1925.

⁸ Géza Róheim: *Australian Totemism. A Psycho-Analytic Study in Anthropology*. London: Allen and Unwin, 1925.

⁹ Sigmund Freud: *Das Problem der Laienanalyse*. Wien: 1924. Angolul: *The Problem of Lay-Analysis*. New York: Brentano's, 1927.

¹⁰ Georg Groddeck: *Psychische Bedingtheit und psychoanalytische Behandlung organischer Leiden* [Pszichológiai feltételek és a szervi betegségek pszichoanalitikus kezelése]. Leipzig: Hirzel, 1917.

Friedrich Melinda

Ferenczi hírlapírói tevékenységéről

Ferenczi Sándor, bár tudományos eredményei közlésekor elsősorban a hazai és nemzetközi szakmai orgánumokat részesítette előnyben (*Gyógyászat, Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*), pályája kezdeti szakaszában figyelemreméltó publicisztikai és tudománynépszerűsítő tevékenységet folytatott hírlapokban is (vö. Mészáros, 1999; Mészáros, Harmatta, Bókay, 2022), amellyel később, pszichoanalitikusi pályája során sem hagyott fel teljesen. A rendelkezésre álló adatbázisok és így a digitálisan elérhető források bővülésével újabb Ferenczi-írások bukkannak fel (és bizonyosan fognak a jövőben is). Az itt közölt bibliográfiában szereplő írások Ferenczi életművébe való integrálása tovább színesíti a Ferenczi pályafutásáról és személyiségéről kialakult képet.

Ferenczi publicisztikai tevékenysége pályája kezdetén

Ferenczi legelső hírlapi szereplése – jelen ismereteink szerint – az e számunkban közölt, 1902-ből származó olvasói levél, amelyet Ferenczi egy végzetes kimenetelű villamos-baleset kapcsán, egy fiatalember értelmetlen halála fölötti felháborodásában írt és küldött be a *Pesti Hírlap* munkatársának (*Esti levél*, 1902). E levél korai megnyilvánulása Ferenczi együttérzésének, a társadalmat is megváltoztatni kívánó segítő szándékának, későbbi gyógyítási szenvedélyének.

A következő években, 1903-ban és 1904-ben is közölt publicisztikai írásokat nem szakmai sajtóorgánumban: 13 cikket publikált Bródy Sándor *Jövendő* című hetilapjában (Zsoldos, 1996, 137), majd *Az Újság*ban jelentetett meg publicisztikát (vö. Zsoldos, 2001, 120). Ferenczi 1904-ben, *Az Újság* második évfolyamának január 31-i számában szerepelt először, a Tudományos apróságok (később: Tudományos élet) rovathoz írt bevezető cikkével: „Ez alatt a czim alatt a tudományos életben felmerülő nevezetesebb kutatásokat, eredményeket akarjuk ismertetni. Nem fogunk kizárólag a természettudományokra szorítkozni, noha ezekre fektetjük a fősúlyt” (Ferenczi, 1904. január 31./1999, 200.). Ferenczi – a *Jövendő* Tudomány rovatában megkezdett tudománynépszerűsítő tevékenységének folytatásaképpen – a Tudományos élet című

rovat első számú és rendszeres szerzője lett – ha nem is az egyetlen, hiszen alkalomadtán Ranschburg Pál, Szilárd Béla gyógyszerészdoktor és Moesz Gusztáv botanikus is közölt cikket a rovatban.

Hogy Ferenczi milyen minőségben dolgozott *Az Újságnak* – mint rovatvezető munkatárs, vagy mint külső szerző –, egyelőre nem tisztázott, ahogyan az sem, hogyan vált az 1903 decemberében meginduló politikai napilap (vö. Gajári, 1903) állandó szerzőjévé. Mindenesetre Gajári Ödön, *Az Újság* alapító főszerkesztője és Kenedi Géza, a lap főmunkatársa és tárcevezetőinek egyike szerepelt a *Jogállam* című jog- és államtudományi szemle első, 1902-es évfolyamának szerzői között, ahol többek (pl. Jászi Oszkár, Vámbéry Rusztem) között maga Ferenczi is közölt írást (Ferenczi, 1902). Ezenkívül *Az Újság* tárcaírói között szerepelt a Ferenczivel baráti kapcsolatot ápoló Bródy Sándor (vö. Bródy, 1913) és a Magyar Pszichoanalitikai Egyesület majdani tagja, Szilágyi Géza is (lásd pl. Szilágyi, 1910).

Ferenczi tudománynépszerűsítő tevékenysége *Az Újságban* műfajilag és tematikailag is sokrétű, és Ferenczi rendkívül széles látóköréről tesz tanúbizonyságot: a nemzetközi tudományos élet legújabb eredményeit és felfedezéseit esszé, recenzió, ismertető, összefoglaló írás vagy konferenciabeszámoló formájában tette hozzáférhetővé a magyar olvasóközönség számára, legtöbbször saját fejtegetéseivel és felvilágosításaival kiegészítve, néha pedig fordításon keresztül. A legkülönbélebb témákról adott közérthető felvilágosítást: tengeri betegségről, tífusról, az iskolás gyermekek alvásihiányáról, hipochondriáról, élveboncolásról, rákról, a temperamentumokról, filozófiáról és alkoholizmusról, hogy csak néhányat említsünk.

Tudományos népszerűsítő szövegekkel 1904 és 1907 között szerepelt *Az Újságban*, egyre csökkenő intenzitással (1904-ben 25, 1905-ben 15, 1906-ban 11, 1907-ben 6 írást közölt). E lanyhuló sajtózereplésre maga is magyarázatot ad, kiemelve a tudós/orvos tudománynépszerűsítő és a hírlapírói szerepének nehézségeit:

„Addig-addig emlegettem az orvosi ismeretek népszerűsítésében rejülő veszedelmeket és addig rostálgattam a nagyközönség elé való témákat, a míg lassanként teljesen elhallgattam velök. De nemcsak az olvasóközönség, hanem az orvosok köréből is oly sok biztatást kapok az ismeretterjesztő cikkek folytatására, hogy ismét megpróbálkozom ezzel a nem könnyű és nem hálás feladattal. Nehéz a feladat, mert – lelkiismeretesen mérlegelve a dolgot – nem kis fejtörést okoz annak a megválogatása, mit és hogyan vigyünk a nagyközönség elé, a nélkül, hogy még a magunk részéről is hozzájáruljunk a kor egyik súlyos betegségének, a hypochondriának növeléséhez. Háládatlan is a népszerűsítő írás, mert íróját »újságíró« hírébe keveri a szakmabeli alaposág hírének rovására” (Ferenczi, 1907. február. 10., 41).

1908-ra Ferenczi teljesen visszavonult a hírlapi szerepléstől, legközelebb 1909-ben szerepelt *Az Újságban*, ekkor már pszichoanalitikus vonatkozású könyvismertetéssel.

Ferenczi publicisztikai tevékenysége pszichoanalitikusként

Ferenczi nyilvánosság előtti szereplése a későbbi években, midőn mind saját személye, mind a pszichoanalízis egyre népszerűbbé vált, elsősorban nyilvános előadásokban, hírlap-interjúkban és -nyilatkozatokban teljesedett ki. Nem szakmai orgánumban közölt publicisztikával mindössze néhány alkalommal jelentkezett: 1918-ban a *Színházi Életnek* írt az akkor elhunyt Bródy Sándorról (Ferenczi, 1918), a *Pesti Naplóban* 1927-ben közölt írást „A szívfájdalomról” (Ferenczi, 1927) és 1928-ban „Pszichoterápiai jelszavak” címmel (Ferenczi, 1928). A nyilvánossághoz való viszony dolgában a kor egyes pszichoanalitikusaihoz, így pl. Feldmann Sándorhoz képest visszafogottság jellemezte, élesen bírálta az általa feldmannizmusnak nevezett „legújabb magyar »lélektani« irodalmat” (Ferenczi 1930, 19), és hangoztatta, hogy „a [...] hangos propagandára való hajlandóság távol áll [azoktól], [a]kik [...] behatóan foglalkoznak a Freud-féle analízissel. Az egyesület tagjai csendben dolgoznak, és csak ritkán és komoly előadásokkal fordulnak a nagyközönséghez” (*A freudisták tiltakoznak az ellen*, 1929, 9). Másrészt, éppen a pszichoanalízis népszerűsödése, sőt elbulvárosodása következtében, az 1920-as évekre igény támadt a pszichoanalízissel kapcsolatos téves eszmék eloszlatására és a nagyközönség korrekt tájékoztatására. Ferenczi ezt 1926-ban egy ülést követően így fogalmazta meg: „Mindenkinek, aki az emberrel foglalkozik, tehát orvosoknak, tanároknak, íróknak, sőt minden szülőnek rá kell eszmélnie, hogy az embert nem lehet megismerni a pszichoanalízis nélkül. Úgy látszik, elérkezett az ideje, mikor eléjük vihetjük Freud tanításait (*A pszichoanalízis jövője*, 1926, 6).

Ennek a kíváncsúnak tett eleget Ferenczi újonnan előkerült és itt közölt, „Lelki betegségek gyógyításáról” szóló összefoglaló tanulmányával, amely a laikus közönség számára íródott, és a pszichoanalízis alap gondolatait tárta az *Ujság* olvasói elé.¹ A cikk végén az érdeklődő olvasót Ferenczi közvetlenül a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesülethez irányítja, amely „titkára útján (Hermann Imre dr., Budapest, IV., Mária Valéria utca 10. III.) szívesen ad felvilágosítást azoknak, kik e tárgykör iránt behatóbban akarnak érdeklődni” (Ferenczi, 1926, 8).

Ferenczi publicisztikai tevékenységének további feltárása a jövő feladata; az elkövetkező évek során bizonyára újabb írások kerülnek elő és látnak majd napvilágot.

Felhasznált irodalom

A freudisták tiltakoznak az ellen, hogy „magántudósok és konfúzus filozófiai irányzatok” visszaéljenek a „pszichoanalízis” névvel. (1929. március 24.) *Esti Kurir*, 7(69): 9.

A pszichoanalízis jövője. (1926. április 13.) *Világ*, 17(74): 6.

---

¹ Az *Ujság* első száma 1925. július 12-én jelent meg Ágai Béla és Keszler József szerkesztésében, miután elődje, *Az Ujság*, közel negyedszázados fennállása után megszűnt létezni. Szellemiségéhez híven az új lap is nyitott volt pszichoanalízis felé.

- Bródy S.** (1913). Kis Pesti Tükör. Ének a féltékenységről. *Az Ujság* (1913. október 5.), 11(237): 45-46.
- Ferenczi S.** (1902). Esti levél. Három liter vér. *Pesti Hírlap* (1902. augusztus 9.), 24(217): 6.
- Ferenczi S.** (1902). Az orvos működési köre az igazságügyi közszolgálatban. Írták: Dr. Moravcsik Ernő Emil és Sólyom Andor. Grill Károly könyvkereskedése. Budapest, 1901. [Recenzió] *Jogállam*, 1902, 1(3): 235-236.
- Ferenczi S.** (1904). Tudományos apróságok. *Az Ujság* (1904. január 31.), 2(31): 19-20.; Újraközlés: Mészáros J. (szerk.), *Ferenczi Sándor – A pszichoanalízis felé. Fiatalok írásai* (200-202). Budapest: Osiris, 1999.
- Ferenczi S.** (1905). A japánok testgyakorlása. *Herkules* (1905. március 2.), 22(5): 38.
- Ferenczi S.** (1907). Tudományos élet. *Az Ujság* (1907. február 10.), 5(36): 41.
- Ferenczi S.** (1918). A lélek ismerője [Bródy Sándorról]. *Színházi Élet* (1918. dec. 22.), 7(51): 17. Újraközlés: Erős Ferenc (szerk.), *Ferenczi Sándor* (59). Budapest: Új Mandátum, 2000.
- Ferenczi S.** (1926). Lelki betegségek gyógyításáról. *Ujság* (1926. augusztus 24.), 2(190): 8.
- Ferenczi S.** (1927). A szívfájdalomról. *Pesti Napló* (1927. december 25.), 78(293): 46.
- Ferenczi S.** (1928). Pszichoterápiai jelszavak. *Pesti Napló* (1928. május 27.), 79(120): 46. Újraközlés: *Thalassa*, 2001, 12(1): 144-145. [http://www.mtapi.hu/thalassa/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/\(12\)2001_1/142-145_ferenczi-elflejtett-irasok_\(1a\).pdf](http://www.mtapi.hu/thalassa/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/(12)2001_1/142-145_ferenczi-elflejtett-irasok_(1a).pdf)
- Ferenczi S.** (1930). A „psychoanalysis” név illetéktelen használata. *Gyógyászat*, 70(1): 19.
- Gajári Ö.** (1903). Az olvasóhoz. *Az Ujság* (1903. december 16.), 1(1): 9.
- Mészáros J.** (szerk.). (1999). *Ferenczi Sándor – A pszichoanalízis felé. Fiatalok írásai, 1897–1908*. Budapest: Osiris.
- Mészáros J.** (szerk.) (2022). *Ferenczi Sándor összes művei 1. Ferenczi a pszichoanalízis felé – Preanalitikus írások, 1897–1908*. Budapest: Oriold és Társai.
- Szilágyi G.** (1910). Lélekelemzés. *Az Ujság* (1910. március 25.), 8(71): 1-2.
- Zsoldos S.** (1996). Ferenczi Sándor, a publicista. Ferenczi Sándor, a *Jövendő* munkatársa. *Thalassa*, 7(2): 137-140. [http://imago.mtapi.hu/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/\(07\)1996_2/137-140_Zsoldos.pdf](http://imago.mtapi.hu/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/(07)1996_2/137-140_Zsoldos.pdf)
- Zsoldos S.** (2001). Pszichoanalízis a *Literatúrában*. *Thalassa*, 12(1): 119-141. [http://www.mtapi.hu/thalassa/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/\(12\)2001_1/119-141_Pszo_Literaturaban_\(ZsS\).pdf](http://www.mtapi.hu/thalassa/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/(12)2001_1/119-141_Pszo_Literaturaban_(ZsS).pdf)

Ferenczi *Az Ujságban* / *Ujságban*

1904

- Tudományos apróságok. *Az Ujság* (1904. január 31.), 2(31): 19-20.; Újraközlés: Mészáros J. (szerk.), *Ferenczi Sándor – A pszichoanalízis felé. Fiatalkori írások* (200-202). Budapest: Osiris, 1999. (Továbbiakban: **FI**)
- Tudományos élet. *Az Ujság* (1904. március 13.), 2(73): 23-24.
- Tudományos élet. *Az Ujság* (1904. március 20.), 2(80): 19.
- Tudományos élet. in: *Az Ujság* (1904. március 27.), 2(87): 19. Újraközlés: **FI.**, 203-204.
- Tudományos élet. *Az Ujság* (1904. április 3.), 2(94): 12-13. Újraközlés: **FI.**, 205-206.
- Tudományos élet. *Az Ujság* (1904. április 12.), 2(102): 17.
- Recenzió: Az orvos és hivatása. (Írta dr. Lévai Ödön. Kiadja Mai H. és Fia Budapest.) *Az Ujság* (1904. április 17.), 2(107): 15. [Dr. F. S. név alatt]
- Tudományos élet. *Az Ujság* (1904. április 19.), 2(109): 20-21.
- Tudományos élet. *Az Ujság* (1904. április 27.), 2(117): 15.
- Tudományos élet. *Az Ujság* (1904. május 1.), 2(121): 18.
- Tudományos élet. *Az Ujság* (1904. május 8.), 2(128): 20.
- Tudományos élet. *Az Ujság* (1904. május 17.), 2(137): 18.
- Tudományos élet. *Az Ujság* (1904. május 29.), 2(148): 41.
- Tudományos élet. *Az Ujság* (1904. június 5.), 2(155): 19-20.
- Tudományos élet. *Az Ujság* (1904. június 12.), 2(162): 21-22.
- Tudományos élet. *Az Ujság*. (1904. június 19.), 2(169): 22.
- Tudományos élet. *Az Ujság*. (1904. június 28.), 2(178): 18.
- Tudományos élet. A talentum öröklékenysége. (1904. július 14.) *Az Ujság*, 2(194): 10.
- Tudományos élet. *Az Ujság*. (1904. július 17.), 2(197): 17.
- Tudományos élet. *Az Ujság*. (1904. július 24.), 2(204): 20.
- A hülyeség gyógyítása. *Az Ujság* (1904. július 29.), 2(209): 13-14.
- Tudományos élet. A zene ellen. *Az Ujság* (1904. augusztus 14.), 2(225): 17-18.
- Tudományos élet. A tifusz. *Az Ujság* (1904. augusztus 28.), 2(237): 17.
- Tudományos élet. Dialógus a fejlődésről. *Az Ujság* (1904. szeptember 7.), 2(247): 15-16.
- Tudományos élet. A nikotin. *Az Ujság* (1904. szeptember 13.), 2(253): 16.

1905

- Tudományos élet. A médium mint időgép. *Az Ujság* (1905. április 1.), 3(93): 13.
- Tudományos élet. A rákbetegség keletkezéséről. *Az Ujság* (1905. április 8.), 3(100): 16.
Megjelent még: *Jó Egészség* (1905. máj. 1.), 4(9): 86-87.; In: *FI.*, 229-230.
- A meningitis. *Az Ujság* (1905. április 16.), 3(108): 13.
- Tudományos élet. Nosophobia. *Az Ujság* (1905. június 25.), 3(172): 18-19.
- Eugenia. *Az Ujság* (1905. június 30.), 3(180): 1-2.
- Tudományos élet. Iskolás gyerekek alvásáról. *Az Ujság* (1905. július 23.), 3(203): 17.
[Dr. F. név alatt]
- Tudományos élet. Az élet eredete. *Az Ujság* (1905. augusztus 2.), 3(213): 13. [Dr. F. név alatt]
- Tudományos élet. Az antialkoholista mozgalomról. *Az Ujság* (1905. szeptember 17.), 3(259): 17-18.
- Tudományos élet. Ismeretterjesztés. *Az Ujság* (1905. szeptember 27.), 3(269): 13-14.
- Tudományos élet. Hasznosított poenitentia. *Az Ujság* (1905. október 8.), 3(280): 19.
- Tudományos élet. Gyermekes aggok. *Az Ujság* (1905. október 18.), 3(290): 13.
- Tudományos élet. Atlétika és egészség. *Az Ujság* (1905. október 31.), 3(303): 16.
- Tudományos élet. Hypnotikus vallatás. *Az Ujság* (1905. november 26.), 3(329): 48.
- Tudományos élet. Agysúly és intellektus. *Az Ujság* (1905. december 5.), 3(338): 16.
- Hírek. Hypnotikus vallatás. *Az Ujság* (1905. december 7.), 3(340): 8-9.
- Tudományos élet. A vérmérsékletéről. *Az Ujság* (1905. december 20.), 4(353): 16-17.

1906

- Tudományos élet. A tengeri betegségről. *Az Ujság* (1906. január 28.), 4(27): 18-19.
- Az orvosi titok. *Az Ujság* (1906. február 6.), 4(36): 6-7.
- Tudományos élet. Az angolkór mint népbetegség. *Az Ujság* (1906. március 5.), 4(63): 2.
- Tudományos élet. A regenerációról. *Az Ujság* (1906. március 18.), 4(76): 20.
- Tudományos élet. A viviszekcióról. *Az Ujság* (1906. április 3.), 4(92): 12.
- Forel tanításai. *Az Ujság* (1906. május 19.), 4(136): 7-8.
- A munkásbiztosítási törvényjavaslat. *Az Ujság* (1906. szeptember 4.), 4(242): 10.
- Hőgyes Endre (1847–1906) [Nekrológ]. *Az Ujság* (1906. szeptember 11.), 4(249): 12.
- IV. országos elmeorvosi értekezlet. Első nap. *Az Ujság* (1906. október 30.), 4(298): 15.
- IV. országos elmeorvosi értekezlet. Második nap. *Az Ujság* (1906. október 31.), 4(299): 14.

Jogtudás és betegség. *Az Ujság* (1906. november 18.), 4(317): 41.

Erdei iskolák. *Az Ujság* (1906. november 24.), 4(323): 12.

1907

Möbius. *Az Ujság* (1907. január 11.), 5(10): 6-7.

Tudományos élet. *Az Ujság* (1907. február 10.), 5(36): 41.

Tudományos élet. Színház és orvostudomány. *Az Ujság* (1907. február 16.), 5(41): 17.
[Dr. F. S. név alatt]

A tanuvallomásokról. *Az Ujság* (1907. március 17.), 5(66): 37.

Tudományos élet. A bűntények természetrajza. *Az Ujság* (1907. március 24.), 5(72): 23.

Az 1907: XIX. törvénycikk balesetbiztosítási rendelkezéseiről. *Az Ujság* (1907. április 12.), 5(88): 13.

Dichotomia. *Az Ujság* (1907. május 23.), 5(122): 13-14.

1909

Recenzió: Az álom a költészetben, különös tekintettel a magyar költészetre. (Írta Glatz Ernő. Budapest, Eggenberger.). *Az Ujság* (1909. július 1.), 7(154): 13.

1910

A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlése Miskolczon. *Az Ujság* (1910. augusztus 20.), 8(198): 35. Újraközlés: *Imágó Budapest*, 2012, 2(4): 99-100.

1926

Lelki betegségek gyógyításáról. *Ujság* (1926. augusztus 24.), 2(190): 8.

Esti levél

Három liter vér*

Dr. Ferenczi Sándor, a magyar orvosi irodalom derék munkása, tegnap a következő levéllel tisztelt meg engemet:

Vasárnap múlt egy hete, hogy este tizenegy órakor a Károly-körúton haza felé menve, a Dob-utca sarkán kisebb csoportosulást vettem észre. Oda érve láttam, hogy az emberek nagy vértócsát állanak körül, mely a villamos földalatti vezetékébe folydogált le a sín résén. Kérdezősködésemmre elmondták, hogy egy fiatal ember lábát vágta le ott a villamos.

Én, mint orvos, megdöbbenem, látva a vérveszteség nagyságát; két-három literre becsültem a kiömlött vérmennyiséget és velem volt barátom előtt kijelenttem, hogy véleményem szerint a sérült – kit a mentők már elszállítottak volt – nem éri meg a holnapot.

Másnap olvasom a lapokban, hogy „egy 30-35 évesnek látszó ismeretlenek” a villamos a bokatájon levágta a lábát; a mentők kórházba szállították, hol egy fél óra múlva meghalt.

Az eset azóta nem hagy nyugodni. Meggyőződésem, hogy azt a szegény embert a legprimitívebb érleszorítással (amelyet egy kendővel és egy bottal mindig lehet rögtönözni) megmenthették volna. Sajnálatos dolog, hogy az összeverődött tömegben *egyetlenegy* ember sem akadt, aki embertársán segíteni tudott volna! De ezen csak úgy lehetne változtatni, ha az *elemi-iskolai* tanítás tervébe bevinnék az elsősegély-adás gyakorlását. Ennek azonban csak a jövő látná hasznát.

Azt azonban egyenesen botrányosnak tartom, hogy a villamos vasúti személyzetet nem tanítják erre, vagy ha igen, nem tanítják úgy, hogy tudásuknak adott esetben hasznát lássuk.

Ennek a szegény embernek nem lett volna szabad meghalnia, valamint sok más áldozatnak sem, akiket Rókus-kórházi orvos koromban láttam rettenetesen kivérezett állapotban heverni a műtő-asztalon.

---

* *Pesti Hírlap* (1902. augusztus 9.), 24(217): 6.

A mentők dicséretes gyorsasággal jelennek meg a szerencsétlenségek színhelyén, de sok esetben eltelik annyi idő megérkezésükig, hogy a beteg elvérzik, ha nincs közelebbi azonnali segítség.

Szándékom volt a *Gyógyászatban* szóvá tenni a dolgot; föl akartam állítani azt a két követelményt, hogy

1) Az elsősegélyre jól meg kell tanítani a villamos-személyzetet;

2) Minden villamos kocsin legyen *egy kis mentőszekrény*, melyben egy Esmarch-pólyán kívül a legszükségesebb kötszereket tartsák.

Jobban meggondolva a dolgot, átláttam, hogy a csupán szak-körökben olvasott orvosi újság szava mit sem változtathatna az állapotokon és eszembe jutott, hogy önhöz fordulok, uram, s megkérem: tegye magáévá az itt megpendített eszmét.

A közönség, mely állandóan ki van téve a villamosok részéről fenyegető veszedelemnek, megkövetelheti, hogy a nagy haszonnal dolgozó társaságok gondoskodjanak a balesetek következményeinek elhárításáról.

... Eddig van dr. Ferenczi Sándor levele. Hozzátennivalóm nincsen, mert semmi igazság nem szorul toldozgatásra. Csak köszönöm mindnyájunk nevében.

Ferenczi Sándor

A zene ellen*

Az elmúlt hét parlamenti budget-tárgyalásainak egyhangúságába egy beszéd hozott változatosságot, mely a humorosan támadta a német zenének, különösen pedig a Wagner Richard alkotásainak nálunk is egyre terjedő kultuszát, a melyben veszedelmet lát egyrészt, mert miatta a magyar zenét elhanyagolják, másrészt, mert ezt az egész irányzatot bizonyos patológikus, természetellenes vonás jellegzi. Ezt az utóbbi vádat már évtizedek óta hangoztatják. *Hanslick*, a legkitűnőbb zenekritikusok egyike, és *Billroth* tanár is, aki a dilettánsok közt méltán érdemelte meg az első helyet: ezen a nézeten voltak. Felhozták egyebek közt, hogy képtelen vállalkozás zenei hangokkal eszméket és gondolatokat közölni, holott a zene csak érzelmek, hangulatok ébresztésére alkalmas; nem tudták Wagnernek azt sem megbocsájtani, hogy a szokásos zenei formákat, áriákat, recitativokat mellőzve, a zenét teljesen alárendelte a szövegnek, mely eddig az opera mostohagyermeké volt.

Az a tartós és egyre fokozódó siker, a melyet Wagner művei arattak, lassanként elhallgattatta a támadásokat, úgyhogy népszerűség dolgában Wagner ma – nálunk úgy, mint a külföldön – vetélytárs nélkül áll.

Tagadhatatlan azonban, hogy van némi igazság abban, amivel *Nietzsche* vádolta a wagnerizmust, hogy t. i. ez a zene rendkívüli nagy és nem mindig kedvező hatást gyakorol bizonyos pszichopatikus hajlamosított egyéniségekre: serdülő korúakra, öröklésileg terheltekre és a magasabb fokban degeneráltakra.

Csak *Goethe* Werther-jének lehetett olyan megrázó hatása az akkori nemzedék ifjúságára, amelyet napjainkban egy-egy Wagner-előadáson észlelhetünk. A sceneria valóságosága, a szöveg regényes tárgya és formája és magának a zenének congenialiter tárgyfestő volta a lehető legteljesebb mértékben leköti a képzelőtehetséget és a színpadon történő dolgokat szinte a valóság látszatával ruhazza fel. Elképzelhető, hogy a gyengébb idegzetűek, a „déséquilibrék” lelkiületére egyszerű másszor káros hatással voltak az ilyen izgalmak.

---

* *Az Ujság* (1904. augusztus 14.), 2(225): 17-18.

Nem éppen a Wagner szerzeményei, hanem általában a zenével való túlzás ellen irányul *Zabludowszky* dr. berlini orvosprofesszor egy nemrég megjelent érdekes kis tanulmánya.

Ő mindenekelőtt konstatálja, hogy úgy a zongorázás, mint a hegedülés nagy testi és lelki erőfeszítéssel jár.

A hivatásos hegedűjátész például a bal kezét oly mértékben veszi igénybe, hogy ennek a kezének mutató- és középsőujja 1-2 centiméterrel hosszabbá lesz, mint a jobb kéz megfelelő ujjai. A sokat zongorázók ujjainak körömíze pedig négyszögletű, kalapácsszerű, néha összelapított, rövid és széles. Minél fiatalabb korban kezdte a zongorázást, annál kifejezettebb ez az alakváltozás.

Igen gyakori jelenség a hegedűjátékosok idegessége, melyet különösen a túlzott glissando és oktáv-gyakorlatok váltanak ki. Szűrő fájdalom lép fel az ujjak hegyében, fáradtság érzete vagy görcsös összehúzódás a kar és kéz egyes izomcsoportjaiban. Később általános izgékonyosság is járulhat ehhez, majd sápadtság és lesóványodás. Néhány heti pihenés többnyire teljesen megszünteti ezt a bajt, a mely főleg olyankor következik be, amikor valaki erőit meghaladó virtuozításra törekszik és a természetes tehetség hiányát túlzottan forszírozott gyakorlatokkal igyekszik pótolni.

Nagyon megerőltető és sok esetben káros hatású zongoradaraboknak tartja például *Zabludowszky* a Schubert-Liszt „Wanderer”-ábrándját, Liszt „Don Juan”-ábrándját és Rubinstein C-dúr etűdjét (Staccato).

A zongora szerkezete ellen is merült fel kifogás, a melynek alapján egy gyáros három nagyságban épít zongorát: gyermekek, ifjak és felnőttek számára. Megemlékezik a szerző a *Jankó*-féle klaviatúrának előnyeiről és egyéb hasonló reformtörekvésekről is és ennek kapcsán azt az óhaját fejezi ki, vajha a zeneszerzők *humánusabban* viselkednének a zenészekkel szemben és nem állítanák őket szinte lehetetlen feladatok elé.

A hallgatóság idegeinek védelmére újabban „antiphon” nevű műszert hoztak forgalomba: kis golyócskákat, a melyek elzárják a külső hallóvezetéseket és csökkentik a hanghullámok hatását. Sokkal hatásosabb volna ennél, mondja a szerző, ha a koncertek és operai előadások *tartamát* rövidítenék meg.

Bayreuthban az egész élet az opera körül forog és más dolguk nincs is az odasereglett idegeneknek; így aztán ott teljes lelki frissességben kifáradás nélkül hallgathatják végig az emberek a Trisztán és Izoldát és a Mesterdalnokok kétórás harmadik felvonását.

De a nagyvárosi színházlátogató, aki egy egész nap fáradalmai után pihenni és szórakozni megy a színházba, a nagyon is hosszú előadások vége felé teljesen kimerül, és képtelen figyelmét a színpadra és a zenére összpontosítani.

Mindebből pedig az tűnik ki, hogyha nincs is egyelőre külön specialista a zenebetegségeknek, irodalma már a gyógytudomány ezen ágának is van.

Ferenczi Sándor

Dialógus a fejlődésről*

Skeptikus: Mondd csak, kedves barátom, a Darwinizmust ért nagy erkölcsi vereségek után is még mindig ragaszkodol a fejlődés teóriájához, a melyet oly szépen kiépítettél magadnak? Lásd, egyre több kiváló természettudós foglal állást Darwin sarkalatos tanításaival szemben. Hogy egyebet ne mondjak: a „természetes kiválás” elmélete úgyszólván csődöt mondott. Ki hiszi ma, hogy a „Természet” – ez az indokolatlanul személyesített fogalom – tényleg foglalkozik állattenyésztéssel és nemesítéssel, és csak a bóbitás vagy gatyás galamb, a széptarajú kakas, szóval a véletlenül sikerült variánsok fajtáját konzerválja, a többiek rovására. Ez az egész „természetes kiválás” nem egyéb, mint hibás antropomorfizmus. Az ember a maga korlátoltságában azt hiszi, hogy a természet az ő képmására van teremtve és nem gondol a lehetőségeknek végtelenül permutálható elemeire, a melyekről neki, a paránynak, fogalma sem lehet. Sokkal szebb, sokkal igazabb, ha egyszerűen bevalljuk, hogy nem tudunk semmit – *ignoramus et ignorabimus!*

Positivus: A korlátoltság vádját, mellyel a darwinistákkal együtt engem is illetsz, egyelőre kikapcsolom a vitából, kedves Skeptikusom. Lehetséges, hogy sikerül téged álláspontom helyességéről meggyőzni és akkor egy kissé enyhébb lesz a rólunk való bírálatod.

Tudd meg tehát, hogy a darwinizmus nem éppen a Darwin tanításainak vak hívesét jelenti, hanem csak nagyon elterjedt helyettesítője ez a szó az evolucionizmusnak. Darwin a fejlődés tanának rendkívüli sikerű bűvára és népszerűsítője volt, nem kárhoztatható tehát senki, ha a nagyszerű építmény homlokzatára az ő nevét írja és a feliratot akkor is otthagyja, ha idők múltán a mester egyik-másik nézete tévesnek bizonyul. Egyébiránt akinek tetszik, nevezheti a fejlődés tanát lamarckizmusnak is, mert hisz Lamarck volt az eszme legelső megpendítője és ő volt az, aki a környező természeti erőkhöz való alkalmazkodásban először látta meg azt a tényezőt, a mely a fajokra idomítólag hat. Ne gondold tehát, hogy én is azok közé tartozom, akik mindennap hangoztatják, hogy „Egy az Isten: Darwin és Haeckel az ő prófétája”. Viszont nem is esem abba a hibába, amibe te, és Darwin tévedése miatt nem tagadom meg az egész fejlődést.

---

* *Az Újság* (1904. szeptember 7.), 2(247): 15-16.

Skeptikus: No jól van, a korlátoltságot visszavonom, noha nem vagyok teljesen meggyőzve. Végre is ti, evolucionáriusok magatok közt is folyvást veszekedtek és vitatkoztok a fejlődéstan alapelvei felett, és ez nem valami bizalomkeltő. Mert lám, még arra is kétféle választ kapok, ha azt kérdezem, hogy is képzelitek hát azt a fejlődést. Egyiketek azt feleli, hogy a fejlődés lassan, fokozatosan haladó folyamat. A másik meg azt, hogy a fejlődés egyes rohamokban – „*schubweise*” –, vagy hogy egy kedvelt kifejezésekkel éljek: *katasztrófálisan* történik. Katasztrófa volt szerintetek, mikor a szervetlen anyagból szerves lett és katasztrófa volt – ezt én is elismerem – mikor a majom emberré változott.

Positivus: Nem kétkedem, hogy csak a szójáték kedvéért mondd azt, hogy az ember a majomtól származik. Hiszen tudod, hogy ez távolról sincs bebizonyítva, sőt inkább minden arra vall, hogy ez a feltevés alaptalan. Sokkal több valószínűsége van annak a hipotézisnek, a mely úgy az embert, mint a majmot egy az emberhez elég közel álló fajtából származtatja, a melynek elfajult ivadéka a majom. Ha tehát azt az ősröket, a „missing link”-et emberszerű lénynek tekintjük, jogosabb azt állítani, hogy a majom származik az embertől, mint megfordítva.

Skeptikus: Nos – és a katasztrófa?

Positivus: Arra is rátérek. De – a régi jó Szókratész nyomán – szeretném, ha magad adnád meg a helyes feleletet. Mondd, kérlek, hogyan képzeld a lángeszű, a genialis ember keletkezését? *Skeptikus:* Nem látom ugyan be, hogy ennek a kérdésnek volna valami köze a vitánk tárgyához, de azért szívesen felelek. A lángeszű ember keletkezését úgy képelem, hogy két emberi lényben, a zseniális ember szüleiben véletlenül olyan rejtett hajlamosságok halmozódtak fel évszázados öröklés útján, hogy azok ugyancsak véletlen összetalálkozásának egész váratlanul egy géniusz fogalmazása lesz a következménye. A lángeszű úgy tűnik fel valamely családban, mint az üstökös, mint a hirtelen fellobbanó tűz, ... mint...

Positivus: Mint valami katasztrófa! Lám, megtaláltad az összefüggést. A fajokban is évezredek át gyülemlik meg a rejtett, öröklött hajlamosság, és esetleg hirtelen katasztrófaaként jelenik meg köztük valamely magasabb rendű, mondjuk „zseniális” állat. De ez a hirtelenség csak látszólagos. Ha a dolgok mélyébe látnánk, meglátnók minden élőlényben a jövő fejlődés csiráját és akkor a továbbfejlődés nem tenné többé katasztrófa benyomását, hanem egyszerű fizikai kísérletként volna előre megjósolható.

Skeptikus: Hiszen ha a katasztrófális elméletet elfogadod, akkor még azt is lehetőnek kell vallanod, hogy – mint a biblia mondja – a világ hat nap alatt teremtődött.

Positivus: Megbocsátasz, ha ezt az ellenvetésedet nem veszem komolyan. Ez már csak a legyőzött ellenfél kínos vergődése. Nem hat nap alatt fejlődött a szerves világ azzá, ami – sok százezer évnél kellett letűnnie, míg a protozoából homo sapiens lett. Én csak azt állítottam, hogy a fajfejlődés állandó, lassú folyamat, de megnyilatkozásaiban esetleg katasztrófális.

Skeptikus: Nem találok hirtelenében megfelelő ellenérveket, a melyekkel cáfoljalak. Ami még nem jelenti azt, hogy igazad van. De mert Schopenhauer szerint a dialektikában az győz, aki a másikat elhallgattatja, bevallom, hogy ilyen értelemben

legyőztél. Gondolkozni fogok azonban a kérdés felett és reményem, legközelebb sorra megdönthetem összes állításaidat.

Ferenczi Sándor

Nozofóbia*

A gyógyító tudományokkörébe vágó kérdésekkel a nagyközönség elé jönni: kétélű fegyver. Am A mennyit használ talán az ember azzal, hogy a laikusokat felvilágosítja, őket bizonyos veszedelmekre figyelmezteti, azok elkerülésének, elhárításának módjaival megismerteti: annyit, sőt talán még többet árthatnak az olvasónak az ilyen népszerű útmutatások, ha félremagyaráztatva, alaptalan aggodalmakra szolgáltatnak okot.

A betegségtől való félelem maga is betegség, még pedig szinte tűrhetlenebb valamennyinél. És nem tudom, nem játszik-e a népszerű orvosi irodalom nagy szerepet annak az egyre kiélesedő hipochondriás vonásnak a létesülésében, a mely a művelt és félművelt újságolvasók lélekállapotát manapság jellemzi.

Hatalmas ösztön az emberben a létfenntartás ösztöne. De normális körülmények között a kifelé irányuló, kitűzött célok eléréséért folytatott tevékenység a küzdő ember figyelmét csaknem teljesen abszorbeálja és időt sem hagy az improduktív önmegefigyelésre, a mely »az érzelm természetes színét halványra betegíti«.

Ellenben a *nozofób*, a betegségiszonyban szenvedő ember egyebet sem tesz, mint hogy a saját testi és szellemi működéseit obszerválja.

A nozofób kitűnően tudja minden percben, milyen állapotban van a mája, gyomra, szíve, folytonosan a pulzusát tapogatja, és sokszor lélekszakadva rohan az orvoshoz, ha érlökéseinek száma percenként hetven helyett hetvenöt.

A nozofóbiások élete nem egyéb, mint a betegségtől és a haláltól való örökös rettegés. De aztán érdemes-e az ilyen élethez olyan görcsösen ragaszkodni?

A betegségiszonyt részben a gyermek- és ifjúkori elkényeztetés neveli naggyá, de részben az ún. népszerű egészségügyi irodalom, a lexikonok orvosi tárgyú fejezetei.

A szerény laboratóriumi és klinikai munkaterv mint új halált okozó bacillus, biztosan gyógyító szérum, vagy az örökifjúság elixíriuma jelenik meg az újság hasábjain, mohó érdeklődést keltve a nozofóbok gárdájában és új nozofóbiákat teremtve.

---

* Nosophobia. *Az Újság* (1905. június 25.), 3(172): 18-19.

Három dolog van kivált, ami manapság az emberek képzeletét betegesen foglalkoztatja: a bacilusok, a szívbjaj és a paralízis.

Mióta a bacilusok fontos szerepe egyes betegségek létrejötténél a közönség körében is ismeretes, azóta igen sok család életboldogsága devalválódott. A gyermeket izolálják, nem engedik más gyermekkel érintkezni, a bábuját, trombitáját „használat előtt kifőzik”, idegen családból jövőleveleket kifüstölnek és kesztyűs kézzel bontanak föl; ha lehetne, az egész gyereket mindennap sterilizálnák, vagy legalább a szoba levegőjét szeretnék fertőtleníteni. Villanyosra, bérkocsiba ülni – lehetetlenség. Ki tudja, milyen beteg ült ott előttük? A nyilvános kertekbe menni – képtelenség. Hátha más, esetleg beteg gyerekekkel találkozónának ott!

Így aztán az egész egzisztencia csupa mosakodás és fertőtlenítés, de az anyyira óvott gyermek nem kap elég napfényt és levegőt és fertőzésre annál hajlamosabb.

Ne álltassuk magunkat! Bacilus mindenütt van, előle menekülni lehetetlenség. De igenis lehet a szervezetet erősíteni, edzeni, acélozni. Akkor azután csak hadd jöjjön az a baktérium, nem kell tőle sokat félni: az erős szervezet legyőzi, a szó szoros értelmében megeszti azokat az élősdieket, vagy ha meg is betegszik, kiheveri. Nem az következik ebből, hogy oktalanul exponáljuk magunkat a fertőzésnek, hanem hogy ne rettegjünk oly beteges módon a bacilusoktól, s ne hajtsuk túl az óvintézkedéseket a magunk és hozzátartozók hátrányára.

A szívbetegség-izzony is nagyon elterjedt és még terjedőben van. Hiába magyarázza az orvos az ilyen szerencsétlennek, hogy a szíve ép és egészséges, hiába küldi őt tornászni, hegyet mászni (amitől az igazán szívbeteget eltiltaná), mindez nem bizonyíték számára. Tizenöt orvost konzultál egymásután, azok kijelentéseit mérlegeli, latolgatja, szent borzalommal hallgatja latin műkifejezéseiket és – siet a tizenhatodikhoz.

Érdekes az ellentét a között a rezignált nyugodtság között, a mely a legtöbb igazán szívbeteg embert jellemzi és az ál-szívbetegek nozofóbiás rettegései, aggodalmai között.

A képzelt betegségek közt harmadsorban a paralízist kell megemlítenem.

Az *Ujság* nagyrabecsült „Quintus”-a, akinek mély kedélyvilágról és alapos érdeklődésről tanúskodó humanisztikus cikkei sohasem leledzenek a nozofóbia-keltés hibájában, úrnapi tárcájában engem is kisserkesztett, egy kisebb szakirodalmi közleményemből citálván! De az idézethez fűzött megjegyzése azt sejteti, hogy szerintem a neuraszténia átmehet paralízisbe.

Már pedig ezt én nem állítottam soha, sőt az ellenkezőről vagyok meggyőződve: a neuraszténia, ha csakugyan az, sohasem megy át paralízisbe. Neuraszténia marad az mindhalálig, vagy legalább – a gyógyulásig. Szükségesnek tartotta ezt hangsúlyozni annak a sok ezer neuraszténiásnak a megnyugtatóására, akiket az ilyen hír joggal kétségbeejthetne. Aminthogy ez a balhiedelem igen-igen sok embert tett már – *ok nélkül* – paralitofóbbá.

Ne törődjünk hát annyit szívbajokkal, agybajokkal és bacilusokkal. A német közmondás: „*tue recht und scheue niemand*”¹ a higiénia terén is beválk.

Sőt tovább megyek, egy szemernyi könnyelműség végtelenül megkönnyíti az életet, míg a betegség- és halálszony ónsúlya alatt összeroskad az ember s az életből kihál minden kedélyesség, minden boldogság és poézis.

---

¹ Cselekedj helyesen, és ne kímélj senkit. (A szerk.)

Ferenczi Sándor

Lelki betegségek gyógyításáról*

Az orvosi tudományt mindmostanáig inkább csak a testi oldalról fenyegető egészségháborítások érdekelték. A szellemi és kedélyi elváltozások okait is elsősorban az agy megbetegedésében keresték. De igen sok olyan lelkiállapot van, melynek okát hiába kutatták így, sem szabad szemmel, [sem] nagyítóüveggel nem leltek semmi magyarázatot az agyvelőben. Ellenben nagyon sokszor az derült ki alaposabb kikérdezésnél, hogy ezek a kedélybántalmak pusztán lelki ártalmasságok hatása alatt fejlődtek ki. Azt már azelőtt is tapasztalták, hogy ijedtség, gyász, nyomasztó gondok, sőt néha váratlan öröm is okozhatnak beteges tüneteket, amelyek egy időre megmaradnak azután is, hogy a bántó vagy izgató körülmény elmúlt. Újabb kutatások kimutatták, hogy az *ilyen ártalmak főleg akkor hagynak hátra nyomot, ha a velük járó indulat átélése külső vagy belső akadályba ütközik*. Például ha valakit önérzetében mélyen megsértenek, de ő bántódása feletti felháborodásának tettel vagy szóban kifejezést adhat, kevésbé van kitéve annak, hogy ebbe belebetegedjen, mint az, akivel, mondjuk főnöke bánik igazságtalanul, és így az ellentmondást vagy éppen a fellázadás jeleit el kellett fojtania.

A közkeletű szójárás „idegesnek” azt az embert nevezi, aki könnyen felizgul, könnyen megharagszik, akit könnyen ki lehet hozni sodrából; pedig az ilyen távolról sem szenved annyit és talán kevésbé is hajlik komolyabb kedélyelváltozásra, mint az, akit életfelfogása arra készítet, hogy a lelki háborgásait belül, önmagában intézze el, anélkül, hogy azoknak külső jelét adná. Ilyen körülmények között annál nagyobb a kedélybetegségre való hajlandóság, minél nagyobb a lélekre nehezedő nyomás és minél nagyobb az érzékenység, amelynek a falait el kell fojtani. Sokkal nehezebb lenne az olyan esetek lelki kórokait kutatni, amelyekben a szenvedő fél észre sem veszi, hogy szenved: egész magától értetődően, kötelességszerűen, sőt örömmel teljesíti a rárótt feladatokat, hozza meg a legnehezebb áldozatokat, viseli el a legnagyobb nélkülözéseket, és nem is sejti, hogy életmódja ellen valami tiltakozik benne. Ilyenkor azt mondjuk, hogy ellentétes lelki erők tusakodnak benne öntudatlanul

* *Ujság* (1926. augusztus 24.), 2(190): 8.

A cikk jegyzetekkel ellátva megjelenés előtt áll a Ferenczi kritikai kiadás sorozat részeként: *Ferenczi Sándor összes művei, 5. kötet. Ősi folyamatok, terápiás technikák, 1924–1927*. Szerk. és s. a. r. Bókay Antal, Harmatta János. Budapest: Oriold és Társai.

vagy tudattalanul, s e hangtalan tusának sokszor betegség az eredménye. Ilyen esetekben nem használ semmit, ha a betegnek a körülményein próbálunk változtatni, hiszen az ellen ő maga tiltakoznék legélénkebben, és tagadná tanácsunk indokoltságát. Itt előbb hosszas és türelmes kutatással, amelynek ma már meglehetősen kifejlett módszerei vannak, rá kell jönnünk és rá kell vezetnünk a páciensre arra, mi is az, ami őt belül bántja; csak azután jöhet szóba az a másik kérdés, lehet-e és hogyan a helyzetet változtatni. Az ilyen eljárás még akkor is sokat használhat, ha akár a külső viszonyok, akár belső, például lelkiismereti okok nem engedik meg, hogy a beteg a terhein könnyítsen. Már maga az, hogy tisztába jön önmagával, hogy jobban megismerkedik a benne végbemenő indulatok irányával és erejével, felszabadítóan hathat. Könnyebb az olyan tüneteket lelki erővel fékentartani, amelyeknek okaival tisztában vagyunk; az ismeretlen okú lelki rezdülésekkel ellenben sokkal nehezebb boldogulni. *Egy másik előnye az ilyen beszélgetéseknek az a megnyugtató hatás, amelyet az kelt, hogy a megértő és szakértő orvos előtt kiöntheti a beteg a szívét.* Ilyenfajta megkönnyebbülést már az is hoz, ha a barátjának vagy papjának gyónja meg valaki mindazt, ami a lelkét nyomja. De az orvosi gyónás, amelyet *lélekelemzésnek* neveznek, nem pusztán vallomás: hiszen az orvosnak legtöbbször megának kell rájönnie arra, hogy a kedélyben valami nyugtalanság lappang, és neki kell a beteget rávezetni arra, hogy mi az, ami bántja. Sok kínzó idegállapotot lehet ma már ezzel a módszerrel meggyógyítani. Elsősorban az úgynevezett *hisztériát*, mely vagy indokolatlan szorongási, félelmi állapotokon, vagy görcsökben, testileg nem indokolt mozgási és érzési zavarokban nyilvánul meg, továbbá az úgynevezett *kényszerbetegséget*, amelynek [sic] egyes értelmetlen gondolatok állandóan vagy gyakran ismétlődve, ok nélkül kínoznak valakit, vagy valamiféle oktalan cselekvésre való kísértés minduntalan felöltik. Kedvező eredménnyel gyógyítja a lélekelemzés sokszor az *alkoholizmust*, morfinizmust is, nem pusztán a leszoktatás erőltetésével, hanem főleg azzal, hogy felkutatja és közömbösíti azokat a lelki okokat, amelyek a bódítószerek használatát tulajdonképpen előidézik. Lelki konfliktusok okozzák és lélekelemzés gyógyíthatja meg a *szexuális élet* számos működési zavarát is.

De a lelki gyógyítás módszerének egyéb haszna, mondhatnók, tanulsága is van. Azáltal, hogy felderíti, milyen ártalmak idéznek elő lelki bántalmakat, *utat mutat a neveléstannak is arra, hogyan kell úgy bánni a fejlődő emberrel, hogy a megbetegedés kilátásai lehetőleg csökkenjenek.* De sokban fejlesztette már a lélekelemző kutatás a lelki életről való tudásunkat is, vagyis a lélektant, s közvetve azokat a tudományokat, amelyek az emberi lélek egyik vagy másik oldalával foglalkoznak, így a néplélektant, a társadalomtan lelki vonatkozásait, a büntettesek lélektanát, sőt a művészeti hatások megértéseit is. A Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület titkára útján (Hermann Imre dr., Budapest, IV., Mária Valéria utca 10. III.) szívesen ad felvilágosítást azoknak, kik e tárgykör iránt behatóbban akarnak érdeklődni. Egy nemes emberbarát révén Budapesten lélekelemző klinika felállítása volt kilátásban, ennek a létesítése sajnos egyelőre bürokratikus akadályokba ütközik.

ORVOSI NAPLO

A szívfájdalomról

Irtá: Dr. FERENCZI SANDOR ideg orvos

Az organikus szív, illetve a betegségeket, amelyek szívfájdalommal járnak, ez a rövid cikkeknek nem akarja tárgyálni. Itt csak arról a szívfájdalomról lesz szó, amely ideges termé-

Dr. Ferenczi Sándor

szel leiki okokra vezették vissza a betegségeket. Ezt azután egy szigorúan természettudományos korszak követte, amelyben szinte nevetésnek tüntek a »lelike magyarázatok és minden testi érzés és változás okát a testi körben, így a szívritmusetek csupán a vérkeringés szerveinek elváltozásaihoz keresték és találták. És ebben túnyomóan igazuk is volt; igen sok bajról, amit régen hajlandók lettünk volna leiki okokkal magyarázni, kiderült, hogy valójól okuk külső ártalmától előidézt szervi elváltozásban telhető fel.

Persze azután abba a másik végletbe esték az orvosok, hogy most már a leiki okok jelentőségét egészen figyelmen kívül hagyták és megelégedtek azzal, hogy a szívet alaposan kikoptatassák, meghallgassák, megrentgenezzék, a pulzust megszámojják, annak ritmusát, a vérnyomás magasságát feljegyezzék; de azt teljesen feleslegesen tartották (és tartják sokan ma is), hogy ne csak a beteg szerveket, hanem a szervezet egészében is figyelmebe vegyék és kutatásuk arra is kiterjedjen, nincs-e a beteg lelkiállapotában valami rejtett izgalom ok, legyen az bár a lelkiismeretnek megterhelhetése, valamely nyomasztó gond vagy az érzelmi világának egy lappangó sebe. Régebben a háziorvos a családnak nemcsak orvosi mekaryelője, de bizalmasa is volt és be volt avatva a családtagok minden bujába és bajába.

A specializmus túltengése óta a háziorvos szerepe bizony jórészt abban merül ki, hogy a beteget három-négy szakorvossal megvizsgál-tatja és azok írásbeli jelentéséből kombinálja össze a diagnózist. Így azután felderítetlenül maradhatnak a baj esetleges leiki rugól. Már pedig a leiki terápianak több évtizedes kutatásai, egyebek közt az is behozonyították, (és ennek felderítése főleg az úgynevezett pszichoanalízis érdeme) hogy rejtett és esetleg a betegöl is teljesen elfelejtett, vagyis tudattalan leiki okok nagyban fokozhatják valamely testi betegség tünetét, amelyek ellen eladdig orvossággal hiába küzdöttek. Különösen a tídés- és szívbetegek állapotának sokszor oly talányos megadással válnak így nem ritkán érthetővé és gyógyíthatóvá. Persze nem szabad azt hinni, hogy a »szív-fájdalom-leiki rugóinak kutatása azonos a grónással. A teljes színválláson kívül szükséges ehhez a tudattalan leiki élet módszeres és rendszeres vizsgálata is, néha még az egyén karakterének egészétől is alapokra fektetése, ami sajnos, megint csak speciális ismeretek szerzése útján sajátítható el, amelyeknek ma csak kevesen vannak birtokában. Alapos a remény, hogy az orvosi nevelésben nemskára megfelelő súlyt fognak fektetni a testiekén kívül a lelkiekre is.

Visszatérve magára a szív-fájdalom tünete-re, úgy hiszem a legáltalánosabb orvosi tapasztalat alapján állók, ha a legtöbb esetben a vérnyomás fokozódásában keresem a szív-fájdalom közvetlen okát. Igen ám, de a vérnyomást nemcsak keringési zavar okozhatja, — hanem megfordítva: igen sokszor okoz lappangó, vagy előfótt indulat vagy érzelem olyan keringési zavart, amely vérnyomás fokozódással — s esetleg szív-fájdalommal

A nátháról

Irtá: dr. Preisich Korál egyetemi magánorvos

Aktuális gyermekkori betegségről írjak valamit, aminek a megkülönböztetését veheti. Mi lehetne ma aktuálisabb, mint a felső légutaknak hurutos megbetegedései, a köznyelven úgynevezett megfázások, helyesebben mondva náthák. Ezek őszől nyárig, tehát az év nagyobb részében bántják gyermekünköt és hagyják, ha csak váladékos orröl, krákogást okoznak hőemelkedés nélkül, és még sürin adnak okot aggodalmakra, amikor lázzal járnak, amikor a náthák eredményező fertőzés tüszös mandulalobbal indul, amikor a lázas állapotok rövid megszakításokkal ismétlődnek, vagy nyomukban tartós hőemelkedések sorvasztják a gyermeket. Hány esetben jár a nátha a legkülönböztetőbb szövdményekkel, melyek a gyermeket komolyan betegg teszik.

Helytelenül beszélünk megfázásról, az a nátha, amelyik nálunk mondhatnám állandóan járványszerű (endemikus), az nem támad meg-vagy átfázástól, hanem fertőzésöl. Egyik ember a másiktól közvetlenül kapja el azt a betegséget, egy ráköhögés, rútiászentés elégséges a fertőzéshez, de még beszelgetés közben a beteg száját elhagyó láthatatlan nyálepesepek is fertőznek. Átfázással, hirtelen lehülés csak előmozdítja (alkalmi ok) a betegség létrejöttét. Fertőzőképes hiányában a lehülés ártalmatlan elmulik. Egészséges nyálkahártya több és nagyobb megtámadást bír el ártalom nélkül, mint a bántalmazott nyálkahártya. Honnan van ezekután az, hogy a mi gyermekeink általában oly fogékonyak a felső légutak hurutos fertékei iránt? Átfázás, és lehülés ritkán szerepelnek még valami oknyánant is. Nálunk a nagyfokú hajlamosság, mely csaknem általánosnak mondható, más körülmény szolgálatja.

A minket környező levegő állandóan telítve van durva porral és korommal, ennek hatásán alant a gyermek érseken nyálkahártyán állandó izgalom állapota, váróságba jutnak, állandóan hurutosak, ha már most rejtük fertőző anyag is jut, úgy alkalmas talajt képeznek betegség kiindulásához. A nyálkahártyának állandó izgalma eredményezi a benne lévő és szomszédos nyirok-képleteknek és mirigyeknek a túltengését így támadnak az orrgaratmandulák (harmadik mandula, adenoidok), a garatmandula túltengések, a tapintható nyaki nyirokmirigyek; előbbieket nagyobb kaput szolgálatnak egyrészt megbetegedésekhez, másrészt a légzés rendszeres megzavarásáról és fokozott a nyálkahártyák fertőzést lehetőséget.

Az utóbbi években különösen sokat, az év nagyobb részében szenvednek gyermekeink a felső légutak megbetegedéseiben (úgy tudom felüldetnek is gyakrabban még az ilyen bántalom), melyek azután a legkülönböztetőbb szövdményekkel (középfülbaj, hörghurut, tüdőbaj stb.) is társulnak. Ennek okát főképpen abban látom, hogy a város levegője türetlenül poros állandóan.

Az utak burkolata igen nagy területeken csaknem állandóan fel van borvta, ez a szükséges takarítás akadályozza és megakadályozza a nagyobb utalnik kivetelével a többi utalnik és pecáink sűrűsége vagy éppen azokban az órákban történik, amikor az iskolás gyermekek az iskolába törekednek, vagy egész napon át folyik, még pedig előzetes locsolás nélkül. Régi időkben éjszaka és kora hajnalban tisztálkodott a város, igaz abban az időben sem a költő élvirágzatát. Nagyon kérném a székesfeváros közlészassági hivatalát, szívelem meg ezt az ügyet és segítsen megelőzni sokok bajt, melyet állandóan durva porfelhőbe burkolt voltak tart fenn.

Minden nátha figyelmeztető jellegű betegség, de nem képez okot arra, hogy miatta a gyermek friss levegőöl elzárjuk; még akkor

jár. Ilyen esetben csak az segít gyökeresen, aki módot nyújt a betegnek arra, hogy rejtett rezdüléseit tudomásul vegye és megtanulja azokat elviselni vagy fölük valami módon megszabadulni.

Némely esetben a leiki gyógyítás eredményei meglepők, de ne adjunk hitelt azoknak a népszerűsködő irodalmi termékeknek, amelyek nagy reklámmal hirdetik a pszichoanalízis csodatételét. Bizony legtöbbször csak hosszú, néha igen hosszú munkával értünk el eredményt, igaz viszont, hogy néha oly esetben is, ahol más eljárások esodöt mondanak. A leiki gyógyítást persze gondos orvosi, esetleg szakorvosi vizsgálat kell hogy megelőzse.

Nem kételkedem benne, hogy már a közel jövőben minden szív-szanatóriumnak meglesse a maga lélek-otomzője, aki azt is tudni fogja, hogyan kell a szív fájdalmait a leiki rejtett fájdalmainak felderítésével és enyhítésével gyógyítani.

sem, amikor a nátha, illetve hurutos megbetegedés lázzal jár. A friss levegő semmiféle betegségnek ártalmát nem képez, ellenkezőleg olyan tényező ez, melyre az emberi szervezetnek a betegség leküzdéséhez szüksége van. Náthás, hurutos gyermek betegségeit mint mások is, szorgalmasan szűkítjük, ez rászóráknak a legjobb ellenszere. Közönséges náthának látszó megbetegedést sem szabad elhanyagolni, mögötte más komolyabb baj rejtőzhet. A szülőnek vagy gyermekgondozónak az legyen a feladata, hogy ismerje gyermekének a normális ép állapotát, gyakorolja magát az ép forok és ott viszonyoknak a megfigatásában; ne akarjon betegséget diagnosztizálni, hanem ismerje fel csak azt, hogy van-e eltérés az ép viszonyoktól és ilyenkor kerien orvost a baj megállapításához. Ha a gyermeknek náthája van, ne buzdítsuk arra, hogy az orrát fújja, tartás lehetőleg csak töréssel tisztán és ha megis fújni kellene orrát, úgy ezt csak az egyik orrának betartásával és nyitott száj mellett tegye, ezzel fülmegbetegedéseket gyöközünk megelőzni.

A betegségeit tálfátni nem szabad, 21 C-nál melegebb szobákba nem legyen; jobb a hűvösebb szoba.

Náthák az étvágyat károsan befolyásolják, különösen, ha lázzal is járnak, de nem befolyásolják az étrendet. Nem szabad azon kétségekbe esni, ha a gyermek 2-3 napon át keveset eszik. Diéta szempontjából csak annyit akarok még megjegyezni, hogy túlláplás a gyermek hajlamosságát hurutos fertékei iránt fokozni képes.

A szemészet tudománya az 1927-ik évben

Irtá: dr. GROSZ EMIL egyetemi tanár

A szemorvoslás tudományának multjában voltak olyan évek, melyekben bámulatos felfedezések történtek: 1904-ben Kopler a látás elemletét állapította meg, 1939-ben David a szürke hályogot a szemöl elidőlvoltta, 1840-ben Mackenzie a szembetegségeknek egyik szemöl a másokra való átterjedését írta le, 1890-ben Helmholtz a szemtüköröl adta kezünkbe, 1896-ban Graefe az addig gyógyíthatatlannak tartott zöld hályog operálására tanított meg. E nagy idők mulnak. A szemészet tudományának hatalmas palotája készen áll, ma benne már csak részletmunka folyik. E részletmunka eredményei nem egyes nagy felfedezésekben nyilvánulnak, hanem az épület díszítései, freskói, szobrai hosszú évek alatt készülnek. Éppen azért ma alig lehet igazságosan megjelölni, hogy melyik az új legértékesebb részletmunkája. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy a munka szakadatlanul tart s az 1927-ik év sem volt meoldó. Az elő szem mikroszkópiája, melyet a Nobel-díj nyertes Guststrand részlampája tett lehetővé, a szembetegségek összefüggése a belső szekréteivel zavarásával, a glaucoma gyógy-terése, az óriékés befolyásolása a szemérem-gek keletkezésére, a szem bakteriológiája, a szemhajok úgynevezett ingeröl gyógymódja, a papaszemek tökéletesítése az utolsó évek részletmunkája, melyből az 1927-ik évre is esik egy részlet.

Ilyen a helyzet az orvosi tudományok több ágában is. Helyzet himnbólis. Semmelweis, Lister antiszeptikus bekezelése, Pasteur tana az erjedés okairól, Koch bakteriológiája a mult század diadéme, a XX-ik század hasonló embereket nem termelt. A szemki megjelenségek megvannak a maguk korszakai. A mai kor feladata a gyermekkorra előkészítés, a tudomány előlételekelt. Ez pedig nem lehet más, mint a tudomány szabadsága!

Balázs Eszter

„Kozmikus laboratóriumi kísérlet”: Ferenczi és a nagy háború a publikációk és más dokumentumok tükrében

Ferenczi Sándor összes művei, 3. kötet. Háború, forradalmak, pszichoanalízis, 1914–1919. Szerkesztette és sajtó alá rendezte: Borgos Anna és Pető Katalin. Főszerkesztők: Mészáros Judit, Harmatta János, Bókay Antal. Budapest: Oriold és Társai, 2023. 420 oldal.

„Ukrajnában nemcsak a romokkal, de az emberi roncsokkal is kezdeni kell majd valamit” – olvasható a lassan két éve a szomszédban zajló és ezzel alig egy emberöltő után ismét tartósan közel került háborúval foglalkozó egyik hazai újságcikkben.¹ A rettenetes 20. század után legalább a poszttraumás stressz-szindróma, amivel ukránok generációinak kell majd belátható időn belül megküzdeniük, nem ér bennünket váratlanul, s az mára széles körben ismert a szakemberek körében. A háború okozta lelki betegségek – amelyeknek a vietnámi háború óta a PTSD a gyűjtőneve – gyógyítása ugyanis nem újkeletű; több mint száz éve zajlik.² Az első világháború volt az első olyan háború, amely során a háborús neurózist az összes hadviselő országban már az összecsapások alatt elkezdték vizsgálni: 1914 és 1918 között a frontról kórházba került katonák titokzatos fejfájásra, fülzúgásra, érzékszervi érzékenységre, illetve remegésre, görcsökre panaszkodtak, de az orvosok hiába keresték szenvedésük szervi okát. Az 1915-től fokozatosan az összes hadviselőnél leírt akut neuraszténia (köznyelven: „gránátsokk) ugyanis nem testi, hanem lelki eredetű volt, és többek között az ekkor katonaeorvosként a magyar hátszágban szolgáló Ferenczi Sándor pszichoanalitikus állított fel 1916-ban e tünetegyüttessel kapcsolatban áttörést jelentő diagnózist.

¹ <https://24.hu/belfold/2023/11/10/ukran-orosz-haboru-interju-poszttraumas-stressz-szindroma-jaszberenyi-sandor/>

² Nem szisztematikus feljegyzése már korábbi fegyveres konfliktusoknál is megtörtént, lásd: Megszégyenítéssel gyógyították a gránátnyomást. *BBC History Magazin*, 2015. szept. 20. https://index.hu/tudomany/tortenelem/2015/09/20/megszegyenitessel_gyogytottak_a_granatnyomast/

Az „idegorvos” Ferenczinek számos, az első világháború és az azt követő forradalmak idejéből származó pszichoanalízistörténetileg és történettudományos szempontból is érdekes, felkavaró vagy éppen megrázó dokumentumot tartalmazó kötete tanúsítja, hogy 1914 és 1919 között Freud magyar tanítványának drámai epizódokban is bővelkedő élete szorosan összekapcsolódott az ország hányatott történetével. A mélylélektan hazai úttörője az első mozgósítások idején lett katonarvos, és 1918 őszén ugyanúgy a császári és királyi hadseregtől szerelt le (honvéd ezredorvosként), mint például azok a háborút túlélő – frontokat megjárt – katonatársai, akiket maga is gyógyított.

Mivel elmúlt negyvenéves, katonarvosként nem került ki a frontra: 1916-ig a pápai honvéd huszárezrednél, ezt követően a cs. és k. Mária-Valéria ideiglenes barakk-kórházban, 1917-től pedig az újpesti cs. és k. tartalékkórházban, majd megint a Mária-Valériában gyógyított. Az itt szerzett tapasztalatai Ferenczit nagyban hozzásegítették az ipari és totális háború addig nem ismert körülményei között elharapózott – és már a háború első évében a brit orvosok által gránátsokként tömegeken regisztrált – neuraszténiás betegségek leírásában és gyógyításában. Ferenczi a háború nagy részében, amikor nem Freudnál volt analízisben, vagy nem épp törvényszéki gyakorlatot végzett, esetleg pszichoanalitikus munkákat ismertetett szaklapokban, e forradalmian új anamnézis (majd diagnózis) felállításán dolgozott, és annak egyre bővülő ismeretében gyógyította betegeit. Orvosi tevékenységét a Monarchia Magyarországon 1916-ban arany érdemkereszttel (koronával) ismerték el.

Az akut idegbetegségekben szenvedő katonák kezelése nemcsak Ferenczi ekkori orvosi tevékenységét határozta meg alapvetően, hanem pszichoanalitikus gondolkodásában is fordulatot hozott. A háború első évében megjelent *Ideges tünetek keletkezése és eltűnése* című tanulmánykötetének – amelyből még értelemszerűen hiányzik a háborús neurózisok megfigyelése, de jelzi azt az irányt, ami felé Ferenczi lelkibetegségek iránti érdeklődése fordul majd – alapvetően a Freud által korábban leírt ún. hisztériás megbetegedések a témája. A Mária-Valériában szerzett tapasztalatok alapján a pszichoszomatikus hátterű háborús neurózisról először 1916-ban magyarul (három részletben) a *Gyógyászatban*, majd 1917-ben az *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*-ben írt. Ezzel, miként Erős Ferenc írja, „új alternatívát kínált a katonai pszichiáterek között zajló vitához, amelyben az egyik oldalon az ilyen neurózisoknak organikus (elsősorban degeneratív, neuraszténiás) hátteret tulajdonítottak, a másik oldalon pedig a traumás neurózisban szenvedőket a szó köznapi, Freud előtti értelmében »hisztériásnak«, azaz szimulánsnak, gyáva megfutamodónak, erkölcsi fogyatékosnak, femininnek nyilvánították.”³

1918 őszén, a háború végével pedig, ahogy az ország jelentős része, Ferenczi is az új köztársaság híveként a demokratikus reformok mellé állt. Az országon végigsöprő szakszervezeti mozgolódásba is bekapcsolódva belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Orvosok szakszervezetébe, és a nyilvánosságban kitartóan „a lelki gyógyítás tudományának” orvosképzésbe való integrálása mellett érvelt. Ugyanakkor pszichoanalitikus gondolkodásában annak ellenére sem történt baloldali fordulat, hogy

---

³ Erős Ferenc: Lélekgyógyászat a háború szolgálatában. Freud, Ferenczi és a „háborús neurózisok”. In: Uő, *Trauma és történelem. Szociálpszichológiai és pszichoanalitikus tanulmányok*. Budapest: Jászöveg, 2007, 108.

szinte a teljes magyar értelmiség pacifizmusánál fogva balra tolódik 1918 őszén. Hogy ez a balra tolódás mennyire csak korlátok között vonatkozik Ferenczire, az jól megítélhető 1918. szeptemberi referátumából is, amelyben a hagyományos, a pszichoanalízist negligáló neurológia és a történelmi materializmus között párhuzamot vonva kijelenti: a társadalmi és a lelki gyökerű bajok teljes megértéséhez és orvoslásához mindkettő elégtelen.⁴ Ugyanakkor a felgyorsult történelmi események forgószele őt is felkapja, és az ország összeomlása nyomában járó politikai radikalizálódás, ahogy jó néhány más, nem (kifejezetten) baloldali író vagy értelmiségi számára (gondoljunk csak Babits Mihályra vagy Fülep Lajosra), az ő számára is példátlan lehetőségeket teremt. Az 1919. márciusában a demokratikus kibontakozást gyorsan felváltó kommunista rezsim ugyanis lehetővé tette, hogy a Budapesti Tudományegyetemen (hosszú várakozás után) létrejöjjön a világ első pszichoanalízis tanszéke az ő vezetésével (egyetemi tanári kinevezést is ekkor kap). A kezdetben magát illúziókba ringató liberális értelmiség többi tagjához hasonlóan azonban Ferenczi is hamar csalódott a kommünben, visszariad annak diktatórikus módszereitől. A Tanácsköztársaság bukását követő ellenforradalmi rendszer azonban így is megtorolja a „vörös” kinevezést: Ferenczit elbocsátják, a Budapesti Királyi Orvosegyesületből is kizárják, tanszékét megszüntetik. Röviden ez a történet.

Ferenczi tevékenysége az első világháborúra vonatkozóan elég jól feltárt Harmat Pál⁵, Erős Ferenc és mások tanulmányainak köszönhetően. A most megjelent gazdag dokumentumkötet azonban a dokumentumokhoz való egyszerű hozzáférésnek köszönhetően újabb kutatásokat, akár újraértelmezéseket is inspirálhat.

Az alábbiakban Ferenczi háborúhoz való viszonyával foglalkozom részletesebben; a csak pszichoanalitikus tartalmú szövegeit, keletkezzenek azok a katonai orvosi működése alatt (mint amilyen pl. az 1915 tavaszán Pápán írt, „A szexualitás elméletéről” című, később a *Gyógyászatban* közölt dolgozata), s amelyekben nincs jellemzően utalás a háborúra, ebben a recenzióban nem érintem, ahogy a forradalmakkal sem foglalkozom, mivel azt az időszakot Erős Ferenc már számos tanulmányában alaposan bemutatta. Míg Ferenczi forradalmak alatti tevékenysége és orvosi reflexiói szintén már jól ismertek, a háború alatti gyakorlati és elméleti tevékenysége – nem annyira a pszichoanalízistörténet felől, mint inkább a háborús stúdiumok felől – alaposabb tanulmányozásra tarthat számot: a háborúval foglalkozó írásait nemcsak általában a „háború kultúrájához”⁶ viszonyítva lehet értelmezni, hanem az 1914-18 közötti háborús logika alapján is működő tudományos szellemi cserék kontextusában is.

Ferenczi életrajzából és publikációiból egyértelművé válik, hogy a háború teljes időtartama alatt a magyar hadi egészségügy oszlopos tagja volt: nemcsak gyógyított, és (a saját kutatómunkája számára is hasznosíthatóan) új anamnéziseket írt le, hanem a hadsereg állományában mindvégig olyan orvosi feladatokat is ellátott, amelyek kifejezetten a haderőbővítéssel voltak kapcsolatosak, és amiket katonaként is meg

---

⁴ A háborús neurózisok pszichoanalízise, 338.

⁵ Harmat Pál: *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis. A budapesti mélylélektani iskola története, 1908-1993*. Sopron: Bethlen Gábor Könyvkiadó, 1994.

⁶ Lásd Annette Becker – Stéphane Audoin-Rouzeau: *Az újraírt háború, 1914–1918*. Budapest: L'Harmattan, 2006.

kellett tennie, például 1915-ben különféle sorozóbizottságok tagjaként. Hogy a „katonás fellépéssel”⁷ jellemzett Ferenczi milyen mélyen azonosult a hadsereggel, amelynek alkalmazottja volt, arra az is jó példa, hogy terápiás gyakorlatát is hajlandó volt militarizálni: a pápai királyi honvéd huszárezred századparancsnokával 1915-ben sikeresen lefolytatta a világ első „lovás analízisét”. Működése tehát elég részletesen felrajzolható – Harmat Pál, Erős Ferenc és Lafferton Emese is foglalkozik a háború alatti tevékenységével –, ám az a kérdés még alapos feltárás igényel: hogyan gondolkodott Ferenczi magáról a háborúról, hogyan viszonyult az összecsapáshoz annak különböző szakaszaiban, és az egyre gyűlő tapasztalatok birtokában. Erős Ferenc mutatott rá tanulmányában a Freuddal való levelezésében képviselt fenntartások és az orvosként a hatalmi célokkal való azonosulás közötti feszültségre⁸ – és ez a megállapítás mindenképp további kutatásokat tesz szükségessé.

Legelső, háborúnak szentelt írása a pszichoanalízis iránt nyitott modern irodalmi folyóirat, a *Nyugat* hasábjain jelent meg 1914 nyarán „A veszedelmek jégkorszaka” vészjósló címmel. A megjelenés az ún. augusztusi láz idején történt, amikor a legtöbb városi és /vagy értelmiségi férfi még lelkesedéssel fogadta a rövidnek remélt háború hírért – a háborús naplónak is tekinthető Freud–Ferenczi levelezéséből azonban tudható, Ferenczi mennyire anakronisztikusnak tartotta ezt a lelkesedést.⁹ Már ebben a világtörténelmi tapasztalatokat egybesűrítő, rövid cikkében – a történelmi szakirodalom azóta bevett fogalmával – laboratóriumként írja le a háborút: a kísérleti lélektan „kozmosz laboratóriumi kísérletének” nevezi, amely maszk nélkül a maga nyers valójában mutatja meg az embert. Kimondja, amit ezt követően, a kezdeti várakozásokkal szemben gyötrelmesen hosszan elhúzódó háború során egy ideig senki – ő maga sem –: a katonák ölni és magukat öletni mennek a háborúba, és hogy a háború nem más, mint regresszió az őállapotba (jégkorszak). Két tanulságot is levon ekkor, a háború első pillanatában önmaga és mások számára: békében ne szégyelljük ösztöneinket (ezzel tulajdonképpen saját korábbi terápiás munkáját is igazolni igyekszik), „háborúban pedig ne tagadjuk meg gyáván az élet magasabb kultúrértékeit”, és csak annyit áldozunk fel a kultúrából, amennyit okvetlenül szükséges. Hogy humánusra ösztönző szavai végül mennyire találtak értő vagy éppen süket fülekre 1914-1918 között, az a háború kultúrtörténetéből olvasható ki.

A következő, közvetlenül a háborúval foglalkozó írását („A 43–50 évesek sorozása”) már a 7. huszárezred orvosfőnökeként jegyzi, s nem irodalmi, hanem egy nonkonformista orvosi szaklapban, a *Gyógyászatban* (1915. szept. 5.) jelenteti meg. A tárgyilagos, orvosi szaknyelven jegyzett irat ugyanakkor optimista hangvétele miatt mégis meglepő lehet az utókor számára – noha annak fényében, hogy Ferenczi katonáorvosi minőségben a háborús gépezet része lett, és rá is hatott a háború normalizációja, sőt azt ő maga is elősegítette, végül is ez a dokumentum is értelmezhetővé válik. Tanulmányában Ferenczi – a totális mozgósítás jegyében elrendelt – 1200 fő idősnek számító (43-50 éves) népfölkelő férfi (azaz önkéntesekből álló fegyveres kiegészítő erő) sorozásán szerzett tapasztalatait foglalja össze úgy, hogy a *Nyugat*-beli cikkéhez képest itt megnyilvánuló némi hadiorvosi fölényről is

---

⁷ Harmat Pál: *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*, 82.

⁸ Erős Ferenc: *Lélekgyógyászat a háború szolgálatában*. Freud, Ferenczi és a „háborús neurózisok”, 120.

⁹ Uo., 104.

tanúbizonyoságot tesz.¹⁰ Ferenczi leírja – és ez ismert dolog a hadtörténet számára – jelezve a háború különleges totalitását, hogy ilyen idős állományt korábban nemigen küldtek tömegével a frontra. Majd hozzáteszi: eredetileg mindenki azt feltételezte, minél idősebb a jelentkezők csoportja, annál rosszabb egészségügyi állapot várható, ám az élet rácafolt erre. „Váratlan jelenségnek” nevezve a besorozottak meglepően jó „izomerejét” és „jólétállását”, ahogy a tüdőbajosok elenyésző számát is, Ferenczi azt is örvendezve állapítja meg, hogy kevés köztük az „aggastyán” (megvan a hajkoronájuk és jó az általános „tónusuk”). A jelentésben semmi felháborító nem lenne, ha mondjuk népegészségügyi felmérés keretében készült volna (egyébként annak is alkalmasnak találja a szerzője, írását a KSH figyelmébe ajánlva); így viszont, hogy Ferenczi 1914. augusztusi szavait idézzük: olyan parasztemberekéről van szó, akik ölni és magukat öletni mennek a háborúba, mindent összevetve mégis felkavaró. Ebből a leírásból ugyanis (nyilván mert hivatalos „orvosfőnöki” feljegyzésről van szó, és mert eltelt a háború kitörése óta egy teljes év) már hiányzik a háború horrorjának felemlegetése (az a *Nyugat*-beli cikkben egyébként is a mindenkori háborúk kapcsán volt megfogalmazva), ahogy az együttérzés szikrája is csak a feljegyzés végén „gyullad ki”, amikor Ferenczi felidézi az általa besorozott családapák (véletlenül meghallott) kétségbeesett szavait.

Ha csak fennmaradt publikációit vagy beadványait nézzük, néhány hónapon belül Ferenczi már nem a sorozóbizottság nagyhatalmú katonáorvos tagjaként, hanem gyógyító idegorvosként folytatja feljegyzéseit, megcsillantva intézménygründoló képességeit is. „Agysérüléssel katonák utókezelése” (1915) című beadványa, amelyet munkáltatójához, a magyar királyi Honvédelmi Minisztériumhoz intéz egy agysérültek és más idegösszeroppanástól szenvedő katonák számára elkülönítendő osztály megalapításának szükségességéről, a hadi neurózisok első hazai pszichoanalitikus leírásának és a katonai hierarchiában való hivatalos kommunikálásának tekinthető. (Ferenczi a „hadi pszichoneurózisok” és az elmebetegségek különválasztását is szorgalmazza a beadványban.) Ebből kiderül, Ferenczi mélységesen meg volt győződve, hogy új típusú (az ipari háború okozta) neurózisokkal van dolga, és hogy a kezeletlen vagy megfelelő kezelés hiányában a kórházakból elbocsátott betegeknek is segítő kezet nyújtana. Továbbá etnikai-nyelvi alapon kívánta megszervezni a sokszor nemcsak helyváltoztató mozgás-, hanem beszédproblémákkal is küzdők oktatását (kezdve a magyarokéval). Itt egyértelmű, hogy az esetek leírásához Ferenczi korábbi – elsősorban a Munkásbetegségélelyező Pénztár idegorvosaként sebesült munkásoknál szerzett – megfigyeléseit használta fel. Úgy tűnik, a háború váratlanul mindazt igazolni tudta, ami korábban foglalkoztatta, többek között a pszichoanalízis társadalmi jelentőségére vonatkozóan („A pszichoanalízisről s annak jogi társadalmi jelentőségéről”, 1914).

Nyilván a háború előrehaladtával növekvő számú harctéri neurózisos eset miatt¹¹ Ferenczi kérése haladéktalanul meghallgatásra talált. Egy év elteltével – 1916

¹⁰ A népfelkelők életkoráról az eredeti jogszabály nem rendelkezett, azonban a törvényt 1915-ben módosították ([1915. évi II. törvény](#)): 18 és 50 között minden magyar hadra fogható állampolgár népfelkelési kötelezettséggel bírt. Így fordulhatott elő, hogy apa és fia ugyanannak az ezrednek a tagjaként harcolt. (Kaba Eszter: De kik azok a népfelkelők? <https://elsovh.hu/de-kik-azok-a-nepfelkelok>)

¹¹ Cs. és. k. adatok híján vegyünk egy brit adatot: a Somme melletti ütközetben (1916) brit oldalon a sebesültek 40%-a szenvedett gránátnyomástól.

februárjában – már a kijárt és elnyert pozícióból, a Mária-Valéria barakk frissen létrehozott ideg- és elmegyógyászati osztálya éléről ír egy referátumot, melyben először számol be az ún. gránátnyomásról mint tisztán idegi alapú megbetegedésről („A háborús hisztéria két típusáról”).¹² Itt egy új diagnózis – „egy patológiában eddig ismeretlen tünetkomplexum” – felállításának részleteibe nyerünk bepillantást: Ferenczi leírja, hogy eleinte organikus agy- illetve gerincvelőbántalmakra gondolt a betegeknel, és csak idővel, a jellemző tünetek hiányáról és az egyes esetek összképéről meggyőződve változtatta meg orvosi véleményét. Végül a regresszív mozgástól (járászavartól, fejremegéstől), illetve különböző kontrakcióktól szenvedő katonabetegek tüneteinek pszichogén jellegét hangsúlyozza, és a tanulmány végén már a „traumás neurotikusokról” beszél, de még a hisztériás megbetegedések csoportja részeként. (A hisztéria kifejezéssel a kulturálisan rétegzett századfordulós betegségleíráshoz köti ekkor még a gránátnyomást; ez az a kifejezés, amit mások, például az ún. degeneráció hívei is használnak.) Ferenczi tudományos felismerése (melyet 1916 márciusában a *Gyógyászatban* „Előzetes megjegyzések a háborús neurosis néhány típusáról” címmel, majd 1917-ben a német *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*-ben publikált) és gyógyító szándéka életbevágó volt. Már a háború alatt megpróbálta elfogadtatni, hogy a háborús extrém stressz miatt a férfiak összeomolhatnak, és az nem jellemük hiányából fakad. (Hogy ez egy folyamat volt, azt jól visszaadja, hogy míg 1916-ban „traumás neurotikusokról” beszélt, 1918 őszén már a háború horrorját és az állam felelősségét is jobban kifejezve az „idegi hadirokkantak” kifejezést használta. Az „idegi hadirokkantság” fogalmával természetesen az érintetteknek állami segílyt is remélni lehetett.)

Lafferton Emese nagyszabású angol nyelvű magyar pszichiátriátörténeti monográfiájából¹³ kiderül, hogy az összes hadviselőnél voltak viták, amelyek a gránátnyomás kapcsán szembeállították a szomatikus és a lelki gyökereket hangsúlyozó orvosokat. Olyan magyar orvosokról is tudunk, akik nem a háború okozta pszichózist, hanem a hisztérikus diszpozíciót tekintették a tünetek forrásának. De akármi volt is a megjelölt ok – és ebben az idegorvosok többsége nagyon különbözőt Ferenczitől –, a katonák gránátsokkjának gyógyításakor brutális eszközöket, pl. áramütést is alkalmaztak, abban a reményben, hogy az majd segíti őket visszatalálni hősiességükhez. A degeneráció hazai atyjának tekinthető Jendrassik Ernő neurológus-professzor például a Budapesti Királyi Orvosegyesület 1916. április 1-i ülésén a „háborús süketnémaság gyógyított eseteiről” beszámolva az árammal kezelés hatékonysága mellett érvelt. Ő később is Ferenczi ellenlábasa lesz, egy ízben (a Berinkey kormány idején, 1919 elején) sikeresen meg is akadályozza egyetemi tanári kinevezését.

¹² A gránátnyomás fogalma és első publikus leírásai 1915-től fogva jelennek meg magyar kiadványokban, és érdekes (bár nem meglepő) módon éppen tanítóképzők kiadványaiban, melyekben megemlékeznek elesett vagy kórházba került növendékeikről. Ez mégsem egészen véletlen, hiszen az önkéntes diplomások sokszor tisztként, de tapasztalat nélkül, a sorokban elől harcolva, a legjobban ki voltak téve a tüzérségi harcoknak, gránátrobbanásnak, illetve a halált okozó sérülésnek is. Lásd pl. *Magyar Királyi Állami Polgári Tanítóképző-intézet évkönyve*, Budapest, 1915.

¹³ Emese Lafferton: *Hungarian Psychiatry, Society and Politics in the Long Nineteenth Century*. Cham: Palgrave Macmillan, 2021.

Még tovább vezető kérdés, hogy a gránátsokk orvosi (azon belül pszichoanalitikus) elismerésének elkerülésére irányuló folyamatos hatalmi nyomás – ami jól dokumentált a brit történetírásban – hogyan érhető tetten a központi hatalmagnál, Berlinben, Bécsben és Budapesten. Miképp egyeztettek össze a Monarchia egészségügyi hatóságai a háborús neurózisok háborúban is változó percepcióját és kezelését a tömegmozgató háború tényével, és hogyan instrumentalizálták a háborús neurózisokat? Erős Ferenc az elektromos kezelést alkalmazó Gonda Viktor ideggyógyász kapcsán említi, hogy mind Gonda, mind az őt támogató egészségügyi hatóságok törekvése az volt, hogy „a páciensek a lehető leghamarabb visszakerülhessenek a frontszolgálatba”.¹⁴ Érdemes a háborús neurózisok pszichoanalitikus megközelítésének hatóságok általi percepcióját tehát ebben a kontextusban is mérlegre tenni: hogyan viszonyult az osztrák-magyar hadvezetés és hadi egészségügy Ferenczi orvosi véleményéhez és módszeréhez? A hadvezetésnek akár érdekében is állhatott felismerni a gránátsokk pszichológiai értelmezésében rejlő hadi előnyöket: mert ha a férfiak „sértetlenek” voltak és elmebetegnek sem voltak nyilváníthatók, elvileg könnyebb volt őket visszaküldeni a frontra, hogy folytassák a harcot. 1918 októberében az Osztrák-Magyar Hadügyminisztérium feltehetőleg ennek szellemében adott ki rendeletet az idegállomások kiépítéséről (bár ez már nem valósult meg).

Ferenczi helyzete azonban mégsem volt egyszerű: miközben orvosi-pszichológiai felfedezése sok tekintetben úttörő volt a többi hadviselőnél – pl. a németeknél – megvalósult hasonló orvosi felismerési folyamatokhoz képest is, a témában közölt publikációi vitatottak vagy ellentmondásosak maradtak hazai orvosi körökben a háború alatt. Miként Erős Ferenc írja, csak Gonda sikertelenségével és az utána támadt ürben, a háború vége felé nyílt tér a számára a háborús neurózisok gyógyítása tekintetében.¹⁵

Bár a nyugati fronton domináns ún. lövészárk-háború jobban kedvezett a tünetek kialakulásának, a keleti vagy déli frontokon harcoló katonák is nagy számban szenvedtek háborús neurózistól; ha megnézzük a hazai háborús sajtót, akkor azt látjuk, hogy idegsokkról már 1914 szeptemberében cikkeztek, és 1915-ben forgalomba jött a gránátnyomás kifejezés is.¹⁶ Az ideggyógyász Sarbó Artúr például már 1914 decemberében gyógyított gránátnyomástól szenvedő betegeket szervi elváltozást feltételezve, és kis idővel később Décsi Imre orvosnak, illetve Lengyel Menyhért író-publicistának köszönhetően a széles nyilvánosság is megismerhette az új háborús „idegesség” jelenségét.¹⁷ Idővel a sajtó azonban egyre kisebb problémának állította be a kórt, s miként az Sarbó példájából is kiderül, inkább szervi elváltozást feltételeztek orvosi körökben is. 1917-től, írja Erős Ferenc, az osztrák-magyar hadvezetés számára egyre nagyobb problémát jelentettek a neurotikusok¹⁸, miként az indirekten a sajtó

¹⁴ Erős Ferenc: Lélekgyógyászat a háború szolgálatában. Freud, Ferenczi és a „háborús neurózisok”, 115.

¹⁵ Uo., 118.

¹⁶ Egyébként a „gránátnyomás” kifejezésnél sokkal elterjedtebb volt a magyar sajtóban az „idegsokk” kifejezés; ha valaki fel akarja tárnai a harctéri neurózis magyar recepcióját, elsősorban ezt kell kvantitatív és kvalitatív elemzéssel megközelítenie.

¹⁷ Décsi Imre: Háborús idegesség. A katonákról. *Világ*, 1915. febr. 14., 14.; Lengyel Menyhért: A katona idege. *Az Est*, 1915. ápr. 6., 2.

¹⁸ Erős Ferenc: Lélekgyógyászat a háború szolgálatában. Freud, Ferenczi és a „háborús neurózisok”, 115-116.

bagatellizálásában is visszatükröződött. Jó példa erre a *Borsszem Jankó* alábbi élcelődése 1917-ből: „Gránátnyomás. Valamikor a legnépszerűbb betegség volt (1914-15). Ma már visszanyom a lövészárokból.”¹⁹ Más sajtócikkekből is arra lehet következtetni, hogy 1917 körül már sem a hadvezetés, sem a társadalom nem nagyon tekintette a gránátnyomást olyan állapotnak, amely tartósan távol tarthatja a katonát a fronttól: „Harctéri följegyzések. Egyik tisztünk panaszkodott, hogy reumája van. Egy másik tréfás tiszt lemondóan azt mondja neki: »Barátom, nálunk a tüdőbaj nem betegség, a gránátnyomás semmi, az idegsokk, honvágy, a reuma, az nem cikk... Gondolj valami okosabbat!«”²⁰ (Míg az osztrák-magyar nem vagy kevésbé, a brit hivatalos értelmezés és gyakorlatok története jól ismert: miközben 1917-ben a brit hadseregben teljesen betiltották a „gránátsokkot” mint diagnózist, és még az orvosi folyóiratokban is cenzúrázták az említését, a gyakorlatban gyors, hadi szempontból kármentő intézkedéseket hoztak: 1917-től már az első tünetek megjelenésekor pihenni küldték a sokkos katonát, s ha a tünetek fennmaradtak, akkor először az arcvonal melletti sebesültellátó állomásra küldték, majd ha ez sem jött be, evakuálták az érintettet azon négy speciális pszichiátriai központok egyikébe, amelyeket az arcvonalak mögé állítottak fel a „még nem diagnosztizált idegbetegek” számára.)

A kötetben közölt dokumentumokból kiderül, milyen kutatásokra tudott támaszkodni Ferenczi az időszakban, és hogyan viszonyult ő maga a nemzetközi tudományossághoz, az idegbetegségek gyógyításának nemzetközi közegéhez, illetve annak háborús helyzetben elakadt csatornáihoz, egyoldalúvá válásához. Az önálló – az elmebetegeketől elkülönített – háborús idegosztály megteremtésére vonatkozó beadványában, amit már tárgyaltunk, osztrák kollégáinak kutatásaira és terápiás sikereire hivatkozik. Ez pedig teljesen beleillik a korabeli tudományosság háborús logikájába, hiszen a szövetségesekre hivatkozás megszokott fordulat volt a háborús tudománysszervezésben, orvoslásban, ahogy más szellemi vagy egyéb társadalmi területeken is 1914-1918 között. Ezzel komplementer módon az ellenséges országok eredményeinek a bemutatása inkább kritikusan vagy legalábbis ellentmondásosan történt. Ehhez érdemes megemlíteni Ferenczinek a francia ideggyógyászok freudizmus-bírálatára adott 1915-ös kritikáját is²¹, amit éppúgy értelmezhetünk a nemzetközi tudományos kapcsolatok fenntartásának demonstrálásaként, ahogy – épp ellenkezőleg – az ilyen kapcsolatokon felülemelkedő háborús logika győzelmeiként is:

1) annak ellenére, hogy a nemzetközi kutatás kapui bezáródtak a háborúval, Ferenczi mégis hosszú tanulmányt szentel egy az ellenséges Franciaországban (közvetlenül a háború előtt) íródott műnek;

2) ám a bordeaux-i pszichiátriai iskola pszichoanalízis-bírálatának kifinomult és tartalmas tudományos érvekkel való „szétszedésével” Ferenczi német nyelvű tanulmányában tulajdonképpen a német (és azzal aktuálisan szövetséges magyar) kultúrkörben megfogant freudizmus fölényét tudta bizonyítani, kimutatva, hogy francia kollégái ellentétes felfogása „a »freudi gondolat« félreértéséből és önkényes felfogásából keletkezett”.²² Ezzel Ferenczi – akarva-akaratlanul – a háború

---

¹⁹ *Borsszem Jankó*, 1917. júl. 1., 12.

²⁰ *Élet*, 1917. júl. 15. 9(28): 670.

²¹ A bordeaux-i pszichiátriai iskola a pszichoanalízisről

²² Uo., 199.

melléktermékeként megjelenő „kultúrák háborújának” diskurzusát erősítette a központi hatalmak oldalán.

Nem sokkal később (1916-ban) viszont Ernest Jones németről angolra fordítja munkái egy részét, amely egy amerikai kiadónál lát napvilágot²³ – bizonyítva, hogy háborús ellenségeskedés ide vagy oda, Ferenczire az angolszász világban is kíváncsiak (persze 1916 ebből a szempontból szerencsésebb év volt, mint 1917, amikor az USA is hadba lépett az antant, azaz Magyarország ellenségeinek oldalán).

Ferenczinek ezek az írásai a háború első felében keletkeztek, amikor még lehetett bízni (igaz, az egyre keservesebben elérhető) győzelemben, és mindent vagy szinte mindent a háború normalizációja hatott át. Ferenczinek a következő, háborúval foglalkozó referátuma viszont már a hadihelyzetben bekövetkezett végső fordulat után, 1918 őszén íródott; akkor, amikor már lehetett tudni, hogy Magyarország a vesztesek oldalán írja a történelmet, mégis, a békevágy már olyan hatalmas volt a tömegekben, hogy minden reálpolitikai mérlegelést háttérbe szorított. A Galíciában zűrzavaros hadihelyzet miatt Budapesten megtartott, de a még mindig elhúzódó háború miatt csak a központi hatalmak tudósai által képviselt nemzetközi pszichoanalitikus kongresszuson Ferenczi már minden köntörfalazás nélkül levonhatta azt a megrázó következtetést a referátumában, hogy „a háború tömegesen produkálta az idegbetegségeket, amik magyarázatot és gyógyítást követeltek”.²⁴ Az előadás arra is alkalmas volt, hogy részletesen bemutassa, hogyan jutott el ő, Freud, Breuer és mások a francia ideggyógyászok (Charcot és Janet) nyomán a traumás neurózisok pszichoanalitikus megközelítéséig. Referátumában Ferenczi a háborús neurózissal kapcsolatban csak a központi hatalmak tudósainak az eredményeit emelte ki, és pl. nem tette szóvá (amit ma már tudunk), hogy a gránátnyomás (*shell-shock*) kifejezést eredetileg a brit Charles Myers pszichológus vezette be a köztudatba a *The Lancet* című brit orvosi lapban, az 1915-ös loosi ütközet után²⁵ (nota bene: még jó darabig se orvosilag, se pszichológiailag nem tudták sehol sem jól értelmezni ezt az új betegségegyüttest). 1918-as referátumával ugyanakkor Ferenczi mégis megtette az (egyik) első lépést a pszichoanalízis újbóli tényleges, a háború utáni helyzettől remélt nemzetköziesítése felé is azzal, hogy rámutatott a gránátnyomás diagnosztizálásának 19. századvégi francia szellemi gyökereire.

Míg Nyugaton is – győzelem ide vagy oda – szintén óriási vérveszteséget jelentett az első világháború, és ezért annak össztársadalmi traumáját számos eszközzel és politikával kívánták utólag enyhíteni, Európa keleti felében az impériumváltások miatt csak jóval később, és gyakran felemásan vették figyelembe a társadalmak érintettségét. Budapesten nem jött létre az angol *War Office Committee of Enquiry into „Shell-Shock”*-hoz hasonló intézmény (1922), de még a bécsi Wagner-Jauregg-perhez hasonló sem.²⁶ Sőt Ferenczi, aki pedig nemzetközileg is úttörő módon járult hozzá ezen első poszttraumás szindróma kórképének a felállításához, a nyilvánosság előtt maga is eltávolodott a háborús neurózis témájától. A téma marginalizálódását az is elősegítette, hogy a magyar társadalmi és kulturális emlékezetben nem maradt olyan

---

²³ Sándor Ferenczi: *Contributions to Psycho-Analysis*. Boston, Toronto: Badger-Clark, 1916.

²⁴ A háborús neurózisok pszichoanalízise, 338.

²⁵ Charles S. Myers: A contribution to the study of shell shock. *Lancet*, 1915, 1: 316-320.

²⁶ Erős Ferenc: Lélekgyógyászat a háború szolgálatában. Freud, Ferenczi és a „háborús neurózisok”, 117.

mély nyoma, mint pl. az angolban, ahol Siegfried Sassoon és Wilfred Owen költők műveinek köszönhetően is sokáig széles körben napirenden maradt.²⁷ A háborús neurózisok emlékének elhalványulásában az is szerepet játszhatott, hogy a háború hivatalos (politikai) végével a felszínen a traumatizáltság valóban csökkenni látszott. Erre hivatkozva adott Ferenczi is egy optimista interjút a *Pesti Hírlap*nak 1923-ban, azt nyilatkozva, hogy „az emberek kedélye csodálatos rugalmassággal viselte el és heverte ki azt a heves, kegyetlen ostromot, melyet háború és forradalmak intéztek ellene”.²⁸ Úgy vélte, „a háborúból maradt idegsokkoknak mintegy kilencvenöt százalékát eltörölte a béke érzése, a feloldódása a többnyire tudatalatti félelemérzeteknek, melyek a Höferek [álhírek] idején még a rokkantakat sem szüntek meg kínozni. A megmaradt öt százaléknak csak a fele reménytelen, a másik fele egyszerűen öntudatlanul sem akar gyógyulni, talán rossz néven is venné szegény, ha kigyógyítanák, lévén a betegsége kenyérkereseti forrás.” Ferenczi szerint a kommün – a magántulajdon elvesztése vagy annak lehetősége – megrázóbb hatással volt a magyar társadalomra, mint a háború és a forradalmak együttvéve. Mint tudjuk, hosszú távon nem lett igaza: a tömegmozgató nagy háború valójában tömeges és mély traumát okozott, ami főként az elszenvedett veszteségeket a háborús vereséggel összeegyeztetni nem tudó társadalmakban vált akuttá. George Mosse például Németországra vonatkozóan kimutatta, hogy a háborús vereség, valamint a háború brutális, egyszersmind brutalizáló tapasztalata és az az általános meggyőződés, hogy kétmillióan haltak meg tulajdonképpen a semmiért, együtt vezettek egy újabb háborúhoz²⁹ – amibe aztán hasonló okok miatt Magyarország is belesodródott.

A Ferenczi Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából elindított összkiadás-sorozat harmadik kötete a pszichoanalitikus 1914 és 1919 között – nagyrészt német nyelven íródott és általa magyarra fordított – cikkeit, tanulmányait tartalmazza, amelyeket Borgos Anna és Pető Katalin szerkesztők számos kísérfjegyzettel is elláttak, amikor összerendezték ezt a terjedelmes szövegkorpust. A közel száz írás között található hosszabb értekezés, rövidebb cikk, esettanulmány, előszó, számos könyvismertetés és nemzetközi folyóiratokban megjelent munkákról szóló beszámoló is, melynek több mint a tizede korábban soha sehol nem látott napvilágot. A szerkesztők nagy munkát végeztek, mert nemcsak az idegen kifejezések megmagyarázását vállalták magukra, hanem a szövegben említett szerzőket és a szakirodalmi hivatkozásokat is ismertették, sőt a tudománytörténeti előzményeket, illetve összefüggéseket is megvilágításba helyezték. Munkájuk további érdeme, hogy egy több mint tíz oldalas bevezetővel, valamint Ferenczinek az időszakra vonatkozó életrajzi vázlatával is ellátták kötetüket.

---

²⁷ Lásd ehhez: Szegedy-Maszák Mihály: A lövészárók irodalma. Az első világháború a prózairodalomban. In: Uő: *Jelen a múltban, múlt a jelenben*. Budapest, Pozsony: Kalligram, 2016, 124-182.

²⁸ N. n., Nem is olyan ideges ez a Pest. Ideg orvosok jó véleménye a pesti idegekről. *Pesti Napló*, 1923. február 18., 3.

²⁹ George L. Mosse: *Fallen Soldiers. Reshaping the Memory of the World Wars*. New York: Oxford University Press, 1990.

Paneth Gábor (1926–2023)

Elment az utolsó „nagy öreg”, Paneth Gábor. A 90. születésnapját még a Magyar Pszichoanalitikus Egyesület konferenciáján ünnepeltük, amelyen előadást is tartott. Most, 97 éves korában lezárult az életmű.

Pályaválasztásánál kezdetben habozott a művészettörténet és a pszichiátria között – szerencsére az utóbbit választotta, de a pályája során mindvégig ötvözte a kettőt.

Élete szorosan összefonódott a háború utáni magyarországi pszichoanalízis történetével. Pszichoanalitikus képződését 1950-ben Lévy Lajosnál kezdte, majd Hermann Imre tanítványaként folytatta. Egyike volt annak az öt analitikusnak, akiket 1975-ben az IPA „Study Group”-ként elismert. 1980-ban az akkor alakuló Magyar Pszichiátriai Társaság pszichoterápiás szekciójának megszervezését pszichoanalitikusra, Paneth Gáborra bízta. Erre így emlékszik vissza: „A szekció munkacsoportjai közé akadály nélkül szerveződött egy pszichoanalitikus munkacsoport, mely így hivatalos elismerést nyert. A következő lépés a pszichoanalitikus egyesület feltámasztása volt, melynek alapító tagjai »mi öten«, Hidas, Linczényi, Nemes, Paneth, Vikár voltunk.”¹

---

¹ Paneth Gábor: A pszichoanalízis túlélése Magyarországon a 20. század második felében. Előadás a Magyar Pszichoanalitikus Egyesület XXIII. konferenciáján, 2016. október 8.

Sokan az 1985-ben megjelent *A labirintus járataiban*² című könyvéből ismerik őt, melyben hatalmas kultúrtörténeti, irodalmi, történelmi műveltsége alapján a pszichiátria és a kultúra rejtett összefüggéseit elemzi.

A szabálytalanság, a deviancia iránti érdeklődésének köszönhető a 2002-ben megjelent *Kriminálpszichiátriai vázlatok*³ című tanulmánykötet. Ezekben a tanulmányokban a bűncselekményt elkövető embert vizsgálja a pszichiátria, a pszichoanalízis, a mitológia és a szépirodalom szempontjai alapján.

A mítoszok, szimbólumok, álmok iránti érdeklődése közel hozta a jungi szemlélethez is. Szenvedélyesen érdekelte a világ, az ember megismerése, bármilyen nézőpontból kiindulva.

Az 1960-as évektől kezdve közel harminc évig dolgozott az általa megszervezett és vezetett mentálhigiénés intézményben, a Csepeli Ideggondozóban, amely az országban elsőként, különleges szemlélettel egyesítette a felnőtt pszichiátriai ellátást, az alkoholbeteg gondozást és a nevelési tanácsadást. Ezt az akkori időkben egyedülálló, komplex intézményt Paneth Gábor hozta létre.

Analitikusként sok szakember tekinti őt mesterének.

Esetmegbeszélésein megmutatkozott elfogadó, intuitív terápiás attitűdje, a megérzéseire hallgató és a páciens érzéseire reagáló analitikus. Életének csaknem az utolsó percéig lehetett vele esetekről beszélgetni, élénken érdeklődött a terápiák iránt. Tapasztalata, kíváncsisága, nyitottsága sokat segített a páciens megértésében, és ehhez járult óriási műveltsége, a művészetek iránti érdeklődése, amely élvezetessé tette a vele való találkozásokat.

Hiányozni fog derűs, színes egyénisége, eredeti gondolkodása, a különböző iskolákat és tudományterületeket integráló szemlélete.

Nyerges Katalin

---

² Paneth Gábor: *A labirintus járataiban*. Budapest: Magvető, 1985.

³ Paneth Gábor: *Kriminálpszichiátriai vázlatok*. Budapest: Animula, 2002.

LÉLEKELEMZÉS – 2023. őszi szám

TARTALOM

DÁVID JÓZSEF, KLÉGER-SIPOS ÁGNES, LACKÓ ZSUZSA, SCHMELOWSZKY-FORGÁCH ANNA: Szerkesztői előszó

PSZICHOANALÍZIS ÉS MOZGÁS

KORMOS JANKA: Bevezető

KORMOS JANKA: Judith S. Kestenberg pszichodinamikus mozgáselmélete és a mozgáselemzési módszere – A Kestenberg Mozgás Profil története

KORMOS JANKA: A mozgás helye az analitikus térben – interjú dr. Sylvia Birkleinnel

FRANCES LA BARRE: A kinetikus áttétel és viszontáttétel (Fordította: Kormos Janka)

DISZKUSSZIÓ

SIMON JUDIT: Hozzászólás *Frances La Barre: A kinetikus áttétel és viszontáttétel* című írásához

SZILI KATALIN, MERÉNYI MÁRTA: Hozzászólás *Frances La Barre: A kinetikus áttétel és viszontáttétel* című írásához

ELMÉLETI, TECHNIKAI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEK

SINKOVICS ANDREA: Hibáinknak hála. Értésről – félreértésről – megértésről

DROPPA SZILVIA: Tartalmazás és reverie. A terápiás mikrofolyamatok jelentősége a pszichoanalitikus gyakorlatban

MADELEINE BARANGER ÉS WILLY BARANGER: Az analitikus helyzet mint dinamikus mező (Fordította: Kis-Szabó Anita, Turner Andrea)

NAGY SZILVIA: Nefelejcs, avagy gondolatok a demenciáról a pszichoanalitikus szemlélet keretein belül, egy kisjátékfilm tükrében

KÖNYVISMERTETÉS

BAKÓ TIHAMÉR, ZANA KATALIN: Pszichoanalízis, COVID és kollektív trauma.
A realitás traumája (Korbuly Ágnes)

PIRISI EDINA ENIKŐ: Pszichoanalitikus filmkutatás. Teoretikus megközelítések és empirikus vizsgálatok (Kőváry Zoltán)

KŐVÁRY ZOLTÁN: Bevezetés az egzisztenciális pszichológiába. Történet, elmélet és alkalmazás (Szummer Csaba)

MIKKEL BORCH-JACOBSEN: Freud páciensei – Mítosz és valóság (Vincze Anna)

PETER FONAGY, GERGELY GYÖRGY, ELLIOTT L. JURIST, MARY TARGET: Affektusszabályozás, mentalizáció és a szelf kialakulása (Halmai Tamás)

HIRDETÉS

IMÁGÓ BUDAPEST (2023/2.): A test a társadalomban és a terápiában

PSZICHOTERÁPIA – A pszichoterápiás módszereken alapuló gyakorlat szakmai folyóirata: 32. évfolyam, 3. szám (2023. augusztus)

SERDÜLŐ- ÉS GYERMEK-PSZICHOTERÁPIA: XVI/2. szám (2023. tavasz)

Angol nyelvű tartalomjegyzék

MEGRENDELÉS

- A Magyar Pszichoanalitikus Egyesület honlapján keresztül: www.psychanalysis.hu/lelekelemzes/lelekelemzes_megrendeles
- E-mailen: info@psychanalysis.hu – megjelölve az előfizető nevét, postai és számlázási címét, valamint a példányszámot.

A 2023 évi **papír alapú** változat (tavaszi és őszi szám) előfizetési díja MPE- tagoknak és jelölteknek kedvezményesen: **4600 Ft** (az online előfizetés a tagsági díjba beépítésre került, a lap tartama regisztrációt követően hozzáférhető)

Éves előfizetési díj nyomtatott példányokra + online hozzáférésre (nem MPE-tagok részére): **6900 Ft** (1-2. szám ára és postaköltség).

Éves előfizetési díj **csak online** hozzáférésre (nem MPE tagok részére): **4200 Ft**

Egyedi lapszámok: **3500 Ft**/kötet (tartalmazza a postaköltséget is)

Megrendeléseket az előfizetési díj átutalása után tudjuk véglegesíteni!

A Magyar Pszichoanalitikus Egyesület számlaszáma: **11100104-19009856-38000007**

A közleményben kérjük feltüntetni: „Lélekelemzés_2023+ előfizető neve”

English Summaries

Ferenczi 150

With this issue we celebrate the 150th anniversary of Sándor Ferenczi's birth.

ESSAYS

NICOLAS ABRAHAM: Introducing *Thalassa*

Nicolas Abraham's preface to the first French edition of Sándor Ferenczi's *Thalassa: A Theory of Genitality* calls the book one of the century's most fascinating and liberating works. It instigates the psychoanalytic approach as a universal method of investigation that could complement the natural sciences, biology, palaeontology, medicine and even chemistry and physics. Ferenczi confronts us with what is inscribed in our bodies, our gestures and our myths, such that biology, natural history, embryology and physiology come to life with meanings that link us to the most remote history of our species. If our bodies speak from the beginning, foundational meanings are derived from even more fundamental symbolisations that point toward phylogenesis and the historical traumas and privations of our species. The language of organs and bodily functions would therefore be symbolic organisations that refer to ever more archaic languages.

Keywords: Ferenczi, Thalassa, genitality, psychoanalysis of origins, phylogenesis, bioanalysis

JENNY WILLNER: The Problem of Heredity: Ferenczi's Organology and the Politics of Bioanalysis

At the beginning of the First World War, Sándor Ferenczi drafted a first version of his theory of genitality, which was to be published in 1924 under the title *Versuch einer Genitaltheorie* (in English: *Thalassa*). Here, he theorizes not only genitality, but the genitals themselves. With the morphology of reproductive organs as a point of departure, Thalassa takes us through time and space, speculating that the physiological side of genitality must be understood as the belated abreaction of a series of

phylogenetic catastrophes. This contribution offers a new frame for reading Thalassa, challenging the common perception that the phylogenetic speculation in Ferenczi and Freud sought to provide psychoanalysis with a natural scientific foundation. Instead, Ferenczi deconstructs precisely such foundational claims: he reads his sources from nineteenth-century popular biology against the grain and draws upon diverging psychoanalytic notions of hysteria to destabilize popular evolutionary narratives. Read against the backdrop of its time, Ferenczian ‘bioanalysis’ holds the potential for a political intervention against biologism and eugenic thought. His methodology breaks with the dream of a transparent language in what is today called the hard sciences.

Keywords: Ferenczi, Freud, phylogeny, Lamarck, Haeckel, Bölsche, trauma, hysteria, antisemitism, evolution, heredity

JAKOB STABERG: A Complicated Dialogue: Ferenczi (Re-)reading *Beyond the Pleasure Principle*

Jakob Staberg discusses the death drive as matrix for a theory of modernity structured around the notion of catastrophe. He discusses how nature and death are given a new meaning within the field of culture. Against this background, Staberg analyzes the impact of Freud’s notion of the death drive in Sándor Ferenczi’s work. Towards the end of his life, Ferenczi collected disparate traces and entities that did not fit into Freud’s speculative essay, although they belong to its main subject. Ferenczi’s most famous paper, “The Confusion of Tongues between the Adults and the Child”, is the result of a much broader, unfinished project which Staberg explores in the fragments of Ferenczi’s posthumously published *Clinical Diary*. According to Ferenczi, death appears as an ambivalent and unsettling notion constantly present in the psychoanalytic situation itself. A notion of something beyond the pleasure principle emanates from transference and countertransference, which Ferenczi elaborates in terms of an early analysis of authority and a dismantling of the father figure. Ferenczi’s thinking beyond the pleasure principle mounts up to a radical re-reading of the bioanalytical speculations based on the question of survival, derived from an interpretation of organs as charged with meaning.

Keywords: death drive, transference, psychic fragments, bio-analysis

RALUCA SOREANU: Toward a Psychoanalysis of Organs: A Note on Ferenczi’s Contribution to the Theory of Sexuality

This paper explores some little-known contributions by Sándor Ferenczi to the theory of sexuality, which count as an unexpected “queering” moment in psychoanalysis. In an early 1906 text, “Intermediary Sexual States”, Ferenczi invents the notion of “tertiary sexual traits”, posing important questions related to both fantasy and embodiment when it comes to sexuality. In 1924, he coins the notion of “amphimixis of eroticisms”. Here, his focus is not on component instincts, but on the outcome that they can lead to through their encounter. There is no unilinear, irreversible or progressive sexual development of the individual, but rather a mix of infantile, adult, oral, anal and genital components. This mix will be unique, and irreducible to these

components. Amphimixis is thus at the heart of a radical revision of sexual theory. The last part of the paper articulates some of the consequences of the idea of amphimixis, in terms of a psychoanalysis of organs, and a new vocabulary on “organ neurosis”, “organ cooperation” and “organ individuality”. Ferenczi emerges from this exploration as a thinker interested in processes of differentiation and in singularities in the sphere of sexuality.

Keywords: Ferenczi, queer psychoanalysis, amphimixis, intermixing, theory of sexuality, organs

AGNIESZKA SOBOLEWSKA: Sándor Ferenczi’s *Clinical Diary* Between Spoken and Written Word

This paper examines Ferenczi’s late lifewriting practices. I read the *Clinical Diary* as an example of valuing speech (the oral situation) over writing (writing practices), which sheds new light on the crucial relationship between listening and writing in psychoanalytic practice. I argue that the oral dimension of the *Clinical Diary* (a great part of which was dictated by Ferenczi and typed by his secretary) makes it possible to expand the research on the diversity of lifewriting genres in psychoanalytic literature. I interpret Ferenczi’s diary as a written-oral form, which, thanks to his appreciation of the medium of the spoken word, enabled him to extend the situation of the mutual encounter between patient and analyst.

Keywords: Ferenczi, Clinical Diary, lifewriting, written-oral form

KATHLEEN KELLEY-LAINÉ: Sándor Ferenczi and the Shadowless Child

The author uses the metaphor of the shadow to explore the psyche of the “trauma child on the couch” who has lost the consistency of being and cannot grow up. She convenes Sandor Ferenczi’s visionary work to explore the profound and omnipresent meanings of childhood trauma. A brief clinical vignette illustrates the author’s understanding, and working with a patient, a “shadowless child”.

Keywords: metaphor, body image, growing up, pathological imitation,

ANNA VINCZE: The maternal permission – Sandor Ferenczi’s confessions

The article discusses the maternal permission, one of the elements of Ferenczi’s attachment to his wife, Gizella. Ferenczi’s honest confessions, his introspection in his correspondence with Freud and Groddeck and in the *Clinical Diary* provide rich material about his deep attachment to Gizella and his strong ambivalence towards her. The paper argues that Ferenczi’s love for Elma includes the wish that it is Gizella, Elma’s mother, who permits the relationship. The maternal permission means that Gizella, in opposition to Ferenczi’s strict mother, should not only permit sexual freedom in general, but endure the crossing of the greatest taboo: Ferenczi’s wish to marry her own daughter. The relationship with Gizella contains this ambivalence:

reliving the anger and revenge towards the mother, but also the wish to repair the relationship with her.

The second part of the paper explores male patients whose attitude towards women is similar to that of Ferenczi. They saw their mothers as cold, remote and untouchable, and their relationship with women was hindered by this. The transference was dominated by negative emotions. The paper discusses one male patient in more detail. Here, the lack of maternal permission plays an important role in the background of the negative maternal transference. In his case, the lack of maternal permission did not only extend to sexuality but to existence itself.

Keywords: maternal permission, anger at the punishing mother, ambivalence, reparation

JUDIT SZEKACS-WEISZ: Lost Children of Psychoanalysis. Tibor Rajka M.D. (1901–1980) The portrait of an analyst; his life and work in different snapshots

The paper reconstructs the life and oeuvre of Tibor Rajka, an important and highly forgotten member of the Budapest School of psychoanalysis, a contemporary of Sándor Ferenczi. Although rarely mentioned, Tibor Rajka, “psychoanalytic doctor of the mind” – as he described himself – was a member of the first, pre-war Hungarian Psychoanalytic Association. After its destruction and during the ensuing years of semi-legality and semi-acceptance, he was one of the most important figures in the revival of the Budapest School and the creation of the second Psychoanalytic Society.

Keywords: Tibor Rajka, Budapest School of psychoanalysis, re-establishment, technique, obsession, anxiety

ARCHIVES

SÁNDOR FERENCZI: A pszichoanalízis mai problémái [Present-day problems of psychoanalysis]. *Archives of Psychoanalysis*, 1927(1): 522-530.

MELINDA FRIEDRICH: On Ferenczi’s journalistic activities

This introduction concerns with Ferenczi’s journalistic activities and science popularization in the early 1900s, which he did not give up completely later, during his career as a psychoanalyst. With the expansion of the digitally available sources, new Ferenczi writings are coming to light and will certainly continue to do so in the future. The integration of the writings in the bibliography published here into Ferenczi’s oeuvre add further colors to the image of his career and personality.

Keywords: Ferenczi, journalism, *Az Ujság*

In this section we publish some interesting and insightful newspaper articles of Ferenczi that have not been published since their original publication.

SÁNDOR FERENCZI: Esti levél – Három liter vér [Evening letter – Three liters of blood] (*Pesti Hírlap*, 1902. aug. 9.)

SÁNDOR FERENCZI: A zene ellen [Against music] (*Az Ujság*, 1904. aug. 14.)

SÁNDOR FERENCZI: Dialógus a fejlődésről [Dialogue on development] (*Az Ujság*, 1904. szept. 7.)

SÁNDOR FERENCZI: Nosophobia. (*Az Ujság*, 1905. jún. 25.)

SÁNDOR FERENCZI: Lelki betegségek gyógyításáról [On curing mental illness] (*Ujság*, 1926. aug. 24.)

SÁNDOR FERENCZI: A szívfájdalomról [On heartache] (*Pesti Napló*, 1927. dec. 25.)

REVIEW

Historian **ESZTER BALÁZS** reviews the 3rd volume of the Hungarian complete edition of Sándor Ferenczi's works (*War, revolutions, psychoanalysis, 1914–1919*), edited by *Anna Borgos* and *Katalin Pető*, published in 2023.

OBITUARY

KATALIN NYERGES commemorates **Gábor Paneth** (1926–2023), the great doyen of Hungarian psychoanalysis. He was one of the five analysts recognised as a “Study Group” by the IPA in 1975, and in 1980 he was entrusted with the organisation of the psychotherapy section of the then newly formed Hungarian Psychiatric Association. His book *In the Labyrinth Passages* (1985), analyses the hidden connections between psychiatry and culture, based on his vast cultural, literary and historical education. His interest in irregularity and deviance led to the publication of a volume of essays *Sketches of Criminal Psychiatry* (2002). In these studies, he examines the criminal offender from the perspectives of psychiatry, psychoanalysis, mythology and fiction. His interest in myths, symbols and dreams has also brought him close to the Jungian approach. From the 1960s onwards, he worked for nearly thirty years in the mental health institution he organised and managed, the Csepel Mental Health Centre, which was the first in the country to combine adult psychiatric care, care for alcoholics and educational counselling.

E számunk szerzői

Abraham, Nicolas (1919–1975), magyar származású francia pszichoanalitikus

Balázs Eszter történész, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közép-Európa Kutatóintézet. E-mail: balazs.eszter@uni-nke.hu

Bókay Antal egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék és Elméleti Pszichoanalízis Doktori Program. E-mail: antal.bokay@gmail.com

Ferenczi Sándor (1873–1933) pszichoanalitikus

Friedrich Melinda tudományos munkatárs, Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Intézet. E-mail: melinda.friedrich@gmail.com

Kelley-Lainé, Kathleen pszichoanalitikus, Párizs. E-mail: kathleen.kelley49@gmail.com

Nyerges Katalin pszichoanalitikus. E-mail: ny.kata0820@gmail.com

Sobolewska, Agnieszka kultúrtörténész, Varsói Egyetem Lengyel Kultúra Intézet; vendégkutató, University of Illinois Chicago és Centre français de recherche en sciences sociales, Prága. E-mail: agnieszka.sobolewska2021@gmail.com

Soreanu, Raluca pszichoanalitikus, Professor of Psychoanalytic Studies, Department of Psychosocial and Psychoanalytic Studies, University of Essex. E-mail: raluca.soreanu@essex.ac.uk

Staberg, Jakob pszichoanalitikus, egyetemi docens, Esztétika Tanszék, Södertörn Egyetem, Svédország. E-mail: jakob.stabeg@sh.se

Szekacs-Weisz Judit pszichoanalitikus, London. E-mail: szekacsj@gmail.com

Vincze Anna pszichoanalitikus. E-mail: vannahu@gmail.com

Willner, Jenny tanársegéd, Összehasonlító Irodalom Tanszék, Ludwig-Maximilians-Egyetem, München. E-mail: jenny.willner@lrz.uni-muenchen.de